

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

DAIVA UŽDAVINIENĖ
(BAUDŽIAMOJI TEISĖ IR KRIMINOLOGIJA)

RIBOTO PAKALTINAMUMO SAMPRATA IR BAUDŽIAMOJI TEISINĖ REIKŠMĖ

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas - doc. dr. Romualdas Drakšas

Vilnius, 2014

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. RIBOTO PAKALTINAMUMO ATSIKADIMAS IR JO RAIDA.....	5
1.1. Ribotas pakaltinamumas užsienio šalyse.....	5
1.2. Ribotas pakaltinamumas Lietuvoje.....	9
2. RIBOTO PAKALTINAMUMO SAMPRATA IR KRITERIJAI.....	12
2.1. Riboto pakaltinamumo samprata.....	12
2.2. Riboto pakaltinamumo kriterijai.....	14
2.2.1. Medicininis riboto pakaltinamumo kriterijus.....	15
2.2.1.1. Ribotas pakaltinamumas ir intoksikacija.....	21
2.2.2. Juridinis riboto pakaltinamumo kriterijus.....	31
3. RIBOTO PAKALTINAMUMO NUSTATYMO PROBLEMOS.....	36
4. RIBOTAS PAKALTINAMUMAS ATSKIRUOSE LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO STRAIPSNIUOSE	44
5. RIBOTO PAKALTINAMUMO TEISINĖS PASEKMĖS.....	53
IŠVADOS.....	61
REKOMENDACIJOS IR PASIŪLYMAI.....	65
SANTRAUKA.....	67
SUMMARY.....	68
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	69

ĮVADAS

Magistro baigiamojo darbo temos aktualumas. Kai nusikalstamos veikos darymo metu asmens gebėjimas suvokti savo veiksmų esmę ar juos valdyti buvo paveiktas psichikos sutrikimo, kuris nesudaro pakankamo pagrindo, kad būtų nustatytas nepakaltinamumas, tuomet yra taikomas riboto pakaltinamumo institutas, kuris įteisina ribotai pakaltinamų asmenų baudžiamosios atsakomybės ypatumus.

Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose riboto pakaltinamumo institutas buvo įtvirtintas 2000 m., po ilgų diskusijų ir svarstymų, po kruopščiai išanalizuotos ilgametės užsienio valstybių praktikos. Šio instituto įteisinimas suteikė galimybę veiksmingiau įgyvendinti bausmės individualizaciją tiems asmenims, kuriems, dėl tam tikrų psichikos sutrikimų, kurie nesuponuoja nepakaltinamumo, yra sunkiau orientuotis juos supančioje aplinkoje bei pasirinkti teisingą elgesio variantą nei tiems, kurie yra normalios psichikos. Remiantis riboto pakaltinamumo institutu, tokiems asmenims gali būti paskiriama švelnesnė bausmė ar net atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės taikant baudžiamojo poveikio arba priverčiamąsias medicinos priemones, kadangi nusikalstamos veikos padarymo metu šie asmenys galėjo ribotai suprasti savo veiksmus ar ribotai juos valdyti.

Tačiau nors riboto pakaltinamumo institutas Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose gyvuoja jau daugiau nei 10 metų, Lietuvoje šiam institutui skiriama itin mažai dėmesio. Iš Lietuvos mokslininkų, kurie kiek detaliau išnagrinėjo šį institutą, yra G. Švedas, A. Meška ir J. Kanapeckaitė. Kiti mokslininkai, kaip antai V. Piesliakas, L. E. Radavičius ir kt., riboto pakaltinamumo institutą aptaria tik epizodiškai, analizuodami kitus klausimus. Todėl išsamus šio instituto nagrinėjimas atskleidžiant probleminius jo nustatymo bei taikymo aspektus yra nepaprastai svarbus siekiant parodyti riboto pakaltinamumo reikšmę Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje.

Magistro baigiamojo darbo tikslas. Atskleisti riboto pakaltinamumo instituto turinį, išanalizuoti jo reikšmę, nustatyti ir aptarti probleminius riboto pakaltinamumo instituto nustatymo bei taikymo aspektus ir nurodyti galimus jų sprendimo būdus.

Magistro baigiamojo darbo uždaviniai:

1. Atskleisti riboto pakaltinamumo instituto turinį;
2. Išanalizuoti riboto pakaltinamumo instituto taikymą teismų praktikoje;
3. Išnagrinėti teisės normas, susijusias su riboto pakaltinamumo instituto taikymu.

Magistro baigiamojo darbo objektas. Riboto pakaltinamumo samprata ir baudžiamoji teisinė reikšmė.

Magistro baigiamojo darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, penkios dalys, išvados, rekomendacijos ir pasiūlymai, santrauka lietuvių kalba, santrauka anglų kalba ir literatūros sąrašas. Pirmoje darbo dalyje analizuojama riboto pakaltinamumo istorinė raida užsienio valstybėse bei Lietuvoje. Atsižvelgiant į magistro baigiamojo darbo apimties reikalavimus, plačiau aptariamas riboto pakaltinamumo institutas tik Didžiojoje Britanijoje, Vokietijoje ir Prancūzijoje ir trumpai apžvelgiamas riboto pakaltinamumo instituto taikymas tokiose valstybėse kaip Olandija, Lenkija, Rusija. Antroje darbo dalyje parodoma riboto pakaltinamumo samprata bei atskleidžiamas šio instituto turinys. Analizuojami medicininis (biologinis) bei juridinis (psichologinis) kriterijai, apžvelgiama psichiką veikiančių medžiagų įtaka asmens pripažinimui ribotai pakaltinamam. Trečioje dalyje aptariami riboto pakaltinamumo nustatymo būdai ir nustatymo problematika. Ketvirtoje bei penktoje dalyse analizuojami tokie su riboto pakaltinamumo taikymu susiję aspektai kaip fiziologinio afekto bei pogramdyvinės būsenos persipynimas su riboto pakaltinamumo institutu, teismo pripažintų ribotai pakaltinamų asmenų baudžiamoji atsakomybė bei atleidimo nuo jos galimybės.

Naudoti metodai. Siekiant kuo išsamiau išnagrinėti pasirinktą temą, šiame darbe yra taikomi teoriniai metodai - istorinis, lyginamasis, loginis, sisteminis, indukcijos, dedukcijos - bei empirinis metodas - dokumentų analizės. Istorinio bei lyginamojo metodų pagalba atskleidžiama riboto pakaltinamumo instituto raida, palyginami Lietuvos bei kitų valstybių riboto pakaltinamumo institutai. Loginio, sisteminio bei dokumentų analizės metodų pagalba analizuojami ir interpretuojami teisės aktai, teismų praktika bei mokslinė literatūra. Indukcijos, dedukcijos bei loginio metodų pagalba daromos išvados ir formuojami pasiūlymai.

Naudota literatūra ir šaltiniai. Rengiant darbą naudotasi teisės aktais, teismų praktika bei moksline literatūra.

1. RIBOTO PAKALTINAMUMO ATSIKADIMAS IR JO RAIDA

1.1. Ribotas pakaltinamumas užsienio šalyse

Pirmąjį aprašytą riboto pakaltinamumo praktikos pavyzdį, anot anglų psichiatro M. Simo, galima aptikti Senajame Testamente. Tai istorija apie brolius Abelį ir Kainą, kuomet Kainui, nužudžiusiam savo brolių Abelį, paskirta mirties bausmė buvo sušvelninta, pakeičiant ją tremtimi. Toks sprendimas buvo priimtas atsižvelgiant į tai, jog Kainas nuo vaikystės pasižymėjo tam tikrais asmenybės ypatumais, kurie Senajame Testamente įvardijami kaip „blogas būdas“ (angl. *evil spirit*).¹

Įtvirtinti riboto pakaltinamumo institutą savo baudžiamuosiuose įstatymuose atskiros valstybės pradėjo nuo XIX amžiaus. Didžiojoje Britanijoje riboto pakaltinamumo sąvoka (angl. *diminished responsibility*) buvo suformuluota 1867 m. Škotijoje. Pamatus padėjo Aleksandro Dingvalo (Alexander Dingwall) byla.² Dingvalas, kuris sirgo epilepsija, daug metų piktnaudžiavo alkoholiu ir kentė baltosios karštingės priepuolius, buvo kaltinamas savo žmonos nužudymu. Teismo proceso metu teisėjas instruktavo prisiekusiuosius, jog jie gali kvalifikuoti Dingvalo nusikalstamą veiką kaip netyčinį nužudymą, jeigu nuspręš, kad kaltinamasis nužudymo metu buvo tokioje proto būsenoje, kuri yra pakankamas pagrindas būti pripažinta atsakomybę mažinančia aplinkybe (angl. *extenuating circumstance*), bet nepakankamas pagrindas, kad pateisintų išteisinimą dėl pamišimo.³ Dingvalui bausmė buvo sušvelninta ir jis buvo nuteistas už netyčinį nužudymą. Vėliau ši teisėjo instrukcija buvo pavadinta „sumažinta atsakomybe“ (angl. *diminished responsibility*) ir tapo pagrindu bausmei švelninti dėl kaltinamojo psichikos būklės, kuri nėra pakankamas pagrindas kaltinamąjį pripažinti pamišėliu.

Pačioje Anglijoje riboto pakaltinamumo institutas buvo pripažintas tik 1957 m. Iki tol jis buvo svarstomas tik kaip alternatyva nepasitenkinimą keliančioms MakNoteno taisyklėms dėl pamišimo (angl. *M'Naghten Rules for insanity*). Danielius MakNotenas (Daniel M'Naghten) buvo kaltinamas Didžiosios Britanijos premjero Roberto Pylo (Robert Peel) asmeninio sekretoriaus nužudymu. Kaltinamajam daugelį metų atrodė, kad jį nuolat persekioja persekiotojai. Laikui bėgant jam ėmė rodytis, kad jo

¹ Radavičius L.E., Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. - Vilnius: MRU leidybos centras, 2004, p. 59.

² Byla *HM Advocate v Dingwall* [1867] 5 Irvine 466.

³ Discussion Paper 31, Provocation, Diminished Responsibility and Infanticide, 1993, para. 4.3.

persekiotojai yra torių partijos nariai, o pats torių partijos lyderis R. Pylas organizuoja jo persekiojimą. Dėl šios priežasties MakNotenas, nusprendęs likviduoti savo tariamą persekiotojų lyderį, atėjo prie R. Pylo namų ir iššovė į premjero sekretorių, manydamas, kad tai premjeras. Teismas, remdamasis šiomis bylos aplinkybėmis, pripažino MakNoteną "nekaltu dėl pamišimo" (angl. *not guilty by reason of insanity*). Tai sukėlė milžinišką visuomenės pasipiktinimą. Todėl Lordų Rūmai, siekdami paaiškinti poziciją dėl pamišimo įstatymo (angl. *insanity defence*, pagal dabartinę terminologiją - nepakaltinamumas), šia tematika pateikė teisėjams klausimus, kuriais remiantis ir buvo suformuluotos MakNoteno taisyklės dėl pamišimo. Šios taisyklės teigia, jog, siekiant nustatyti pamišimą, turi būti neginčytinai įrodyta, kad nusikalstamos veikos padarymo metu kaltinamasis kentėjo nuo tokios „proto ydos ar proto ligos“ (angl. *a defect of reason, from disease of the mind*), dėl kurios jis nesuvokė savo veiksmų pobūdžio ar kokybės, ar nesugebėjo suvokti tų veiksmų neteisėtumo. Jeigu kaltinamasis suprato, kad jo veiksmai buvo tokie, kurių jis neturėjo daryti, ir jei tie veiksmai tuo metu buvo neteisėti, kaltinamasis negalėjo pasikliauti pamišimo įstatymu ir dėl šios priežasties jis buvo pakaltinamas.⁴

Šios MakNoteno taisyklės dėl pamišimo sulaukdavo nemažai kritikos. Dėl jų ypatingai siauro ir griežto apibrėžimo, kuris neleido plataus šių taisyklių taikymo, būdavo nepaprastai sudėtinga sėkmingai pasinaudoti jomis.⁵ Taigi, siekiant sumažinti atsakomybę tiems nusikaltėliams, kurių psichikos būklė neatitiko griežto pamišimo įstatymo apibrėžimo, tačiau jų proto būseną nužudymo metu buvo sutrikusi,⁶ 1957 m. buvo paskelbtas Žmogžudysčių Aktas (angl. *The Homicide Act*), kuris įteisino sumažintos atsakomybės koncepciją. Šio įstatymo antro straipsnio pirmoji dalis skelbė, kad asmuo, kuris įvykdė žmogžudystę arba dalyvavo grupinėje žmogžudystėje, turėtų būti nubaustas už netyčinę žmogžudystę (angl. *manslaughter*), jeigu jis kentėjo nuo psichikos sutrikimo (įgimto, atsiradusio dėl protinio atsilikimo, ligos ar sužalojimo), kuris visapusiškai neleido suvokti daromo nusikaltimo esmės.⁷ Nustačius tokias būsenas kaip depresija,⁸ paranoja,⁹ chroniškas alkoholizmas,¹⁰ prieš menstruacinius sindromus,¹¹

⁴ Byla *M'Naghten's Case* [1843-60] All ER Rep 229.

⁵ Russell Heaton, *Criminal Law*, 2nd edition. - United States: Oxford University Press Inc., 2006.

⁶ Didžiojoje Britanijoje riboto pakaltinamumo institutas gali būti naudojamas tik žmogžudysčių bylose.

⁷ P.R. Glazerbrook, *Blackstone's Statutes on Criminal Law 2008-2009*, 18th edition. - United States: Oxford University Press Inc, 2009.

⁸ Byla *R v Seers (John Samuel)* [1984] 79 Cr App R 261, *R v Ahluwalia* [1992] 4 All ER 889.

⁹ Byla *R v Simcox* [1964] Crim LR 402.

¹⁰ Byla *R v Tandy (Linda Mary)* [1989] 1 WLR 350, *R v Wood* [2008] 3 All ER 898.

¹¹ Byla *R v Reynolds* [1988] Crim LR 679.

liguistas pavydas¹² ir kt. kaltinamasis galėjo sėkmingai išvengti nuteisimo už tyčinę žmogžudystę. Riboto pakaltinamumo institutas suteikė platesnės interpretacijos galią, todėl gynyboje buvo naudojamas dažniau ir efektyviau nei MakNoteno taisyklės dėl pamišimo.¹³

2009 m. Didžiosios Britanijos Parlamentas išleido Koronerio ir Teisingumo Aktą (angl. *The Coroners and Justice Act*), kuriuo redagavo 1957 m. riboto pakaltinamo formuluotę. Šis pakeitimas įsigalėjo 2010 m. ir šiandien Žmogžudysčių Akto antrasis straipsnis skelbia, kad asmuo, kuris įvykdė žmogžudystę arba dalyvavo grupinėje žmogžudystėje, turėtų būti nubaustas už netyčinę žmogžudystę, jeigu jo psichika funkcionavo nenormaliai dėl pripažintos sveikatos būklės, kuri visapusiškai neleido suvokti savo veiksmų esmės, priimti racionalų sprendimą ar save kontroliuoti, ir paaiškina kaltinamojo veiksmus nusikaltimo padarymo metu.¹⁴ Šiuo pataisymu nebuvo siekiama įnešti kardinalių pakeitimų riboto pakaltinamumo instituto taikymui. Įstatymo leidėjai siekė suteikti aiškumo medikams, teisėjams ir prisiekusiesiems, kurio kaskart pritrūkdavo taikant 1957 m. riboto pakaltinamumo apibrėžimą.

Prancūzijoje riboto pakaltinamumo institutas buvo įvestas 1906 m. Pagrindą padėjo to meto teisingumo ministro aplinkraštis, kuriame buvo pateiktos rekomendacijos teisėjams klausti eksperto, „ar psichiatrinis ir biologinis suinteresuoto asmens tyrimas neatskleidžia jo protinių ar psichikos nukrypimų, kurie iki tam tikro laipsnio sušvelnintų jo atsakomybę“.¹⁵ Naujasis šios šalies baudžiamasis kodeksas, 122-1 straipsnis, nurodo, kad asmuo, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu kentėjo nuo psichologinio ar neuropsichologinio sutrikimo, dėl kurio sumažėjo jo suvokimas ar veiksmų kontrolė, yra baustinas, tačiau teismas, skirdamas bausmę, turi atsižvelgti į šią aplinkybę.¹⁶ Atkreiptinas dėmesys, kad tas pats straipsnis pateikia ir nepakaltinamumo apibrėžimą. Formuluoję niekuo nesiskiria nuo riboto pakaltinamumo instituto, skiriasi tik asmens valingos veiklos sutrikimo laipsnis. Priešingai nei Didžiojoje Britanijoje, Prancūzijoje riboto pakaltinamumo gynyba galima pasikliauti įvykdžius ne tik žmogžudystę, bet ir kitas nusikalstamas veikas.

¹² Byla *R v Vinagre (Orlando Jose Gonzales)* [1979] 69 CrApp R 104.

¹³ Alan Reed and Ben Fitzpatrick, *Criminal Law*, 3rd edition. - London: Sweet and Maxwell Limited, 2006.

¹⁴ Koronerio ir Teisingumo Aktas 2009, 52 straipsnis, 1 dalis. Prieiga per internetą: <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2009/25/section/52>>.

¹⁵ Pradel J., *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. - Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 279.

¹⁶ Prancūzijos baudžiamasis kodeksas, 122-1 straipsnis. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

Vokietijoje riboto pakaltinamumo institutas pradėjo formuotis XIX a. viduryje, kuomet šalies baudžiamuosiuose įstatymuose buvo įtrauktos silpnapročių, nepakankamai išsivysčiusių ir moraliai skurdžių asmenų sumažinto baustinumo nuostatos.¹⁷ 1975 m. riboto pakaltinamumo institutas buvo įtvirtintas Vokietijos baudžiamajame kodekse. Šio įstatymo 21 straipsnyje teigiama, kad jeigu asmens sugebėjimas suvokti savo veiksmus ir juos valdyti nusikalstamos veikos padarymo metu buvo ribotas, bausmė gali būti sušvelninta.¹⁸ Priežastys, ribojančios asmens veiksmų suvokimą ir jų valdymą, įvardijamos pateikiant nuorodą į to paties įstatymo 20 straipsnį, kuriame yra įtvirtintas nepakaltinamumo įstatymas. Šių dviejų institutų formuluotės, kaip ir Prancūzijos baudžiamuosiuose įstatymuose, yra vienos struktūros. Skiriasi tik asmens valingos veiklos sutrikimo laipsnis. Taigi, nustačius tokius psichikos sutrikimus kaip patologinis psichikos sutrikimas, visiškas nuovokos sutrikimas, protinis atsilikimas ar bet kokią kitą rimtą psichikos sutrikimą, asmuo, priklausomai nuo to, ar jis visiškai nesugebėjo suvokti savo veiksmų ir jų valdyti, ar šis gebėjimas buvo ribotas, bus pripažintas nepakaltinamu arba ribotai pakaltinamu. Jei asmuo pripažįstamas ribotai pakaltinamu, teisėjas savo nuožiūra skiria bausmę remdamasis Vokietijos baudžiamojo kodekso 49 straipsniu 1 dalimi. Jeigu dėl savo psichinės būklės asmuo kelia grėsmę visuomenei, teismas paskiria priverčiamąsias medicinos priemones pagal to paties įstatymo 63 straipsnį. Šios taisyklės galioja įvykdžius tiek žmogžudystę, tiek ir kitas nusikalstamas veikas.

Olandijoje riboto pakaltinamumo sąvoka buvo suformuluota 1929 m., kai buvo priimtas įstatymas, kuris pripažino, kad „defektyvus vystymasis arba patologinis sutrikimas“ turi įtakos nusikalstamos veikos atlikimui.¹⁹ Šios šalies teisinė sistema ypatinga tuo, kad ji remiasi atsakomybės laipsnio diferenciacija. Kuo mažesnis ryšys nustatomas tarp psichikos sutrikimo ir nusikalstamos veikos, tuo didesnė atsakomybė. Kuo didesnė atsakomybė, tuo ilgesnę įkalinimo bausmę paskiria teismas, ir atvirkščiai. Priverčiamosios gydymo priemonės skiriamos tik po atliktos bausmės įkalinimo įstaigoje ir tik tokiems asmenims, kurie dėl psichikos sutrikimo kelia potencialią grėsmę visuomenei.²⁰ Lenkijos baudžiamajame kodekse skiriami du riboto pakaltinamumo

¹⁷ Radavičius L.E., Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. - Vilnius: MRU leidybos centras, 2004, p. 60.

¹⁸ Vokietijos baudžiamasis kodeksas. Prieiga per internetą:

< <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> >.

¹⁹ Radavičius L.E., Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. - Vilnius: MRU leidybos centras, 2004, p. 60.

²⁰ Landy F. Sparr, Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online, 37:2:168-181, June, 2009. Prieiga per internetą:

laipsniai: labai ryškus ir neryškus. Nustačius laipsnį, nustatoma kiek riboto pakaltinamumo institutas priartėja prie nepakaltinamumo instituto. Esant labai ryškiam ribotam pakaltinamumui, teismas gali netaikyti baudžiamojo poveikio priemonių, o paskirti priverčiamąsias gydymo priemones.²¹ Rusijos Federacijos baudžiamuosiuose įstatymuose riboto pakaltinamumo institutas buvo įtvirtintas tik 1997 m., kai šios šalies baudžiamojo kodekso 22 straipsnyje buvo deklaruota, jog sveiko proto asmuo, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu dėl psichikos sutrikimo negalėjo visiškai suvokti savo veiksmų (neveikimo) esmės ir jų pavojingumo visuomenei, arba negalėjo jų kontroliuoti, turi būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, tačiau teismas, skirdamas bausmę, turi į šią aplinkybę atsižvelgti.²² Kartu su bausme teismas gali skirti tokiam asmeniui ir priverčiamąsias gydymo priemones, kurios turi būti atliekamos ten, kur atliekama bausmė, t.y. įkalinimo įstaigoje.²³ Kitų Europos bei pasaulio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose riboto pakaltinamumo koncepcija anksčiau ar vėliau taip pat buvo įtvirtinta.

Taigi, riboto pakaltinamumo institutas užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose sėkmingai funkcionuoja jau daugelį metų. Tai rodo, kad šis institutas yra „gerai praktikoje patikrinta ir pasiteisinusi baudžiamojo proceso norma“.²⁴ Riboto pakaltinamumo institutu kiekviena valstybė užtikrina, kad tokiems asmenims, kurie dėl psichikos sutrikimų, dėl kurių jie negali pasikliauti nepakaltinamumo institutu, tačiau nusikalstamos veikos padarymo metu jų gebėjimas suvokti bei valdyti savo veiksmus buvo apribotas, būtų paskirta teisinga bausmė bei suteikta reikiama sveikatos priežiūra. Šis institutas užtikrina tokių asmenų teisių apsaugą, todėl jis yra reikalingas kiekvienos demokratinės valstybės jurisdikcijai.

1.2. Ribotas pakaltinamumas Lietuvoje

Lietuvoje riboto pakaltinamumo sampratos užuomazgų galima aptikti Lietuvos Statute (1588 m. ir 1693 m. leidimai), kur psichikos ligoniai apibūdinami kaip žmonės, kurie „Dievo daleidimu išėjo iš proto“. Pagal Statutą, tokie ligoniai buvo laikomi

<<http://www.jaapl.org/content/37/2/168.full?sid=8f8df867-4099-47d0-b1bc-40e6ccad3258>>.

²¹ Radavičius L.E., Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. - Vilnius: MRU leidybos centras, 2004, p. 61.

²² Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas. Prieiga per internetą:

<<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

²³ Radavičius L.E., Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. - Vilnius: MRU leidybos centras, 2004, p. 61.

²⁴ Radavičius L.E., Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. - Vilnius: MRU leidybos centras, 2004, p. 61.

atsakingais už padarytas nusikalstamas veikas, tačiau bausmės jiems buvo numatytos švelnesnės. Jeigu pasiturintis psichikos ligonis nužudydavo žmogų, jis buvo atiduodamas giminėms griežtai priežiūrai, jei tai padarydavo beturtis, jis buvo laikomas vietos ar valstybės kalėjime pusantrų metų. Sveikiesiems už tokį nusikaltimą buvo paskiriama mirties bausmė.²⁵

Tarpukario Lietuvoje riboto pakaltinamumo institutas nebuvo plačiau analizuojamas. Jis tebuvo nagrinėjamas kartu su bendraisiais pakaltinamumo principais. Tarybinėje baudžiamojoje teisėje riboto pakaltinamumo kaip atskiro instituto taip pat dar nebuvo. Tačiau to meto, t.y. 1961 m., baudžiamajame kodekse buvo numatytos trys nusikaltimų formos, kurioms iš dalies galiojo ribotas pakaltinamumas. Tai tyčinis nužudymas didžiai susijaudinus, tyčinis sunkus ar apysunkis sveikatos sutrikdymas didžiai susijaudinus ir motinos tyčinis naujagimio nužudymas.²⁶

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, riboto pakaltinamumo institutas buvo mėgintas įtvirtinti Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose. 1994 m. liepos 19 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, pataisos darbų ir baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimų ir papildymų“, kuriuo to meto baudžiamojo kodekso 12(1) straipsnyje buvo įteisintas riboto pakaltinamumo institutas.²⁷ Tačiau dėl teismo psichiatrų nepasirengimo diagnozuoti riboto pakaltinamumo būklės, tų pačių metų gruodžio 8 dienos įstatymu šis straipsnis buvo panaikintas jam dar net nespėjus įsigaliooti.²⁸ Riboto pakaltinamumo normai nebuvo tinkamai pasiruošta, todėl riboto pakaltinamumo klausimas ir toliau buvo diskusijų objektas. Oponentai tvirtino, kad Lietuva dar nėra pasiekusi Europos Sąjungos valstybių ekonomikos išsivystymo lygio, todėl neįmanoma riboto pakaltinamumo pritaikyti praktikoje. Buvo teigiama, kad šis institutas formuos žalingą baudžiamąją politiką, nes tam tikroms asmenų grupėms iš anksto bus atleista už nusikalstamas veikas. Iš tiesų, juridinėje ir ekspertų praktikoje neretai būna sudėtinga atskirti normalią ir nenormalią žmogaus reakciją į įvairias gyvenimo situacijas. Dažnai būna labai sunku vienareikšmiškai atsakyti, ar asmuo visiškai ar tik iš dalies suprato savo elgesio esmę ir

²⁵ Radavičius L.E., Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. - Vilnius: MRU leidybos centras, 2004, p. 49.

²⁶ Meška. A, Vilniaus Universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui - 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. - Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 240.

²⁷ Valstybės žinios, 1994, Nr. 60-1182.

²⁸ Švedas G., Riboto pakaltinamumo problema//Teisė, Nr. 29, 1995, p. 132.

jo padarinius, ar jis galėjo pilnai kontroliuoti savo veiksmus ar tik iš dalies. Tačiau riboto pakaltinamumo institutas, atsižvelgiant į nusikaltusiojo psichikos būklę, kiekvienu atveju leidžia skirti individualią bausmę, sudaro sąlygas suteikti reikiamą sveikatos priežiūrą, pagerinti reabilitacijos ir abilitacijos procesą. Kitaip tariant, šis institutas geriau apsaugo tokio asmens teises. Todėl, remiantis šiais argumentais bei ilgamete riboto pakaltinamumo praktika užsienio šalyse, 2000 m. riboto pakaltinamumo institutas vėl buvo įvestas Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose. Įsigaliojo šis institutas 2003 m. gegužės 1 d.²⁹

Taigi, nors riboto pakaltinamumo užuomazgų galima aptikti dar XVI a., įvesti Lietuvos Respublikos jurisdikcijoje šį institutą buvo mėginta tik 1994 m. Tačiau net ir tuo metu šiai baudžiamojo proceso normai dar nebuvo pasirengta, kadangi tais pačiais metais ji buvo panaikinta jai net nespėjus įsigaliooti. Ir tik po ilgų diskusijų ir svarstymų, po kruopščiai išanalizuotos ilgametės užsienio valstybių praktikos, 2000 m. Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose riboto pakaltinamumo institutas, nors ir nedrąsiai (įsigalėjo tik po trijų metų), galiausiai buvo įtvirtintas.

²⁹ Radavičius L.E., Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. - Vilnius: MRU leidybos centras, 2004, p. 59.

2. RIBOTO PAKALTINAMUMO SAMPRATA IR KRITERIJAI

2.1. Riboto pakaltinamumo samprata

Lietuvos baudžiamojoje teisėje už padarytą nusikalstamą veiką baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiamas tik pakaltinamas asmuo. Be šios neatskiriamos žmogaus savybės asmuo negali būti pripažįstamas kaltu ir jam negali būti skiriama bausmė, kadangi toks asmuo nėra nusikalstamos veikos subjektas. Baudžiamoji teisė turi reikalą tik su sąmoningais asmenimis ir jų sąmoninga veikla. Tik normalios psichikos žmogui, kuris gali laisvai orientuotis jį supančioje aplinkoje bei sąmoningai pasirinkti teisingą elgesio variantą, taikoma bausmė gali pasiekti tikslą.³⁰

Pakaltinamumas, anot profesoriaus V. Piesliako (2009), tai teisinė sąvoka, kuri apibūdina asmens psichinę būseną padarant nusikalstamą veiką.³¹ Baudžiamasis kodeksas nepateikia pakaltinamumo apibrėžimo, tačiau, remiantis baudžiamojo kodekso 12 straipsnyje pateiktu nepakaltinamumo apibrėžimu, galima drąsiai teigti, kad pakaltinamumas - tai asmens gebėjimas nusikalstamos veikos padarymo metu suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti. Pakaltinamumas turi esminės reikšmės asmens atsakomybei. Tik pakaltinamas asmuo gali būti laikomas atsakingu už padarytą ir jam inkriminuotą nusikalstamą veiką. Jei asmuo uždraustos veikos darymo metu dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti savo veikos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų, tokį asmenį teismas pripažins nepakaltinamu ir jis nebus traukiamas baudžiamojon atsakomybės, kadangi toks asmuo negali suvokti jam skiriamos bausmės esmės.

Tačiau Lietuvos teismų praktikoje gana dažnai pasitaiko tokių atvejų, kai nusikalstamos veikos darymo metu asmuo negalėjo visiškai suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti dėl tam tikro psichikos sutrikimo, tačiau tas psichikos sutrikimas nesudaro pakankamo pagrindo, kad būtų nustatytas nepakaltinamumas. Tokiais atvejais yra taikomas riboto pakaltinamumo institutas, kuris įteisina ribotai pakaltinamų asmenų baudžiamosios atsakomybės ypatumus. Numatant šį institutą, baudžiamajame įstatyme realizuojamas teisingumo principas, kuris yra įtvirtintas baudžiamojo kodekso

³⁰ Piesliakas V., Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. - Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996, p. 118-119.

³¹ Piesliakas V., Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. - Vilnius: UAB "Justitia", 2009, p. 341.

41 ir 54 straipsniuose.³² Šis institutas leidžia bausmės individualizaciją tiems asmenims, kuriems, dėl tam tikrų psichinių sutrikimų, kurie nesuponuoja nepakaltinamumo, yra sunkiau orientuotis juos supančioje aplinkoje bei pasirinkti teisingą elgesio variantą nei tiems, kurie yra normalios psichikos. Remiantis riboto pakaltinamumo institutu, tokiems asmenims gali būti paskiriama švelnesnė bausmė, kadangi nusikalstamos veikos padarymo metu šių asmenų veiksams bei jų gebėjimui atsispirti nuo tokių veiksmų darymo tam tikros įtakos turėjo psichikos sutrikimas.

Riboto pakaltinamumo apibrėžimas yra įtvirtintas baudžiamojo kodekso 18 straipsnyje. Remiantis šiuo straipsniu, ribotas pakaltinamumas - tai tokia psichinė asmens būseną, kuri nusikalstamos veikos darymo metu dėl psichikos sutrikimo, nesant pakankamu pagrindu pripažinti asmenį nepakaltinamu, neleidžia visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų. Asmuo, teismo pripažintas ribotai pakaltinamu, už padarytą nusikalstamą veiką atsako pagal baudžiamąjį įstatymą, tačiau bausmė jam gali būti švelninama, atsižvelgiant į ribotą pakaltinamumą kaip į atsakomybę lengvinančią aplinkybę,³³ arba jis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, taikant jam baudžiamojo poveikio priemones³⁴ arba priverčiamąsias medicinos priemones.³⁵ Asmenį ribotai pakaltinamu pripažįsta teismas. Tačiau, atkreiptinas dėmesys, jog teismas tik turi teisę, bet nėra įpareigotas nuspręsti, ar taikyti tokiam asmeniui teisinės priemones ir kokias, ar ne. Kiekvienu konkrečiu atveju privaloma atsižvelgti į bendruosius bausmės skyrimo principus, įvertinti psichikos sutrikimo įtaką nusikalstamos veikos padarymui ir nuspręsti, ar sušvelninant bausmę arba atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės bus realizuota bausmės paskirtis.³⁶

Taigi, nors ribotas pakaltinamumas apibrėžiamas panašiai kaip nepakaltinamumas, tačiau jo baudžiamoji teisinė reikšmė yra visai kita. Ribotas pakaltinamumas suprantamas kaip viena iš pakaltinamumo rūšių ir nėra laikomas nusikalstamos veikos sudėties požymiu. Ribotas pakaltinamumas neturi įtakos kaltininko padarytos nusikalstamos veikos sudėčiai bei sprendimui jį patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir gali daryti įtaką tik taikomos baudžiamosios atsakomybės

³² Soloveičikas D., Švedas G., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 116.

³³ Remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 59 straipsniu.

³⁴ Remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsniu.

³⁵ Remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 98 straipsniu.

³⁶ Soloveičikas D., Švedas G., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 118.

apimčiai ir formai.³⁷ Todėl pripažinus asmenį ribotai pakaltinamu, įstatyme yra numatyta galimybė taikyti specifinę baudžiamosios atsakomybės formą (priverčiamąsias medicinos priemones) arba skirtingą bausmę švelninti.

2.2. Riboto pakaltinamumo kriterijai

Baudžiamosios teisės prasme ribotas pakaltinamumas vertinamas pagal du kriterijus. Tai medicininis (biologinis) kriterijus ir juridinis (psichologinis) kriterijus. Remiantis baudžiamojo kodekso 18 straipsnio 1 dalimi, medicininio kriterijaus išraiška baudžiamajame įstatyme yra psichikos sutrikimas, o juridinio - asmens negalėjimas visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų dėl psichikos sutrikimo. Šie du kriterijai išplaukia vienas iš kito, todėl privalu nustatyti tiek medicininį, tiek ir juridinį kriterijų. Vieno iš jų nebuvimas panaikina galimybę asmenį laikyti ribotai pakaltinamu. Todėl jeigu nusikalstamos veikos padarymo metu asmuo negali visiškai suvokti savo atliekamų veiksmų ar jų valdyti, tačiau jis neturi jokio psichikos sutrikimo, asmuo nebus pripažintas ribotai pakaltinamu. Ta pati taisyklė bus taikoma ir tuomet, kai asmuo turi psichikos sutrikimą, tačiau nusikalstamos veikos padarymo metu visiškai suvokia savo veiksmų esmę ir sugeba juos valdyti. Pavyzdžiui, Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje Nr. 2K-62/2008 teismo psichiatrijos, teismo psichologijos aktu asmeniui buvo konstatuotas potrauminis sindromas, tačiau kartu buvo padaryta išvada, kad veikos darymo metu dėl savo psichinės sveikatos būsenos jis galėjo suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti.³⁸ Kitoje Aukščiausiojo Teismo byloje Nr. 2K-302/2010 asmeniui buvo nustatytas intelekto defektas - vidutinis protinis atsilikimas su reikšmingais elgesio sutrikimais. Tačiau teismas jo nepripažino ribotai pakaltinamu konstatuodamas, kad nuteistasis nusikaltimo padarymo metu galėjo visiškai suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti. Tai patvirtino ir paties asmens parodymai teismo posėdyje, kad jis supranta, jog tokiomis aplinkybėmis, kokiomis jis sudavė nukentėjusiajam, žmogus gali mirti.³⁹

³⁷ Piesliakas V., Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. - Vilnius: UAB "Justitia", 2009, p. 346.

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 19 d. nutartis byloje Nr. 2K-62/2008.

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 18 d. nutartis byloje Nr. 2K-302/2010.

2.2.1. Medicininis riboto pakaltinamumo kriterijus

Baudžiamajame įstatyme medicininis (biologinis) riboto pakaltinamumo kriterijus riboto pakaltinamumo apibrėžime nusakomas žodžiais „dėl psichikos sutrikimo“. Psichika - tai nervų sistemos veiklos dalis, apimanti asmens mintis, emocijas, elgesį ir reguliuojanti organizmo sąveiką su aplinka.⁴⁰ Pažeidus smegenų nervų sistemą, psichinės funkcijos sutrinka.

Sprendžiant asmens pripažinimo ribotai pakaltinamumu klausimą, psichikos sutrikimai gali būti tie patys kaip ir nepakaltinamumo atveju, tik ligos forma yra lengvesnė, ne taip pažeidusi nervų sistemą.⁴¹ Teismo psichiatrijoje skiriamos keturios nepakaltinamumo medicininį (biologinį) kriterijų apibūdinančios apibendrintos psichikos sutrikimų grupės: chroniškas psichikos sutrikimas, laikinas psichikos sutrikimas, silpnaprotystė bei kitos liguistos psichikos būsenos. Pirmajai grupei priskiriamos tokios ligos, kaip šizofrenija, smegenų sifilis, epilepsija, arteriosklerozė, senatvinės psichozės. Esant šios grupės sutrikimui, asmens galimybė visiškai pasveikti beveik neegzistuoja, kadangi chroniškas psichikos sutrikimas progresuodamas sukelia sunkių bei ganėtinai stabilių psichikos pažeidimų. Antrajai grupei priskiriami psichikos sutrikimai būna laikini, dažniausiai trunkantys nuo kelių minučių iki kelių mėnesių, ir tik retais atvejais - iki metų. Tai tokie psichikos sutrikimai, kaip reaktyvinės būsenos, alkoholinės psichozės bei kiti trumpalaikiai psichikos sutrikimai. Trečioji grupė apima silpnaprotystei būdingus stabilus ir negrįžtamus pažintinės veiklos sutrikimus, pasireiškiančius psichikos nuskurdimu, intelekto, atminties, savikritikos ir asmenybės pažeidimais. Silpnaprotystė gali būti tiek įgimta, tiek ir įgyta (senatvinė ir kt.). Visi kiti psichikos sutrikimai, kurių neapima pirmos trys grupės, tačiau jie gali šalinti pakaltinamumą, priskiriami ketvirtajai grupei. Tai psichopatijos, infantilizmas bei kitos liguistos psichikos būsenos.⁴²

Taigi, tie patys psichikos sutrikimai gali lemti tiek nepakaltinamumą, tiek ir ribotą pakaltinamumą. Skirtumas tik tas, kad riboto pakaltinamumo atveju liga yra lengvesnės formos, t.y. psichikos sutrikimo laipsnis ir to sutrikimo pasireiškimo intensyvumas neturi būti pakankamas asmenį pripažinti nepakaltinamumu. Pavyzdžiui, šizofrenijos atveju

⁴⁰ The Free Dictionary by Farlex. Prieiga per internetą: <<http://www.thefreedictionary.com/Psyche>>.

⁴¹ Piesliakas V., Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. - Vilnius: UAB "Justitia", 2009, p. 346.

⁴² Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2013 m. gegužės 13 d. įsakymas Nr. I-125 "Rekomendacijos dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso atliekant ikiteisminį tyrimą". Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Rekomendacijos/tabid/166/Default.aspx>>.

asmuo bus pripažintas ribotai pakaltinamu, jei nusikaltimo padarymo metu liga buvo remisijos stadijoje. Epilepsija sergantis asmuo bus pripažintas ribotai pakaltinamu tuomet, jei darydamas nusikalstamą veiką asmuo buvo stabilaus pagerėjimo būklės ir liga nevisiškai sutrikdė asmens gebėjimą suprasti ir kontroliuoti savo veiksmus.⁴³ Tačiau įdomu tai, kad nors epilepsija yra pripažinta psichikos sutrikimu, Aukščiausiasis Teismas baudžiamojoje byloje Nr. 2K-62/2008 pasisakė priešingai. Šioje byloje Vilniaus apygardos vyriausiojo prokuroro pavaduotojas kasaciniu skundu prašo panaikinti Vilniaus apygardos teismo 2007 m. rugsėjo 18 d. nutartį, kuria buvo atmestas Vilniaus miesto apylinkės vyriausiojo prokuroro apeliacinis skundas dėl pirmosios instancijos teismo 2007 m. balandžio 19 d. nuosprendžio, kuriuo V. J. pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 281 straipsnio 1 dalį buvo išteisintas, nepadarius veikos, turinčios nusikaltimo požymių, ir bylą perduoti iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka. Pirmosios instancijos teismas konstatavo, kad V. J. padarė baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, numatytą Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 281 straipsnio 1 dalyje, kadangi, vairuodamas automobilį, nesilaikė visų būtinų atsargumo priemonių, buvo neatidus, nepasirinko saugaus greičio ir nesustabdė transporto priemonės, nesuvaldė automobilio, nuvažiavo nuo kelio ir atsitrenkė į apšvietimo stulpą. Dėl smūgio buvo sužalotas keleivis. Byloje buvo nustatyta, kad autoįvykio metu V. J. negalėjo valdyti savo veiksmų dėl epilepsijos priepuolio sukkelto sąmonės sutrikimo. Pirmosios instancijos teismas šią aplinkybę vertino kaip apibūdinančią vieną iš nusikalstamos veikos sudėties požymių – kaltę, konstatavo, kad šio požymio V. J. veikoje nėra, todėl nėra ir nusikalstamos veikos sudėties. Kasatorius nurodo, kad teismas nepritaikė baudžiamojo kodekso 18 straipsnio normų, nevertino V. J. psichologijos-neurologijos ekspertizės akte nustatyto potrauminio sindromo, kuris sąlygojo jo sveikatos būklę ir buvo jo veiksmų pagrindinė priežastis, dėl ko yra pagrindas V. J. pripažinti ribotai pakaltinamu bei taikyti jam priverčiamąsias medicinos priemones. Aukščiausiasis teismas kasacinį skundą atmetė ir pasisakė, kad teismo psichiatrijos, teismo psichologijos aktu V. J. konstatuotas potrauminis sindromas, tačiau kartu padaryta išvada, kad veikos darymo metu dėl savo psichinės sveikatos būsenos jis galėjo suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti. Teismo psichiatrijos-neurologijos ekspertizės aktu anksčiau minėta išvada nebuvo pakeista, tik konstatuota, kad V. J. įvykio metu dėl epilepsijos priepuolio sukkelto sąmonės sutrikimo negalėjo valdyti savo veiksmų. Taigi V. J. negalėjo valdyti savo veiksmų ne dėl psichikos sutrikimo, todėl nėra pagrindo spręsti jo pripažinimo

⁴³ Radavičius L.E., Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. - Vilnius: MRU leidybos centras, 2004, p. 62.

ribotai pakaltinamu klausimą.⁴⁴ Akivaizdu, kad, sprendžiant asmens pripažinimo ribotai pakaltinamu klausimą, į epilepsiją kaip į psichikos sutrikimą, kuris paveikė asmens gebėjimą valdyti savo veiksmus darant baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, nebuvo atsižvelgta.

Teismų praktikoje pasitaiko klaidų taikant riboto pakaltinamumo institutą. A. Meškos (2011) nuomone, daug painiavos kelia „riboto pakaltinamumo „trumpinimas“ pagal atskiras nusikalstamų veikų rūšis ar nusikaltusio asmens psichikos sutrikimo pobūdį“. Be to, dėl nepakankamo šio instituto apibrėžtumo jis dažnai sumaišomas su bendraisiais pakaltinamumo kriterijais.⁴⁵ Pavyzdžiui, Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje Nr. 2K-142/2008 teisėjų kolegija kasacine tvarka išnagrinėjo baudžiamąją bylą pagal nuteistojo R. I. kasacinį skundą dėl Vilniaus apygardos teismo 2007 m. balandžio 12 d. nuosprendžio, kuriuo R. I. pripažintas kaltu ir nuteistas laisvės atėmimu šešeriems metams pagal BK 281 straipsnio 3 dalį, pagal BK 135 straipsnio 2 dalies 8 ir 10 punktus ir pagal BK 284 straipsnio 1 dalį. Taip pat buvo skundžiama Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 30 d. nutartis, kuria nuteistojo R. I. apeliacinis skundas atmestas. Lietuvos apeliacinio teismo nutartimi buvo paskirta ambulatorinė teismo psichiatrinė ekspertizė, kuriai buvo pavesta nustatyti R. I. psichinę būseną nusikaltimų padarymo metu. Aukščiausiasis teismas pasisakė, kad iš teismo psichiatrijos ekspertizės akto matyti, kad R. I. konstatuojamas emociškai nestabilus impulsyvaus tipo asmenybės sutrikimas, priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas jam nereikalingas. Apeliacinės instancijos teismas motyvuotai pasisakė nutartyje, kad nėra pagrindo R. I. pripažinti ribotai pakaltinamu. Kasaciniame skunde išdėstyti pageidavimai atlikti R. I. psychoneurologinius–genetinius tyrimus. Tokia nuomonė nepagrįsta jokiais mediciniais bei juridiniais nepakaltinamumo kriterijais.⁴⁶ Akivaizdu, kad vienintelis tokio prašymo atmetimo motyvas yra tas, kad asmeniui nereikia taikyti priverčiamųjų medicinos priemonių. Kitoje Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje Nr. 2K-636/2005 teisėjų kolegija kasacine tvarka išnagrinėjo baudžiamąją bylą pagal V. R. kasacinį skundą dėl pirmosios instancijos teismo 2005 m. birželio 10 d. nutarties, kuria V. R., padariusiam

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 19 d. nutartis byloje Nr. 2K-62/2008.

⁴⁵ Meška. A, Vilniaus Universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui - 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. - Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 242.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 22 d. nutartis byloje Nr. 2K-142/2008.

baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, numatytą Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 2 dalyje ir pripažintam nepakaltinamam, taikyta priverčiamoji medicinos prievartos priemonė - stacionarinis stebėjimas sustiprinto stebėjimo sąlygomis specializuotoje psichikos sveikatos priežiūros įstaigoje. Kasaciniu skundu V. R. prašo panaikinti pirmosios instancijos teismo nutartį ir paskirti teismo psichiatrinę ekspertizę, teigdamas, kad yra sveikas. Aukščiausiasis Teismas kasatoriaus skundą tenkino ir perdavė bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui. Aukščiausiasis Teismas pasisakė, kad pirmosios instancijos teismas netinkamai pritaikė baudžiamojo kodekso 17 straipsnio 1 dalį ir V. R. pripažino nepakaltinamam. Iš teismo psichiatrinės ekspertizės akto matyti, kad V. R. serga psichikos liga ir dėl savo psichinės būklės negalėjo visiškai suvokti nusikalstamos veikos pobūdžio bei negalėjo visiškai valdyti savo veiksmų. Analogišką išvadą teismo posėdžio metu padarė ir teismo psichiatras ekspertas. Iš šių aplinkybių matyti, kad V. R. nusikalstamos veikos padarymo metu buvo ribotai pakaltinamas, o ne nepakaltinamas, kaip teigiama pirmosios instancijos nutartyje. Byloje esantis prokuroro nutarimas perduoti bylą teismui dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo prieštarauja byloje esančiam teismo ekspertizės aktui, nes jame nėra nustatyta, kad V. R. dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti jo daromos uždraustos veikos pavojingumo. Teisėjų kolegija padarė išvadą, kad pirmosios instancijos teismas neišsamiai ištyrė bylos medžiagą, todėl padarė išvadas, neatitinkančius bylos aplinkybių ir taip iš esmės pažeidė baudžiamojo proceso kodekso 20 straipsnio 5 dalies nuostatas.⁴⁷

Riboto pakaltinamumo instituto atsiradimą lėmė tai, kad psichiškai sveiko asmens tapimui psichikos ligoniu bei pačios psichikos ligos eigai yra būdingos tam tikros tarpinės ir ribinės būsenos, kuomet dėl besivystančio įgimto ar įgyto psichikos defekto arba ūmaus laikino psichikos veiklos sutrikimo asmuo dar nėra psichikos ligonis, t.y. nekyla klausimas dėl asmens nepakaltinamumo, tačiau jo veiksmams ir gebėjimui atsisipirti nuo nusikalstamų veiksmų darymo minėti defektai jau daro tam tikrą įtaką.⁴⁸ Vadinasi, riboto pakaltinamumo medicininį kriterijų gali sudaryti ne tik psichikos ligos, kurios sudaro nepakaltinamumo medicininį kriterijų, bet ir kitos psichikos sutrikimų formos. Tarptautinėje statistinėje ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijoje, kuri yra

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis byloje Nr. 2K-636/2005.

⁴⁸ Meška. A, Vilniaus Universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui - 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. - Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 245.

patvirtinta Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. vasario 23 d. įsakymu Nr. V-164 „Dėl tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtojo pataisyto ir papildyto leidimo „Sisteminis ligų sąrašas“ (Australijos modifikacija, TLK - 10 - AM) įdiegimo“ yra pateikiamas psichikos ir elgesio sutrikimų sąrašas, kuris yra suskirstytas į tam tikrus poskyrius: organiniai ir simptominiai psichikos sutrikimai; psichikos ir elgesio sutrikimai, vartojant psichoaktyvias medžiagas; šizofrenija, šizotopinis ir kliesesiniai sutrikimai; nuotaikos (afektiniai) sutrikimai; neuroziniai, stresiniai ir somatoforminiai sutrikimai; elgesio sindromai, susiję su fiziologiniais sutrikimais ir somatiniais veiksniais; suaugusiųjų asmenybės ir elgesio sutrikimai; protinis atsilikimas; psichologinės raidos sutrikimai; elgesio ir emocijų sutrikimai, prasidedantys vaikystėje ir paauglystėje; nepatikslingi psichikos sutrikimai.⁴⁹ Kiekvienas iš šių poskyrių detaliau išvardija jiems priskiriamas įvairias psichikos ligas, psichikos anomalijas ir net su psichikos sutrikimais nesusijusius elgesio sutrikimo atvejus. Tie psichikos ir elgesio sutrikimai, pateikti minėtame sąraše, kurie nesudaro nepakaltinamumo, gali sudaryti ribotą pakaltinamumą.

Taigi, nepakaltinamumo atveju medicininis kriterijus apima daugiau psichikos ligas. Tuo tarpu riboto pakaltinamumo medicininis kriterijus yra žymiai platesnis. Jis apima ne tik psichikos ligas, sudarančias nepakaltinamumo medicininį kriterijų, bet ir įvairias psichikos anomalijas bei ribines psichikos būsenas, kurios nesudaro nepakaltinamumo. Terminai „psichikos anomalijos“ ir „ribinės psichikos būsenos“ apibūdina tokias asmens psichikos būsenas, kurios yra tarp psichinės sveikatos ir psichinės ligos. Kaip teigia J. Kanapeckaitė (2003 m.), sutikdama su J. M. Antoniano ir S. V. Borodino nuomone, „tai artimi, bet ne visada sutampantys terminai. Daugelis psichikos anomalijų <...> sutampa su ribinėmis psichikos būsenomis. Esant tokioms būsenoms, išsivysto nesunkūs psichopatologiniai sindromai. Ribinėms psichikos būsenoms būdingi bendri psichinių ligų vystymosi dėsningumai: paprastos ir sudėtingos ligų formos, eigos tęstinumas arba staigių priepuolių atsiradimas, amžiaus tarpsnių psichikos patologijos ypatumai ir t.t. Tačiau psichikos anomalijos apima ne tik ribinių būsenų psichikos sutrikimus, bet ir alkoholio arba narkotikų sukeltus sutrikimus. Dėl to šis terminas yra platesnis nei ribinės psichikos būsenos.“⁵⁰

⁴⁹ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. vasario 23 d. įsakymas Nr. V-164 „Dėl tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtojo pataisyto ir papildyto leidimo „Sisteminis ligų sąrašas“ (Australijos modifikacija, TLK - 10 - AM) įdiegimo“. Prieiga per internetą: <http://www.sic.hi.lt/sam515/i2011_V-164.doc>.

⁵⁰ Kanapeckaitė J., Įtariamųjų (kaltinamųjų) fiziniai arba psichiniai trūkumai bei jų reikšmė įgyvendinant teisę į gynybą. Jurisprudencija, 2003, Nr. 38(30), p. 69.

A. Meška (2011 m.) teigia, kad „<...> bendrojo psichikos sutrikimo sąvokos vartojimas apibrėžiant riboto pakaltinamumo vieną iš medicininių kriterijų suponuoja galimą neteislingą paties instituto traktavimą“.⁵¹ Pavyzdžiui, anot V. Piesliako (2009), ribotas pakaltinamumas, kaip ir nepakaltinamumas, yra siejami tik su psichikos ligomis, todėl riboto pakaltinamumo samprata neapima tokių situacijų, kai asmens suvokimas yra sumažėjęs ne dėl psichikos ligos, o dėl kitų ne nuo jo priklausančių priežasčių.⁵² Toks reikalavimas sieti ribotą pakaltinamumą tik su psichikos liga labai susiaurina šio instituto taikymo galimybes, kadangi dauguma tokių ligų siejamos su nepakaltinamumu ir pripažinti tokį asmenį ribotai pakaltinamu galima tik esant tokių ligų stabilios remisijos būsenai. Be to, tokiu atveju visos ribinės psichikos būsenos nebus laikomos riboto pakaltinamumo sąlyga ir neteiks galimybės atsižvelgti į tokį sutrikimą skiriant ir parenkant bausmės rūšį bei dydį, nors ir bus akivaizdžiai paveikusios asmens nusikalstamą veiką. Taip būtų pažeidžiamas ir bausmės individualizavimo principas. Kaip išėitį, A. Meška siūlo baudžiamojo kodekso 18 straipsnio dispozicijoje vietoj termino „psichikos sutrikimas“ nustatyti aiškesnį riboto pakaltinamumo medicininį kriterijų - „psichikos anomalija“.⁵³ Pažymėtina, kad riboto pakaltinamumo instituto atsiradimui didelę įtaką turėjo kriminologinių tyrimų rezultatai, rodę ryšį tarp psichinių anomalijų ir nusikalstamo elgesio, o kriminologine prasme ribotas pakaltinamumas siejamas su asmenimis, turinčiais psichinių anomalijų, t.y. įgimtų ar įgytų smegenų funkcinių arba organinių pokyčių, kurie daro įtaką socialiai vertingo žmogaus elgesio turiniui.⁵⁴ Šiuolaikinėje teisinėje bei psichiatrinėje literatūroje kalbant apie riboto pakaltinamumo institutą dažnai vartojama psichikos anomalijos sąvoka. Be to, teismo psichiatrai psichikos anomalijoms priskiria įvairių rūšių psichopatijas, neurozes, psichikos sutrikimus dėl kaukolės smegenų traumų arba organinių centrinės nervų sistemos sudirgimų, oligofrenijos pradinę stadiją, epilepsiją be sunkių asmenybės pakeitimų, alkoholizmą, įvairias narkomanijos rūšis, stabilios remisijos šizofrenijos būseną, įvairius kraujotakos susirgimus, sukeliančius psichikos pakeitimų (senatvinę

⁵¹ Meška A., Vilniaus Universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui - 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. - Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 245.

⁵² Piesliakas V., Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. - Vilnius: UAB „Justitia“, 2009, p. 347.

⁵³ Meška A., Vilniaus Universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui - 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. - Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 246.

⁵⁴ Kanapeckaitė J., Įtariamųjų (kaltinamųjų) fiziniai arba psichiniai trūkumai bei jų reikšmė įgyvendinant teisę į gynybą. Jurisprudencija, 2003, Nr. 38(30), p. 70.

silpnaprotystę ir kt.), reaktyvias būsenas ir kt.⁵⁵ Taigi, su tokiu A. Meškos siūlymu galima būtų sutikti, kadangi taip būtų sukurta tam tikra takoskyra tarp riboto pakaltinamumo ir nepakaltinamumo medicininio kriterijaus, nes tiek vieno instituto, tiek ir kito atveju medicininis kriterijus apibrėžiamas tuo pačiu terminu „psichikos sutrikimas“.

Apibendrinant, medicininis riboto pakaltinamumo kriterijus - tai tam tikras psichinės veiklos sutrikimas, dėl kurio nusikalstamos veikos padarymo metu asmuo negali visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų. Šis riboto pakaltinamumo instituto kriterijus savo turiniu yra platesnis nei nepakaltinamumo atveju. Jį gali sudaryti ne tik psichikos ligos, sudarančios nepakaltinamumo medicininį kriterijų (lengvesnės formos ligos), bet ir kitos psichikos sutrikimų formos. Tačiau svarbiausia yra tai, kad riboto pakaltinamumo atveju psichikos sutrikimo laipsnis ir to sutrikimo pasireiškimo intensyvumas neturi būti pakankamas asmenį pripažinti nepakaltinamu. Todėl labai svarbu išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir atriboti ribotai pakaltinamus asmenis nuo nepakaltinamų, kadangi tik tuomet bus parinkta teisinga bausmė.

2.2.1.1. Ribotas pakaltinamumas ir intoksikacija

Psichinės veiklos sutrikimai įvairiai pažeidžia asmens jautumą, atmintį, intelektą, sąmonę ir asmenybę, todėl asmuo, turintis psichikos sutrikimų, neadekvačiai suvokia ir vertina aplinką, nepakankamai joje orientuojasi ir nepajėgia pasirinkti tinkamo elgesio varianto.⁵⁶ Neabejotina, kad alkoholis, narkotikai ar kitos panašaus pobūdžio medžiagos taip pat veikia žmogaus psichiką, jo sąmonę ir valią. Pavartojus net ir nedidelę tokių psichiką veikiančių medžiagų, pažeidžiami suvokimo procesai, asmuo tampa lengvabūdiškesnis, jo judesiai mažiau koordinuoti. Gilesnėje apsvaigimo stadijoje žmogus jau praranda galimybę orientuotis jį supančioje aplinkoje, suvokti savo veiksmų esmę bei juos kontroliuoti. Tokie žmonės ima iškreiptai suprasti savo veiksmų esmę ir dažnai padaro baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką. Neretai tokie asmenys, atslūgus psichiką veikiančių medžiagų poveikiui, net neprisimena savo veiksmų ir negali

⁵⁵ Meška A., Vilniaus Universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui - 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. - Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 247.

⁵⁶ Soloveičikas D., Švedas G., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 114.

paaikinti, kodėl padarė vieną ar kitą nusikalstamą veiką. Todėl šioje vietoje ir iškyla klausimas, ar toks asmuo, kuris padarė nusikalstamą veiką būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, narkotikų ar kitų panašaus pobūdžio medžiagų, gali būti pripažintas ribotai pakaltinamu?

Remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 19 straipsniu, asmuo, kuris nusikalstamą veiką padarė apsvaigęs nuo alkoholio, narkotikų, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų, nuo baudžiamosios atsakomybės neatleidžiamas. Baudžiamajame kodekse skiriamos kelios apsvaigimo nuo tokių psichiką veikiančių medžiagų formos: priverstinis apsvaigimas, savanoriškas apsvaigimas, patologinis apsvaigimas, fiziologinis apsvaigimas. Priverstinis apsvaigimas būna tais atvejais, kai asmuo apsvaiginamas prieš jo valią, panaudojant fizinę ar psichinę prievartą arba apgaulę. Tai neilgalaikė asmens būseną, kuri atsiranda dėl prieš jo valią padaryto trečiųjų asmenų poveikio. Baudžiamojo kodekso 19 straipsnis skelbia, kad asmuo, kuris padarė baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį nusikaltimą būdamas prieš jo valią apsvaigintas ir dėl to nevisiškai sugebėjo suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų, nuo baudžiamosios atsakomybės atleidžiamas.⁵⁷ Jei šiomis sąlygomis asmuo padarė sunkų arba labai sunkų nusikaltimą, jis atsako pagal baudžiamąjį įstatymą, tačiau bausmė jam gali būti švelninama.⁵⁸

Savanoriškas fiziologinis apsvaigimas būna tais atvejais, kai asmuo savo noru vartoja psichiką veikiančias medžiagas ir tampa tam tikros psichinės būsenos, kai susilpnėja veiksmų stabdymo ir savikontrolės procesai, atsiranda laikini psichikos pakitimai. Kita vertus, toks apsvaigimas neeliminuoja asmens ryšio su išoriniu pasauliu, todėl jis gali suvokti jį supančią aplinką, nors ir ne taip gerai, kaip normalios būsenos žmogus. Todėl asmuo, padaręs nusikalstamą veiką būdamas savanoriško fiziologinio apsvaigimo būsenos, paprastai yra pripažįstamas pakaltinamu ir traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, nepriklausomai ar jis buvo lengvo, vidutinio ar sunkaus apsvaigimo būsenos. Juk tokie asmenys padaro pavojingą visuomenei veiką ne dėl psichinės veiklos sutrikimų, kurie atsiranda nepriklausomai nuo žmogaus valios, o dėl jų paties sąmoningai sukeltos sau būsenos, dėl kurios jie dar ir nusikalsta. Tokios pozicijos laikosi Lietuvos teismai. Pavyzdžiui, Klaipėdos apygardos teismo baudžiamojoje byloje

⁵⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 19 straipsnio 2 dalis.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 19 straipsnio 3 dalis.

Nr. 1A-415-557-2008 teisėjų kolegija apeliacine tvarka išnaginėjo nuteistojo V. A. gynėjo skundą dėl Šilutės rajono apylinkės teismo 2008 m. rugpjūčio 26 d. nuosprendžio, kuriuo V. A. nuteistas pagal baudžiamojo kodekso 135 straipsnio 1 dalį laisvės atėmimu 4 metams už tai, kad, būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, dėl asmeninių paskatų tyčia smogė kirviu tris kartus E. A. į galvos sritį, dėl ko pastarajam buvo sunkiai sutrikdyta sveikata. Nuteistojo gynėjas prašo nuosprendį pakeisti dėl netinkamai pritaikyto baudžiamojo įstatymo bei neteisingai paskirtos bausmės, ir nuteistajam V. A. paskirti su realiu laisvės atėmimu nesusijusią bausmę. Kaip vieną iš argumentų gynėjas nurodo tai, kad nuteistasis serga psichikos liga ir vartoja medikamentus. Be to, nuteistojo aiškinimas, kad nepamena įvykio aplinkybių, yra galimai teisingas, nors teismas tai laikė gynybine pozicija, kurią vertino kritiškai. Klaipėdos apygardos teismas apeliacinį skundą atmetė ir pasisakė, kad atlikta teismo psichiatrinė ekspertizė nustatė, kad pagal byloje esančius duomenis nėra pagrindo daryti išvadą, jog nusikaltimo metu kaltinamasis dėl psichikos sutrikimo būtų negalėjęs suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti, ar būtų buvęs patologinio girtumo būsenoje. Pagal galiojančius baudžiamuosius įstatymus fiziologinis girtumas nepašalina baudžiamosios atsakomybės. Baudžiamoji atsakomybė kyla padarius baudžiamajame įstatyme numatytą veiką esant tiek lengvame, tiek ir vidutiniame ar sunkiame girtumo laipsnyje. Tas faktas, kad asmuo dėl girtumo praranda normalų kontaktą su aplinka ir dėl to nesuvokia savo veiksmų esmės ir vėliau neprisimena, ką jis darė, nepašalina jo baudžiamosios atsakomybės. Esant stipriam girtumo laipsniui, asmuo iš tikrųjų gali nesuvokti savo veiksmų pobūdžio bei pavojingumo ir prarasti savo veiksmų kontrolę. Tačiau fiziologinis girtumas neeliminuoja nei pakaltinamumo, nei kaltės, kadangi daromų veiksmų pavojingumo nesuvokimas ir kontrolės praradimas vyksta dėl sąmoningos ir kryptingos asmens veikos. Asmuo pats savo valia, suprasdamas, kad dėl didelio išgerto alkoholio kiekio gali nesuprasti savo veiksmų pobūdžio, prarasti savo veiksmų kontrolę, ir, numanydamas, kad dėl to gali padaryti nusikalstamą veiką, sąmoningai vartoja alkoholį ir taip priveda save prie tokios būsenos, kurioje padaro nusikaltimą.⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiasis teismas taip pat laikosi tokios pozicijos. Aukščiausiojo teismo baudžiamojoje byloje Nr. 2K-666/2003 teisėjų kolegija išnaginėjo kasacinę bylą pagal nuteistųjų D. R. ir J. V. skundus dėl Vilniaus apygardos teismo 2003 m. vasario 21 d. nuosprendžio ir Lietuvos apeliacinio teismo 2003 m. gegužės 21 d. nuosprendžio, kuriuo D. R. ir J. V. nuteisti pagal baudžiamojo

⁵⁹ Klaipėdos Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 13 d. nutartis byloje Nr. 1A-415-557/2008.

kodekso 129 straipsnio 2 dalį 9 punktą už tai, kad, būdami girti, tyčia dėl savanaudiškų paskatų sumušė I. Š., kuris dėl sužalojimų galvoje išsivysčius komplikacijoms mirė. Kasaciniame skunde D. R. rašo, jog teismai ignoravo tą aplinkybę, kad jis buvo visiškai apsvaigęs nuo alkoholio, jo kraujyje nustatyta 2,18 promilės alkoholio. Visų nusikaltimo epizodų jis neatsimena dėl tokios savo būklės. Dėl alkoholinio apsvaigimo buvo sumenkintas aplinkybių suvokimas ir nusikalstamos veikos padarinių vertinimas. Atmesdamas D. R. kasacinį skundą Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad fiziologinis girtumas nepašalina baudžiamosios atsakomybės už tokioje būsenoje padarytą veiką, nepriklausomai nuo girtumo laipsnio. Net ir tuo atveju, jei kaltininkas buvo stipriai apsvaigęs ir teigs, kad dėl girtumo nieko neprisimena apie nusikaltimo padarymo aplinkybes, baudžiamoji atsakomybė kils, išskyrus patologinio girtumo atvejį. Baudžiamoji atsakomybė tokiu atveju pagrindžiama tuo, kad asmuo suprasdamas, jog dėl alkoholio vartojimo gali stipriai apgirsti, prarasti kontrolę savo veiksams ir dėl to padaryti nusikalstamą veiką, savo noru vartoja alkoholinius gėrimus ir priveda save prie tokios būsenos, kai jo psichika ima iškreiptai atspindėti tai, kas vyksta aplink ir praranda savo veiksmų kontrolę.⁶⁰ Taigi, savanoriško fiziologinio apsvaigimo atveju yra taikoma baudžiamojai atsakomybės kodekso 19 straipsnyje nustatyta bendroji taisyklė, todėl asmuo, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu negalėjo suprasti savo veiksmų esmės arba jų valdyti dėl fiziologinio apsvaigimo, bus pripažintas pakaltinamu. Be to, jei savanoriškas fiziologinis apsvaigimas turėjo įtakos nusikalstamos veikos padarymui, tuomet, remiantis baudžiamojai atsakomybės kodekso 60 straipsniu, tai bus dar ir sunkinanti aplinkybė.⁶¹

Kitokią reikšmę turi patologinis apsvaigimas. Patologinis apsvaigimas – tai staiga dėl psichiką veikiančių medžiagų vartojimo atsiradęs laikinas psichikos sutrikimas. Tai pažeista sąmonė, visiškai iškreiptas supančios realybės bei visos situacijos suvokimas, su melagingu to ar kito vertinimu, su apgautais jausmais ir paprasta afektine baime, pavoju, grėšiančios nelaimės ar žūties nuojauta, iššaukiančios siekimą bėgti, ginkluotis gynybai, pulti įsivaizduojamus priešus ir pan.⁶²

⁶⁰ Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 18 d. nutartis byloje Nr. 2K-666/2003.

⁶¹ Žr. Kauno Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. rugpjūčio 17 d. nutartis byloje Nr. 1A-525-114/10, Kauno Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 18 d. nuosprendis byloje Nr. 1-82-60/2010, Lietuvos Apeliacinio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 10 d. nuosprendis byloje Nr. 1A-44/2010, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 18 d. nutartis byloje Nr. 2K-666/2003.

⁶² Kondrackis V., Apsvaigimo reikšmė baudžiamajai atsakomybei. Teisės klinika, Vilniaus Apygardos Administracinis Teismas, (2007-07-12).

Tačiau, skirtingai nuo fiziologinio apsvaigimo, pataloginio apsvaigimo atveju asmens judesiai yra tikslūs, kalba rišli ir aiški.⁶³ Ši būseną trunka nuo kelių minučių iki kelių valandų. Asmuo paskui užmiega ir prabudęs nieko nepamena. Pataloginis apsvaigimas dažniausiai atsiranda asmenims, turintiems psichikos sutrikimų ar turėjusiems galvos smegenų traumų, kai jie pavartoja tam tikrą, kartais visiškai nedidelį, kiekį psichiką veikiančių medžiagų, kurių poveikį gali sustiprinti vaistų vartojimas. Tačiau veikiant tokiems ekstremaliems veiksniams kaip fizinis ir psichinis išsekimas, badas, baimė, ilgalaikė nemiga, pavartojus psichiką veikiančių medžiagų pataloginis apsvaigimas gali atsirasti net ir psichiškai sveikiems asmenims.⁶⁴ Pataloginis apsvaigimas sudaro medicininį (biologinį) nepakaltinamumo kriterijų, todėl asmuo, padaręs nusikalstamą veiką pataloginio apsvaigimo būsenos, pripažįstamas nepakaltinamu ir baudžiamojon atsakomybėn netraukiamas. Tokia nuostata yra įtvirtinta Lietuvos teismų praktikoje. Jau minėtoje Klaipėdos apygardos teismo baudžiamojoje byloje Nr. 1A-415-557-2008, teismas pažymėjo, kad „<...> asmens nepakaltinamumas gali būti siejamas tik su pataloginio girtumo būseną. Dėl pataloginio girtumo asmuo taip pat praranda normalią orientaciją, normalų santykį su asmenį supančia aplinka, dėl ko gali padaryti pavojingą veiką. Tačiau pataloginis girtumas atsiranda nepriklausomai nuo išgerto alkoholio kiekio, kaip pripažįsta psichiatrai, persipynus keliems išoriniams ir vidiniams faktoriams, veikiančioms organizmą. Be to, pataloginis girtumas turi specifinius požymius, kurie padeda jį atskirti nuo fiziologinio girtumo, ir kuriais vadovaujasi medikai, konstatuodami pataloginį girtumą.“⁶⁵ Pataloginis apsvaigimas retai sutinkamas tiek psichiatrinėje, tiek teisminėje praktikoje.

Ar gali pataloginis apsvaigimas sudaryti riboto pakaltinamumo medicininį (biologinį) kriterijų? Manytina, kad negali. Tokia apsvaigimo būseną, kuri nėra pakankama pripažinti patalogine, greičiausiai bus priskiriama fiziologiniam apsvaigimui, todėl asmuo bus pakaltinamas. Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamojoje byloje Nr. 1A-197/2008 teisėjų kolegija apeliacine tvarka išnagrinėjo nuteistojo V. B. skundą dėl Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. vasario 1 d. nuosprendžio, kuriuo V. B. nuteistas pagal baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 1 dalį už tai, kad, būdamas apsvaigęs nuo

Prieiga per internetą: <<http://www.vaateismas.lt/lt/aktualijos/aktuali-informacija/archive/apsvaigimo-reiksme-baudzi-8bqq/p1020.html>>.

⁶³ Soloveičikas D., Švedas G., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 119.

⁶⁴ Piesliakas V., Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. - Vilnius: UAB "Justitia", 2009, p. 350.

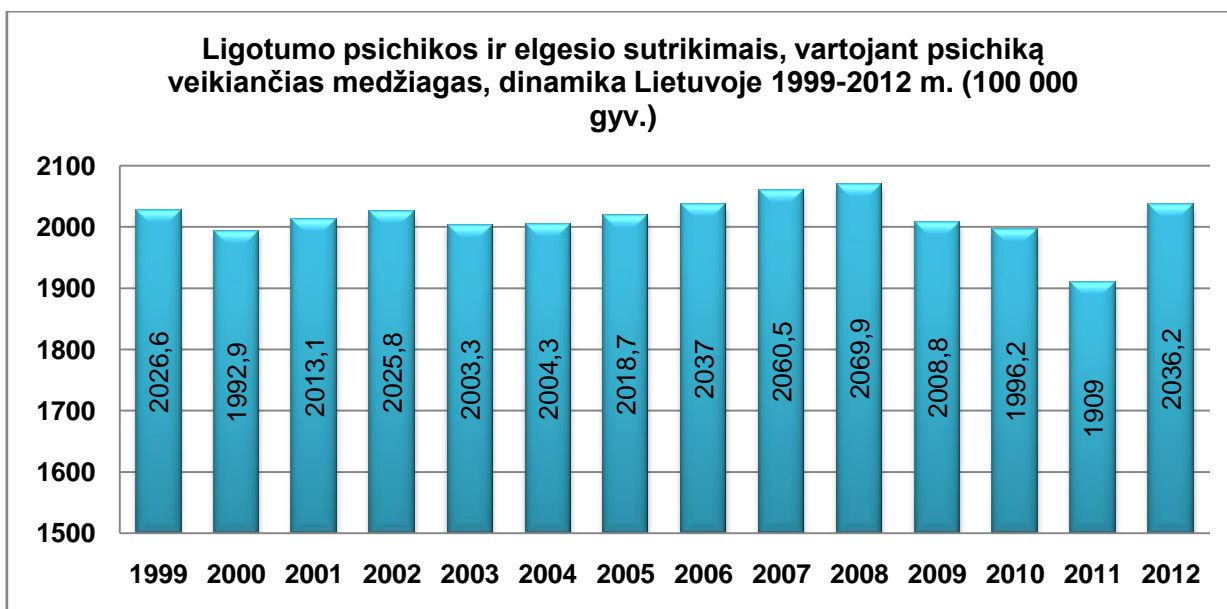
⁶⁵ Klaipėdos Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 13 d. nutartis byloje Nr. 1A-415-557/2008.

alkoholio, išgertuvių metu dėl ikiteisminio tyrimo metu nenustatytos priežasties spyrė S. M. į veidą, po to dar ne mažiau kaip devynis kartus sudavė kumščiais bei spyrė į įvairias kūno vietas, taip padarydamas S. M. įvairius kūno sužalojimus, dėl kurių jis tą pačią dieną įvykio vietoje mirė. Nuteistasis V. B. apeliaciniu skundu prašo panaikinti pirmosios instancijos teismo nuosprendį ir paskirti stacionarią psichiatrijos ekspertizę, kurią atlikus, priimti naują nuosprendį. Jis teigia, kad girtavimo metu juokaudamas įspyrė nukentėjusiajam į petį, o po to įvykio vietoje užmigo. Vėliau pabudęs, rado nukentėjusįjį taip pat miegantį, todėl nuėjo į savo laikiną pašiūrę. Apeliantas įsitikinęs, kad teismas paviršutiniškai tyrė jo sveikatos būseną. Apeliantas nuo vaikystės yra ligotas, sirgo erkiniu encefalitu, dėl ko jam buvo atliktos kelios galvos operacijos. Šiuo metu jis serga epilepsija bei turi 2-os grupės neįgalumą. Dėl šios ligos kiekvieną dieną geria vaistus, dažnai įvyksta epilepsijos priepuoliai. Šiuos vaistus jis gėrė ir įvykio dieną. Apeliantas teigia, kad dėl išgerto didelio alkoholio kiekio bei vaistų nuo epilepsijos, jis neatsimena įvykio aplinkybių ir savo elgesio. Kartu jis mano, kad įvykio metu jam galėjo prasidėti epilepsijos priepuolis. Dėl to negalėjo kontroliuoti savo veiksmų ir elgesio. Apelianto nuomone, stacionarinės teismo psichiatrijos ekspertizės metu būtų išsamiai atsakyta, ar patologinis girtumas nebuvo jo padarytos nusikalstamos veikos priežastis. Teismas atmetė V. B. apeliacinį skunda ir pasisakė, kad nusikalstamos veikos padarymo metu apeliantas nebuvo patologinio girtumo būsenos. Priešingai, yra neginčijamai nustatyta, kad apeliantas išgėrė itin didelį alkoholio kiekį. Be to, V. B. niekada netvirtino, kad jis visai neprisimena įvykio aplinkybių. Ikiteisminio tyrimo metu jis pripažino, kad girtaudami susipyko su nukentėjusiuoju ir todėl vieną kartą spyrė jam, o po to nuėjo miegoti. Smūgio sudavimo fakto jis neneigė ir apygardos teisme. Ambulatorinės teismo psichiatrijos ekspertizės akte taip pat nebuvo konstatuota patologinio girtumo būsenos, nors apie galimą alkoholio vartojimą kartu su vaistais nuo epilepsijos teismo medicinos ekspertui-psichiatrui buvo žinoma. Kolegija daro išvadą, kad apeliantas nusikalstamą veiką padarė būdamas fiziologinio girtumo būsenos, kuri baudžiamosios atsakomybės nepašalina, nes apeliantas pats savo valia ir niekieno neverčiamas sukėlė tokią padėtį, t. y. stipraus girtumo būklę, kuriai esant ir nužudė S. M.⁶⁶ Taigi, nors byloje yra duomenų, leidžiančių įtarti patologinio girtumo būseną, t.y. asmuo sirgo psichikos sutrikimu, įvykio metu buvo apsvaigęs nuo alkoholio bei pavartojęs vaistų, po įvykio užmigo, o pabudęs įvykio aplinkybių ir savo elgesio neprisiminė, tačiau tai nesudarė pakankamo pagrindo pripažinti asmenį buvus patologinio girtumo būsenoje. Teismas

⁶⁶ Lietuvos Apeliacinio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 22 d. nutartis byloje Nr. 1A-197/2008.

pripažino, jog asmuo nusikalstamą veiką padarė būdamas fiziologinio girtumo būsenos, todėl jis buvo pakaltinamas.

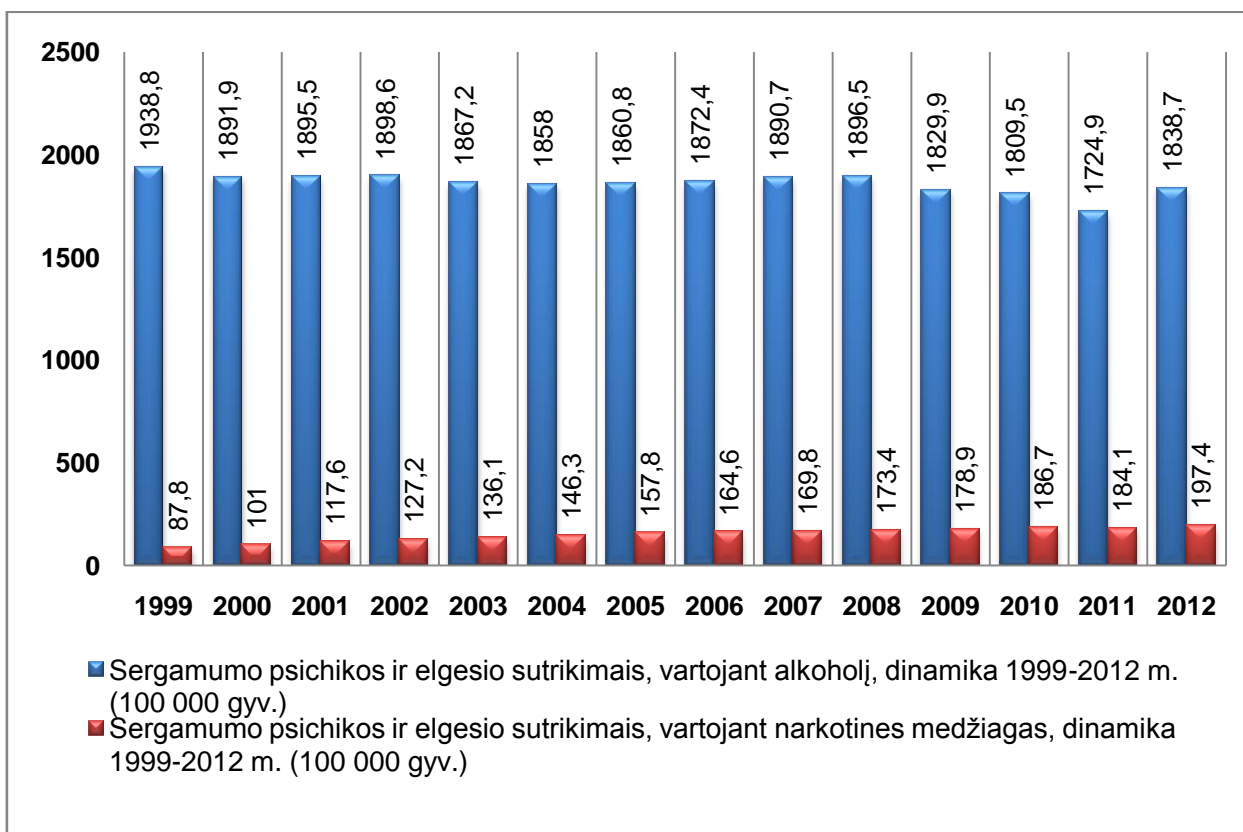
Vartojant psichiką veikiančias medžiagas ilgą laiką gali atsirasti priklausomybės sindromas. Remiantis Tarptautine statistine ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacija, patvirtinta Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. vasario 23 d. įsakymu Nr. V-164 „Dėl tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtojo pataisyto ir papildyto leidimo „Sisteminis ligų sąrašas“ (Australijos modifikacija, TLK - 10 - AM) įdiegimo“, priklausomybės sindromas - tai elgesio, kognityvinių ir fiziologinių reiškinių kompleksas, kuris atsiranda dėl kartotinio medžiagos vartojimo.⁶⁷ Svarbiausias šio sindromo požymis yra stiprus troškimas vartoti psichiką veikiančias medžiagas. Noras svaigintis užvaldo tokių žmonių psichiką, tampa jų gyvenimo būdu. Asmenims, turintiems priklausomybės sindromą, sunku kontroliuoti psichoaktyvių medžiagų vartojimą, jie vartoja tokias medžiagas nepaisant žalingų pasekmių, svaiginimasis tampa svarbesniu nei kiti veiksmai ar įsipareigojimai. Galiausiai, dėl ilgalaikio piktnaudžiavimo svaigalais degraduoja asmenybė, atsiranda tam tikrų psichinės veiklos sutrikimų.

Lentelė Nr. 1

⁶⁷ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. vasario 23 d. įsakymas Nr. V-164 „Dėl tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtojo pataisyto ir papildyto leidimo „Sisteminis ligų sąrašas“ (Australijos modifikacija, TLK - 10 - AM) įdiegimo“. Prieiga per internetą: <http://www.sic.hi.lt/sam515/i2011_V-164.doc>.

Remiantis Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenimis (Lentelė Nr. 1),⁶⁸ asmenų, kurie suserga psichikos ir elgesio sutrikimais nuolat vartojant psichiką veikiančias medžiagas, skaičius Lietuvoje kiekvienais metais išlieka aukštas. Nors nuo 2008 m. iki 2011 m. skaičius pradėjo mažėti, tačiau jau po 2011 m. psichikos ir elgesio sutrikimų dėl ilgalaikio psichiką veikiančių medžiagų vartojimo vėl pradėjo ženkliai daugėti. Tokia tendencija rodo, kad psichiką veikiančių medžiagų vartojimas išlieka opia problema valstybėje. Nors didžiausią dalį sudaro asmenys, priklausomi nuo alkoholio (Lentelė Nr. 2),⁶⁹ nemažiau svarbi yra ir narkotinių medžiagų daroma žala. Remiantis Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenimis (Lentelė Nr. 2), asmenų, priklausomų nuo narkotinių medžiagų, skaičius kiekvienais metais vis auga. Didžiausią priklausomų nuo narkotinių medžiagų asmenų skaičių sudaro 25 - 34 metų amžiaus grupei priklausantys asmenys (Lentelė Nr. 3). Be to, priklausomais nuo narkotikų tampa net ir paaugliai, kuriems yra tik 15 metų. Tuo tarpu vidutinis asmens, priklausomo nuo alkoholio, amžius 2012 m. siekė 44,52 metus.⁷⁰ Alkoholis, priešingai nei narkotinės medžiagos, ne taip greitai sukelia priklausomybę.

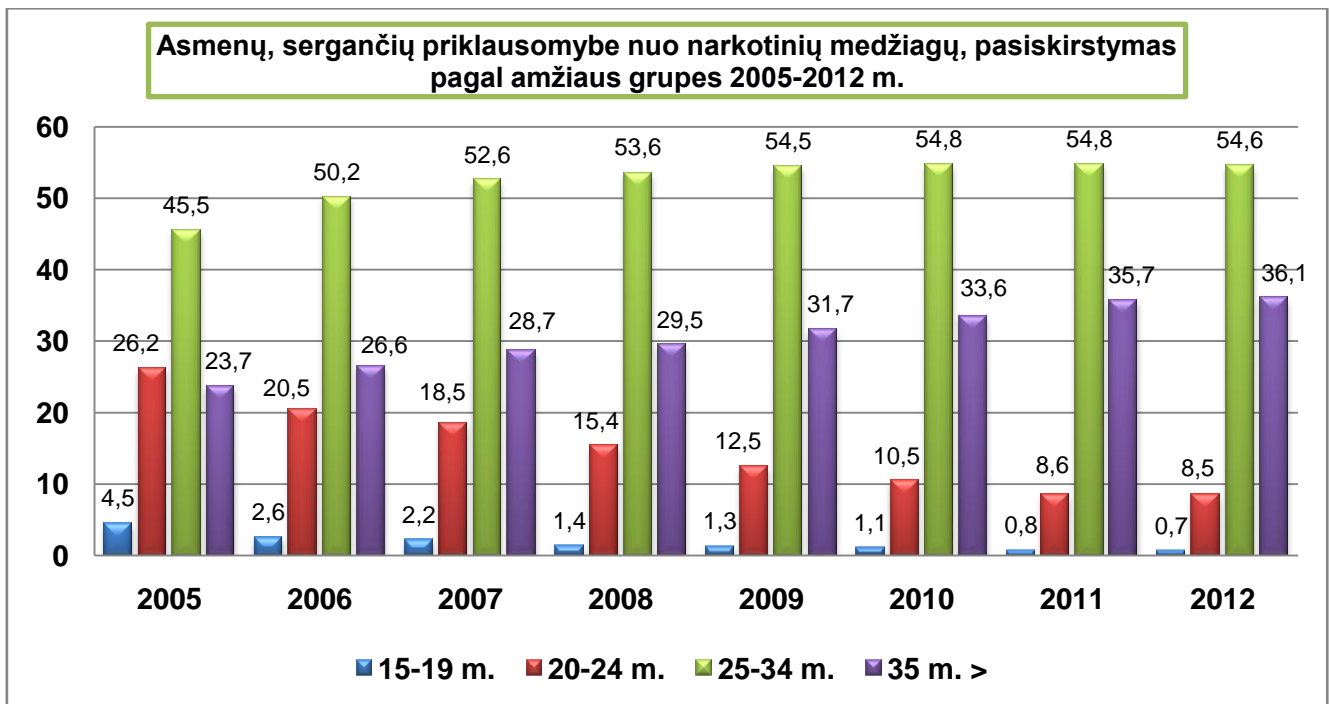

Lentelė Nr. 2

⁶⁸ Lentelė parengta pagal Valstybinio psichikos sveikatos centro metines statistikos ataskaitas Nr. 14.

⁶⁹ Lentelė parengta pagal Valstybinio psichikos sveikatos centro metines statistikos ataskaitas Nr. 14.

⁷⁰ Remtasi Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenimis, parengtais pagal metines statistikos ataskaitas Nr. 14.

Lentelė Nr. 3

Ar asmuo, kuris padarė nusikalstamą veiką būdamas priklausomas nuo psichiką veikiančių medžiagų, gali būti pripažintas ribotai pakaltinamu? Jei nusikalstamos veikos padarymo metu dėl sistemingo psichoaktyvių medžiagų vartojimo asmuo sirgo psichikos ir elgesio sutrikimais, kurie trukdė suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti, tuomet taip. Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje Nr. 2K-284/2005 teisėjų kolegija išnagrinėjo nuteistojo A. K. kasacinį skundą dėl Panevėžio apygardos teismo 2004 m. birželio 17 d. nuosprendžio, kuriuo A. K. nuteistas laisvės atėmimu dešimčiai metų pagal baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 1 dalį už tai, kad, būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, savo namuose, asmeninio konflikto metu, smogė vieną kartą peiliu L. K. į nugaros sritį, taip padarė kiauryminę durtinę-pjautinę žaizdą nugaroje su kairiojo plaučio pažeidimu ir kairės skilties arterijos nupjovimu, dėl ko, įvykus ūmiam vidiniam kraujavimui, L. K. mirė. Kasaciniu skundu nuteistasis L. K. prašo sumažinti paskirtą bausmę. Kasatorius nurodo, kad teismas, skirdamas bausmę, netinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą, neįsigilino į jo asmenybę ir būseną nusikaltimo padarymo metu. Kasatorius teigia, kad jis yra antros grupės invalidas dėl kepenų cirozės ir ši liga galėjo tiesiogiai sąlygoti jo įvykdytą nusikaltimą, todėl mano, kad veika turėjo būti traktuojama kaip padaryta ribotai pakaltinamo asmens, todėl, jo nuomone, ši aplinkybė pagal BK 59 straipsnio 1 dalies 11 punktą turėjo būti pripažinta jo atsakomybę lengvinančia aplinkybe ir paskirta švelnesnė bausmė. Aukščiausiasis teismas atmetė A. K. kasacinį skundą ir pasisakė, kad nuteistojo A. K. padarytai veikai baudžiamasis įstatymas

pritaikytas tinkamai, baudžiamojo proceso įstatymai nepažeisti. Kasatorius klaidingai mano, kad nusikaltimą padarė būdamas ribotai pakaltinamas, nes sirgo kepenų ciroze. Ikteisminio tyrimo metu A. K psichinei būklei nustatyti buvo paskirta ambulatorinė teismo psichiatrinė ekspertizė ir ekspertai pateikė išvadą, kad A. K serga psichikos ir elgesio sutrikimu, vartojant alkoholį su priklausomybės sindromu, taip pat, siekiant tikslesnių išvadų, rekomendavo A. K atlikti stacionarinę teismo psichiatrinę ekspertizę. Ją atlikus, ekspertai konstatavo, kad kasatorius nusikaltimo padarymo metu nesirgo lėtine psichikos liga bei laikinu psichikos sutrikimu. Jis buvo paprasto girtumo būsenos, galėjo visiškai suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti, jam nustatytas psichikos ir elgesio sutrikimas, vartojant alkoholį priklausomybės sindromas, netrukdyt suprasti savo veiksmų esmės ir juos valdyti. Taigi nesant medicininių duomenų teismui nebuvo jokio pagrindo pripažinti A. K ribotai pakaltinamu ir tai laikyti jo atsakomybe lengvinančia aplinkybe.⁷¹

Galima pastebėti, kad tokios pozicijos laikomasi ir Anglijos teisinėje sistemoje. Jei nusikalstamos veikos padarymo metu asmuo sirgo priklausomybės sindromu, kuris sukėlė psichikos pažeidimus, kurie neleido visapusiškai suvokti savo veiksmų esmės, priimti racionalų sprendimą ar save kontroliuoti, tuomet toks asmuo gali būti pripažintas ribotai pakaltinamu.⁷² Savanoriškas fiziologinis apsvaigimas nesudaro pagrindo asmenį pripažinti ribotai pakaltinamu. Jeigu nusikalstamos veikos padarymo metu asmens veiksmams įtakos turėjo ne tik psichikos sutrikimas, bet ir svaigalai, tuomet svaigalų poveikis turi būti ignoruojamas ir sprendžiama, ar psichikos sutrikimas buvo toks, kuris neleido visapusiškai suvokti savo veiksmų esmės ir juos kontroliuoti.⁷³ Tokią nuostatą įtvirtino Lordų Rūmai Dyčmano (Dietschmann) byloje, kurioje Lordas Hatonas (*Lord Hutton*) paaiškino, kad tokios nuostatos turi būti laikomasi dėl to, kad įstatyme nėra nurodyta, kad norint pripažinti asmenį ribotai pakaltinamu privalu nustatyti, kad nusikalstamos veikos padarymo metu asmens veiksmams įtakos turėjo vien tik psichikos sutrikimas. Jei svaigalai ir turėjo tam tikros įtakos padarant nusikaltimą, tai nereiškia, kad asmens gebėjimas suvokti savo veiksmus ir juos valdyti negalėjo būti ribotas ir dėl psichikos sutrikimo.⁷⁴

⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 12 d. nutartis byloje Nr. 2K-284/2005.

⁷² Žr. bylą *R v Wood (Clive)* [2008] 3 All ER 898.

⁷³ Žr. bylą *R v Gittens (Charlesworth Alexander)* [1984] 3 All ER 252.

⁷⁴ *R v Dietschmann (Anthony)* [2003] 1 All ER 897.

Taigi, apibendrinant, asmuo, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu buvo apsvaigęs nuo psichiką veikiančių medžiagų, gali būti pripažintas ribotai pakaltinamu tik tuo atveju, jei dėl ilgalaikio psichoaktyvių medžiagų vartojimo asmuo netenka galimybės suvokti supančią tikrovę, t.y. suserga psichikos liga. Savanoriškas fiziologinis apsvaigimas nepašalina baudžiamosios atsakomybės už tokioje būsenoje padarytą veiką, nepriklausomai nuo apsvaigimo laipsnio. Asmuo pats savo valia, suprasdamas, kad dėl pavartotų psichiką veikiančių medžiagų gali nesuprasti savo veiksmų pobūdžio, prarasti savo veiksmų kontrolę ir numanydamas, kad dėl to gali padaryti nusikalstamą veiką, sąmoningai vartoja psichoaktyvias medžiagas ir taip priveda save prie tokios būsenos, kurioje padaro nusikaltimą. Todėl jei savanoriškas fiziologinis apsvaigimas turėjo įtakos nusikalstamos veikos padarymui, tuomet tai bus dar ir sunkinanti aplinkybė. Patologinis apsvaigimas, kuris retai sutinkamas tiek psichiatrinėje, tiek teisminėje praktikoje, sudaro medicininį (biologinį) nepakaltinamumo kriterijų, todėl asmuo, padaręs nusikalstamą veiką pataloginio apsvaigimo būsenos, pripažįstamas nepakaltinamu ir baudžiamojon atsakomybėn netraukiamas. Tokia apsvaigimo būseną, kuri nėra pakankama pripažinti patologine, greičiausiai bus priskiriama fiziologiniam apsvaigimui, todėl asmuo bus pakaltinamas bei traukiamas baudžiamojon atsakomybėn.

2.2.2. Juridinis riboto pakaltinamumo kriterijus

Juridinis (psichologinis) riboto pakaltinamumo kriterijus, kaip ir nepakaltinamumo, siejamas su asmens gebėjimu suvokti savo atliekamų veiksmų esmę ir juos valdyti. Skirtumas nuo nepakaltinamumo yra tas, kad riboto pakaltinamumo atveju asmuo dėl psichikos sutrikimo nevisiškai praranda savo veiksmų kontrolę, t. y. nustatytas konkretus psichikos sutrikimas tik iš dalies atima asmeniui sugebėjimą suvokti savo veiksmų esmę arba, nors ir suvokiant jų esmę, tik iš dalies riboja gebėjimą juos valdyti.⁷⁵

Baudžiamajame įstatyme juridinis (psichologinis) riboto pakaltinamumo kriterijus riboto pakaltinamumo apibrėžime nusakomas žodžiais „negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų“. Šie žodžiai išreiškia du svarbius riboto pakaltinamumo požymius: intelektualusis požymis ir valinis požymis.

⁷⁵ Soloveičikas D., Švedas G., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 117.

Šie požymiai yra alternatyvūs, todėl, sprendžiant juridinio riboto pakaltinamumo kriterijaus nustatymo klausimą, pakanka nustatyti bent vieną iš jų. Intelektualusis požymis reiškia, kad asmuo negali visapusiškai suvokti savo veiksmų esmės, taip pat jų pavojingumo. Savo veikos pavojingumo nesuvokimas – tai faktinių veikos aplinkybių arba jos socialinio reikšmingumo nesuvokimas. Asmuo nesuvokia faktinių daromos veikos aplinkybių tuomet, kai jis nesuvokia savo poelgio, nesupranta, ką jis daro, jo poelgis nulemtas sutrikusios psichikos, kuri iškreiptai atspindi objektyviają tikrovę. Tuo tarpu veikos socialinio reikšmingumo nesuvokimo atveju, asmuo lyg ir suvokia, ką daro, bet jam nepasiekiamas daromos veikos socialinio reikšmingumo suvokimas. Jis nesupranta, kad jo veiksmai yra visuomenėje netoleruojami ir teisės normų uždrausti. Valinis požymis reiškia, kad asmuo negali valdyti savo veiksmų. Paprastai, valinis požymis būna šalia intelektualiojo požymio, kadangi asmenys, kurie nesuvokia savo veiksmų pavojingumo, dažniausiai nesugeba jų ir kontroliuoti. Tačiau galimi ir tokie atvejai, kai asmenys išoriškai atrodo sveiki, nes normaliai orientuojasi aplinkoje ir supranta, ką daro, tačiau dėl psichikos sutrikimų negali kontroliuoti savo elgesio, atsispirti tam tikriems veiksams, jų atsisakyti. Psichiatrijoje tokios būsenos įvardijamos specialiais terminais, kaip antai kleptomanija – nenugalimas polinkis svetimiems daiktams, piromanija – nenugalimas polinkis padegimams ir pan. Tokiems asmenims nesvarbu, kokią jie naudą turės iš nusikalstamos veikos, jiems svarbiausia yra pats aktas ir pojūčiai, kuriuos jie patiria darydami nusikalstamas veikas.⁷⁶

Kaip jau buvo minėta, riboto pakaltinamumo atveju pakanka, kad tiek intelektualusis, tiek ir valinis požymiai būtų tik iš dalies paveikti psichikos sutrikimo.⁷⁷ Nors riboto pakaltinamumo apibrėžime ir vartojamas žodelis „visiškai“, tačiau teismui pripažinti asmenį ribotai pakaltinamam užtenka ir tos aplinkybės, kad asmuo dėl psichikos sutrikimo galėjo ribotai suvokti savo veiksmų esmę ar juos ribotai valdyti. Lietuvos Apeliacinio teismo baudžiamojoje byloje Nr. 1A-398/2007 teisėjų kolegija išnagrinėjo nuteistojo P. Š. P. apeliacinį skundą dėl Šiaulių apygardos teismo 2007 m. liepos 12 d. nuosprendžio, kuriuo P. Š. P. nuteistas pagal baudžiamojo kodekso 28 straipsnio 3 dalį ir 135 straipsnio 2 dalies 7 punktą už tai, kad autobusų stotelėje, panaudodamas šaunamąjį ginklą ir taip sukeldamas pavojų netoliese buvusių asmenų gyvybei, peržengdamas būtinosios ginties ribas, vieną kartą šovė į nukentėjusįjį A. G. ir dėl to sunkiai sutrikdė jam sveikatą. Apeliaciniu skundu nuteistasis P. Š. P. prašo panaikinti

⁷⁶ Piesliakas V., Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. - Vilnius: UAB "Justitia", 2009, p. 343-344.

⁷⁷ Soloveičikas D., Švedas G., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 117.

Šiaulių apygardos teismo nuosprendį ir priimti išteisinamąjį nuosprendį. Lietuvos Apeliacinis teismas, atmesdamas apeliacinį skundą, pasisakė, kad nuteistojo P. Š. P. poelgį sąlygojo jo asmeninės savybės nurodytos byloje esančio teismo psichiatrijos-psichologijos ekspertizės akto išvadose. Iš jų seka, kad P. Š. P. dėl senyvame amžiuje nusilpusių valinių procesų, stabilių asmenybės pokyčių, įvykio metu galėjo subjektyviai patirti išgyvenamą grėsmę ir įvertinti situaciją kaip perdėtai grėsmingą. Atsižvelgiant į jo stabiliai susiformavusias primityvias vertinimo schemas bei valingos savireguliacijos nepakankamumą, jis ribotai galėjo priimti situacijos sprendimo būdus. Be to, nustatyta, kad P. Š. P. įvykio metu galėjo ribotai suvokti savo veiksmų esmę ir juos valdyti dėl organinio tipo asmenybės sutrikimo. Šią išvadą patvirtino ir apeliacinės instancijos teismo posėdyje apklaustas ekspertas-psichiatras. Todėl išdėstytų išvadų pagrindu pirmosios instancijos teismas pamatuotai nustatė esant nuteistojo atsakomybę lengvinančią aplinkybę, numatytą baudžiamojo kodekso 59 straipsnio 1 dalies 11 punkte – kai veiką padarė ribotai pakaltinamas asmuo, tačiau ši aplinkybė nėra pagrindas atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės už padarytą nusikaltimą.⁷⁸

A. Meška (2011) teigia, kad riboto pakaltinamumo juridinio kriterijaus sąvoka „negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų“ yra nepakankamai tiksli. Anot jo, minėtame apibrėžime vartojamas žodelis „visiškai“ pernelyg išplečia riboto pakaltinamumo juridinio kriterijaus ribas, kas sudaro galimybę iškreipti pačią šio instituto esmę.⁷⁹ Su šiuo A. Meškos teiginiu galima būtų sutikti, kadangi tokia riboto pakaltinamumo juridinio kriterijaus formuluotė suponuoja galimybę supainioti riboto pakaltinamumo institutą su nepakaltinamumu. Juk jei dėl psichikos sutrikimo asmuo visiškai negalėjo suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti, visų pirma kryptama prie išvados, kad toks asmuo gali būti nepakaltinamas. Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje Nr. 2K-636/2005 teisėjų kolegija kasacine tvarka išnagrinėjo baudžiamąją bylą pagal V. R. kasacinį skundą dėl pirmosios instancijos teismo 2005 m. birželio 10 d. nutarties, kuria V. R. už padarytą baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, numatytą baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 2 dalyje, pripažintas nepakaltinamu ir jam taikyta priverčiamoji medicinos prievartos

⁷⁸ Lietuvos Apeliacinio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 3 d. nutartis byloje Nr. 1A-398/2007. Taip pat žr. Lietuvos Apeliacinio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 29 d. nutartį byloje Nr. 1A-553/2011.

⁷⁹ Meška A., Vilniaus Universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui - 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. - Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 250-251.

priemonė - stacionarinis stebėjimas sustiprinto stebėjimo sąlygomis specializuotoje psichikos sveikatos priežiūros įstaigoje. Kasaciniu skundu V. R. prašo panaikinti pirmosios instancijos teismo nutartį ir paskirti teismo psichiatrinę ekspertizę, teigdamas, kad yra sveikas. Aukščiausiasis Teismas kasatoriaus skundą tenkino ir perdavė bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui. Aukščiausiasis Teismas pasisakė, kad pirmosios instancijos teismas netinkamai pritaikė baudžiamojo kodekso 17 straipsnio 1 dalį. Iš teismo psichiatrinės ekspertizės akto matyti, kad V. R. serga psichikos liga ir dėl savo psichinės būklės negalėjo visiškai suvokti nusikalstamos veikos pobūdžio bei negalėjo visiškai valdyti savo veiksmų. Analogišką išvadą teismo posėdžio metu padarė ir teismo psichiatras ekspertas. Iš šių aplinkybių matyti, kad V. R. nusikalstamos veikos padarymo metu buvo ribotai pakaltinamas, o ne nepakaltinamas, kaip teigiama pirmosios instancijos nutartyje. Byloje esantis prokuroro nutarimas perduoti bylą teismui dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo prieštarauja byloje esančiam teismo ekspertizės aktui, nes jame nėra nustatyta, kad V.R. dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti jo daromos uždraustos veikos pavojingumo.⁸⁰

Akivaizdu, kad juridinis riboto pakaltinamumo kriterijus kelia tam tikrą sumaištį. Tai, kad intelektualusis juridinio riboto pakaltinamumo kriterijaus požymis išreiškiamas žodžiais „negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio“ neišskiria šio instituto nuo nepakaltinamumo, kadangi pastarojo intelektualusis juridinio kriterijaus požymis išreiškiamas panašia formuluote - „negalėjo suvokti [savo veikos] pavojingumo“. Tiek vienu, tiek ir kitu atveju reikalavimas yra toks pats - psichikos sutrikimas turi taip paveikti asmenį, kad šis nesuvoktų daromos nusikalstamos veikos pavojingumo arba, kitaip tariant, pavojingo jos pobūdžio. Tik riboto pakaltinamumo atveju, remiantis šio instituto formuluote, suvokimas turi būti visiškai paveiktas psichikos sutrikimo, nors iš tiesų pakanka ir to, kad asmuo tik iš dalies suvokė savo veiksmų esmę ir jų pavojingumą. Tai ir kelia didžiausią sumaištį taikant riboto pakaltinamumo institutą, kadangi būtent nepakaltinamumo atveju asmens suvokimas turėtų būti visiškai paveiktas psichinės veiklos sutrikimo, kai tuo tarpu riboto pakaltinamumo atveju pakanka, kad tas suvokimas būtų paveiktas tik iš dalies, ribotai, nevysiškai. Todėl kaip išeitį, A. Meška (2011) siūlo pakeisti juridinio riboto pakaltinamumo kriterijaus formulotę į šią: „labai susilpnėjo galimybė suvokti pavojingą savo nusikalstamos

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis byloje Nr. 2K-636/2005.

veikos pobūdį ir (ar) susilaikyti nuo tokios veikos“.⁸¹ Toks pakeitimas iš tiesų suteiktų teismams daugiau aiškumo taikant riboto pakaltinamumo institutą ir leistų lengviau atriboti jį nuo nepakaltinamumo.

Apibendrinant, galima pasakyti, kad juridinis (psichologinis) riboto pakaltinamumo kriterijus apibūdina tokį asmens psichikos sutrikimą, kuris tik iš dalies atima jam sugebėjimą suvokti savo veiksmų esmę arba, nors ir suvokiant jų esmę, iš dalies riboja gebėjimą juos valdyti. Sprendžiant juridinio (psichologinio) riboto pakaltinamumo kriterijaus nustatymo klausimą, pakanka nustatyti bent vieną iš šių požymių: kad asmuo negalėjo suvokti savo veiksmų esmės (intelektualusis požymis) arba valdyti savo veiksmų (valinis požymis). Šie požymiai yra alternatyvūs. Kadangi juridinio riboto pakaltinamumo kriterijaus formuluotė panaši į nepakaltinamumo, siūlytina ją redaguoti. Tai būtų naudinga ne tik teismo psichologams bei psichiatrams, bet ir teismui, kadangi taip būtų palengvintas riboto pakaltinamumo nustatymas ir jo taikymas.

⁸¹ Meška A., Vilniaus Universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui - 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. - Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 255.

3. RIBOTO PAKALTINAMUMO NUSTATYMO PROBLEMAS

Kai ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, ikiteisminio tyrimo teisėjui ar teismui iškyļa abejonių dėl įtariamojo, kaltinamojo psichikos visavertiškumo ir jo pakaltinamumo, tokiam asmeniui yra skiriama ekspertizė jo psichinei būklei nustatyti. Remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 208 straipsniu, atlikti ekspertizę gali paskirti tik ikiteisminio tyrimo teisėjas arba teismas, nusprendęs, kad nusikalstamos veikos aplinkybėms nustatyti būtina atlikti specialų tyrimą, kuriam yra reikalingos specialiosios žinios. Galutinį sprendimą, ar asmuo yra pakaltinamas, ribotai pakaltinamas ar nepakaltinamas, priima teismas, vadovaudamasis atliktos ekspertizės išvada bei visais kitais byloje surinktais įrodymais.

Tai, kad įtariamasis, kaltinamasis gali turėti psichinės veiklos sutrikimų, galima spręsti iš daugybės požymių. Tai dažniausiai būna žinios apie asmens ankstesnius susirgimus psichinėmis ligomis, nustatytas diagnozes, gydymosi laikotarpius bei vietas, faktai, rodantys asmens elgesio nelogiškumą, neadekvatumą.⁸² J. Kanapeckaitė (2005) teigia, kad kalbėjimas yra vienas iš informatyviausių požymių. Psichikos sutrikimų turintys ligoniai paprastai nesugeba kalbant apibendrinti, kalba beprasmiškai, pereina nuo teisingų minčių prie neteisingų, staigiai sulėtina kalbėjimo tempą arba, atvirkščiai, pagreitina, gali kalbėti nepertraukiamai, neišraiškingai, mikčioti ar švepluoti, jų žodynas būna skurdus. Taip pat apie asmens psichinės veiklos sutrikimus gali liudyti ir jo išorė, kaip antai pakitusi kūno anatomija (kūno sudėjimo disproporcija, veido skeleto asimetrija, kaukolės struktūros anomalijos), funkciniai pakitimai (mimikos sutrikimai) bei apranga (drabužiai netinkami sezonui, pagal amžių).⁸³

Vadovaujantis baudžiamojo kodekso 18 straipsniu, sprendžiant asmens pripažinimo ribotai pakaltinamu klausimą, privalu nustatyti, ar nusikalstamos veikos padarymo metu asmuo sirgo psichikos sutrikimu, kuris trukdė visiškai suvokti pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį ar valdyti savo veiksmus. Kad tai išsiaiškinti, paprastai yra skiriama teismo psichiatrijos ekspertizė, kurios metu ir nustatoma įtariamųjų, kaltinamųjų psichikos būseną bei jų sugebėjimas suprasti savo veiksmų esmę bei juos

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 16 d. nutartis byloje Nr. 2K-28/2007.

⁸³ Kanapeckaitė J., Įtariamųjų psichikos trūkumų (sutrikimų) atskleidimas ir nustatymas. Jurisprudencija, 2005, Nr. 75(67), p. 44.

valdyti. Psichiatrinė ekspertizė taip pat reikšminga ir tuo, kad jos pagalba nustatoma, ar įtariamasis, kaltinamasis dėl psichikos sutrikimo yra pavojingas sau ar kitiems asmenims, teikiamos rekomendacijos, ar taikyti psichikos sutrikimus turintiems nuteistiesiems atitinkamą priverčiamųjų medicinos priemonių rūšį, nustatoma įtariamųjų, kaltinamųjų priklausomybė nuo psichoaktyvių medžiagų bei gydymo reikalingumas, bei atsakoma į kitus klausimus, kai reikia psichiatrijos žinių.⁸⁴

Tačiau svarbu paminėti tai, kad teismas turi teisę, bet neprivalo skirti psichiatrinės ekspertizės, jei teismui nekyla abejonų dėl nusikalstamą veiką padariusio asmens pakaltinamumo. Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje Nr. 2K-28/2007 teisėjų kolegija išnagrinėjo nuteistojo G. B. kasacinį skundą dėl Klaipėdos apygardos teismo 2006 m. vasario 13 d. nuosprendžio, kuriuo G. B. nuteistas pagal baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 6 punktą laisvės atėmimu trylikai metų už tai, kad veikdamas bendrininkų grupė su A. J., būdami apsvaigę nuo alkoholio, vykstant išgertuvėms, buitinio konflikto metu, sudavė V. M. ne mažiau kaip dvylika smūgių į galvos-kaklo sritis ir ne mažiau kaip šešiolika smūgių į krūtinės ląstą, taip padarydamas sunkų sveikatos sutrikdymą, dėl kurio V. M. įvykio vietoje mirė. Kasaciniu skundu nuteistasis G. B. prašo perduoti bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka, nurodydamas, kad teismas iš esmės pažeidė baudžiamojo proceso įstatymą, nes nepaskyrė teismo psichiatrinės ekspertizės. Kasatoriaus nuomone, teismui turėjo sukelti abejonų G. B. psichinė būklė nusikaltimo metu - tai, kad jis puolė vykdyti A. J. paliepiamą ir be priežasties mušti V. M., leidžia daryti išvadą, kad jis nesuprato savo veiksmų esmės. Aukščiausiasis teismas atmetė kasacinį skundą ir pasisakė, kad pagal baudžiamojo proceso kodekso 208, 396 straipsnių prasmę baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padariusio asmens psichinė būklė patikrinama paskyrus teismo psichiatrijos ekspertizę tais atvejais, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar teismui kyla abejonų dėl asmens psichinės sveikatos būklės. Būtinosis ekspertizės atvejų baudžiamojo proceso kodekso 286 straipsnis nenumato. Ši procesinė norma palieka teisę teismui spręsti, kada reikia skirti ekspertizę. Įtariamajam ar kaltinamajam psichiatrinė ekspertizė skiriama tuomet, kai pakanka duomenų, rodančių, kad nusikalstamą veiką galėjo padaryti nepakaltinamas ar ribotai pakaltinamas asmuo. Nagrinėjamu atveju byloje nėra duomenų apie tai, kad teismui būtų kilę abejonų dėl kasatoriaus G. B. pakaltinamumo.

⁸⁴ Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių darymo Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. rugpjūčio 18 d. įsakymu Nr. V - 499, 3.1 p., 3.3 p., 3.4 p., 3.8 p., 3.10 p.

Kolegija konstatuoja, kad teismas, nepaskyręs ekspertizės kasatoriaus psichinei būsenai nustatyti, esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų nepadarė.⁸⁵

Psichiatrinės ekspertizės pagalba nustatomos priežastys, dėl kurių asmuo gali nesugebėti arba nepakankamai sugebėti suvokti savo veiksmus ir juos kontroliuoti. Riboto pakaltinamumo atveju, psichiatrinė ekspertizė nustato medicininį riboto pakaltinamumo kriterijų (psichikos sutrikimus). Tai išimtinė teismo psichiatrų kompetencija, kadangi nustatant šio kriterijaus buvimą yra būtinos specialiosios žinios. Kaip pagrindinį psichikos sutrikimų nustatymo metodą, psichiatrai naudoja pokalbį su ligoniu pagal tam tikrą schemą jį stebint (kiekvienas pokalbis būna individualus). Taip sužinomos svarbiausios žinios apie ligonį, jo gyvenimą bei psichikos būklę. Kai dėl ligonio psichinės būklės pokalbis su ligoniu būna apsunkintas, kadangi dėl patiriamų liguistų išgyvenimų ligonis pateikia netikslią ar visai iškreiptą informaciją apie savo gyvenimą, o kartais ir visai net nekalba, tuomet remiamasi duomenimis, gautais stebint ligonį bei žiniomis iš artimųjų, draugų, bendradarbių ir kitų jo aplinkos žmonių. Tai leidžia sudaryti visapusišką vaizdą apie ligonį ir nuspręsti apie jo psichinę būklę.⁸⁶ Nustačius psichikos sutrikimą, riboto pakaltinamumo atveju nustatomas ir medicininio kriterijaus buvimas.

Tačiau, kaip jau buvo minėta, sprendžiant asmens pripažinimo ribotai pakaltinamu klausimą, be medicininio kriterijaus privalu nustatyti ir juridinį šio instituto kriterijų, t. y. asmens sugebėjimą suvokti ir kontroliuoti savo veiksmus. Tiriant šį kriterijų, dažnai vien psichiatrinės ekspertizės nepakanka. Norint visapusiškai įvertinti tiriamojo psichinę būklę, neretai prireikia ir psichologinės ekspertizės. Kaip teigia V. Justickis, G. Valickas (2003), „įstatymas reikalauja, kad įvertinant asmens kaltę būtų atsižvelgta į jo asmenybės ypatumus ir nusikaltimo padarymo aplinkybes. <...> Teismas turi ne tik nustatyti patį teisės pažeidimo faktą, bet ir suprasti kodėl ir kaip buvo įvykdytas nusikaltimas. Kitaip tariant, teismas turi suprasti vidinius nusikaltimo padarymo aspektus: nusikaltėlio motyvus, paskatinusius įvykdyti nusikaltimą, jo emocinius išgyvenimus, pastangas išvengti nusikaltimo, savo nusikalstamų veiksmų vertinimą ir pan. Jeigu teismui neaišku, kodėl buvo įvykdytas nusikaltimas, jeigu jis nesupranta nusikaltėlio vidinio pasaulio, jam paprasčiausiai bus sunku visapusiškai įvertinti asmens

⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 16 d. nutartis byloje Nr. 2K-28/2007.

⁸⁶ Radavičius L.E., Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. - Vilnius: MRU leidybos centras, 2004, p. 229-230.

kalbę.⁸⁷ Tai atskleisti geriausiai galima pasitelkiant į pagalbą psichologinę ekspertizę, kadangi vienos iš svarbiausių jos funkcijų ir yra nustatyti, kokioje emocinėje būsenoje buvo įtariamasis, kaltinamasis nusikaltimo padarymo metu ir tos būklės įtaką jo elgesiui, bei nustatyti individualius psichologinius tiriamojo ypatumus, galėjusius turėti įtakos jo elgesiui nusikaltimo metu.⁸⁸

Lietuvoje psichologinis tyrimas yra nusistovėjęs kaip psichiatrinio tyrimo „papildymas“. Dažnai jo užduotis yra testinis tyrimas, nustatantis bendrąsias asmenybės savybes, bei tyrimas specializuotais testais, išaiškinančiais asmens sugebėjimus (intelektas, dėmesio, savęs vertinimo ir pan.). Psichologinio tyrimo išvados pateikiamos psichiatru, kuris jas kartu su kitais duomenimis apibendrina. Todėl psichologo pozicija, kaip teigia V. Justickis (2003), šiuo atveju labiau panaši į kito pagalbinio medicinos personalo.⁸⁹ Kitaip tariant, psichologo atliekamai ekspertizei nesuteikiama daug reikšmės. Tai, anot minėto autoriaus, kelia tam tikrų problemų, kadangi psichiatro atliekamas psichikos ligos nustatymas nėra pats svarbiausias. Juk teisiškai vertinant asmens elgesį svarbu ne tai, kaip rimtai jis serga, o tai, kaip rimtai liga sutrikdė jo mąstymą, suvokimą, savikontrolę bei kitas psichikos sistemas. Net ir esant sunkiai psichikos ligai asmuo gali būti pajėgus pilnai suvokti savo veiksmus ir juos kontroliuoti. Dėl to svarbiausia yra kuo detaliau ištirti psichologinę įvykio pusę, nustatyti, kaip įvykio metu veikė intelektas, savireguliacijos sistemos ir pan. Psichikos ligos nustatymas šiuo atveju yra tik ženklas, kad jie gali veikti nepakankamai. Ne pati psichikos liga, bet jos psichologinių padarinių tyrimas yra iš tikrųjų svarbus vertinant asmens sugebėjimą suvokti ir valdyti savo veiksmus tam tikroje situacijoje. Todėl šiuo atveju būtent psichologo įvertinimas ir yra svarbiausias, kai tuo tarpu psichiatro išvada dėl psichikos ligos yra svarbi tik aiškinantis biologines poelgio priežastis.⁹⁰

Su V. Justickio požiūriu galima sutikti iš dalies. Riboto pakaltinamumo atveju, sprendžiant asmens pripažinimo ribotai pakaltinamam klausimą vienodai svarbu nustatyti tiek psichikos sutrikimą (medicininį kriterijų), tiek ir asmens sugebėjimą suvokti ar valdyti savo veiksmus (juridinį kriterijų). Šie du kriterijai išplaukia vienas iš kito, todėl privalu nustatyti tiek vieną, tiek ir kitą, o vieno iš jų nebuvimas tiesiog panaikina galimybę

⁸⁷ Justickis V., Valickas G., Psichologinės ekspertizės funkcijos. Jurisprudencija, 2003, Nr. 43(35), p. 31.

⁸⁸ Tesimo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių darymo Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. rugpjūčio 18 d. įsakymu Nr. V - 499, 4.4 p., 4.5 p.

⁸⁹ Justickis V., Bendroji ir teisės psichologija. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 205-206.

⁹⁰ Justickis V., Bendroji ir teisės psichologija. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 206.

asmenį pripažinti ribotai pakaltinamu. Vadinasi, tiek psichologo, tiek ir psichiatro vaidmuo šiuo atveju yra vienodai svarbus. Tačiau sprendžiant asmens pripažinimo ribotai pakaltinamu klausimą, praktikoje dažniausiai yra skiriama tik teismo psichiatrinė ekspertizė, kuri nustato ir medicininį, ir juridinį kriterijus. Todėl šioje vietoje, nustatant riboto pakaltinamumo institutą, visais atvejais tikslingiau būtų skirti kompleksinę teismo psichiatrijos – psichologijos ekspertizę. Sutinkamai su V. Justickiu, psichikos sutrikimo (medicininio kriterijaus) nustatymą reikėtų palikti psichiatro kompetencijai, o sugebėjimo suvokti ar valdyti savo veiksmus (juridinio kriterijaus) - psichologui. Taip darbas būtų paskirstytas pagal kompetenciją, kas leistų kiekvienam ekspertui dirbti toje srityje, kurią jie išmano geriausiai.

Remiantis baudžiamojo kodekso 18 straipsniu, galutinį sprendimą, ar asmuo yra ribotai pakaltinamas, priima teismas. Toks sprendimas priimamas vadovaujantis atliktų ekspertizių išvadomis bei visais kitais byloje surinktais įrodymais. Remiantis baudžiamojo proceso kodekso 20 straipsnio 5 dalyje įtvirtintomis taisyklėmis, teismas įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymu. Tai reiškia, kad vidinis įsitikinimas privalo turėti objektyvų pagrindą ir turi būti susiformavęs, kruopščiai išnagrinėjus bei atidžiai patikrinus informaciją, gautą iš kiekvieno šaltinio. Be to, vidinis įsitikinimas turi formuotis neignoruoiant procesinių taisyklių bei materialiujų teisės normų. Vertinant įrodymus šiuo požiūriu, pirmiausia turi būti nustatyta, ar jie atitinka baudžiamojo proceso kodekso 20 straipsnio 3 ir 4 dalyse numatytus reikalavimus, t. y. įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti baudžiamojo proceso kodekse numatytais proceso veiksmais, ir kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai.

Sprendžiant asmens pripažinimo ribotai pakaltinamu klausimą, galima pastebėti, kad teismo vidinio įsitikinimo susiformavimui didžiulę įtaką daro teismo psichiatrinės ar kompleksinės teismo psichiatrinės-psichologinės ekspertizės išvados. Nors minėtų ekspertizių aktus reikėtų vertinti santykyje su kitais byloje surinktais įrodymais, neretai teismai nustato ribotą pakaltinamumą remdamiesi vien tik minėtų ekspertizių išvadomis. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismo baudžiamojoje byloje Nr. 1A-611-397-2012 teisėjų kolegija apeliacine tvarka išnagrinėjo nuteistojo M. M. apeliacinį skundą dėl pirmosios instancijos teismo 2012 m. gegužės 9 d. nuosprendžio, kuriuo jis pripažintas kaltu pagal baudžiamojo kodekso 180 straipsnio 1 dalį už tai, kad, būdamas apsvaigęs nuo

alkoholio, panaudojo fizinį smurtą A. B. atžvilgiu, taip padarydamas jam nežymų sveikatos sutrikdymą, ir pagrobė iš nukentėjusiojo du mobiliojo ryšio telefonus. Apeliaciniu skundu nuteistasis prašo atleisti nuo pirmosios instancijos teismo paskirtos laisvės atėmimo bausmės atlikimo ir skirti baudžiamojo poveikio priemonę - dalyvavimą smurtinį elgesį keičiančioje programoje. Nuteistojo gynėja nurodo, kad teismas turėjo atsižvelgti į byloje esančius įrodymus ir taikyti M. M. atžvilgiu baudžiamojo kodekso 18 straipsnį. Iš bylos medžiagos seka, kad M. M. psichiatrinio profilio ligoninėse gydomas nuo 2004 m., teismo psichiatrinės-psichologinės ekspertizės išvadose nurodoma, kad M. M. diagnozuotas organinis asmenybės sutrikimas, psichikos ir elgesio sutrikimas šizofrenija, remisijos stadija, emocijos paviršutiniškos. M. M. Kauno miesto apylinkės teismo du kartus buvo pripažintas nepakaltinamu, jam buvo taikytos priverčiamosios medicininio pobūdžio priemonės. Nagrinėjant ir šią bylą teisiama jame posėdyje buvo pastebėta, kad M. M. neadekvačiai vertina savo situaciją, neprisimena ir nesureikškina jam labai svarbių dalykų ir aplinkybių, susijusių su jo nagrinėjama byla, skundžiasi bloga atmintimi, todėl akivaizdu, jog nors M. M. šiuo metu nėra pagrindo pripažinti nepakaltinamu, jis dėl psichikos sutrikimo negali visiškai suvokti pavojingos nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų. Kolegija atmetė nuteistojo M. M. apeliacinį skundą ir pasisakė, kad teismo psichiatrijos-psichologijos ekspertizės akto išvadoje konstatuota, kad M. M. nusikalstamos veikos vykdymo metu psichikos sutrikimu nesirgo, jam diagnozuota šizoafektinio sutrikimo remisija, jis visiškai galėjo suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti. Teismas ribotai pakaltinamu gali pripažinti asmenį tik gavęs specialistų išvadą, kad jis savo veiksmų pavojingo pobūdžio negalėjo pilnai suvokti. Šiuo atveju minėta ekspertizės akto išvada vienareikšmiškai pasisakė už kaltinamojo visišką gebėjimą suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti.⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje taip pat galima pastebėti tokią tendenciją. Štai pavyzdžiui, Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje Nr. 2K-44/2009 teisėjų kolegija išnagrinėjo L. S. kasacinį skundą dėl Lietuvos Apeliacinio teismo 2008 m. liepos 4 d. nutarties, kuria buvo atmestas nuteistojo L. S. apeliacinis skundas. L. S. buvo nuteistas Panevėžio apygardos teismo 2007 m. lapkričio 7 d. nuosprendžiu laisvės atėmimu dešimčiai metų pagal baudžiamojo kodekso 260 straipsnio 3 dalį už tai, kad neteisėtai disponavo - įgijo, laikė, gabenė, pardavė - labai didelį kiekį psichotropinės medžiagos. Nuteistasis L. S. kasaciniame skunde kaip vieną iš argumentų nurodo, kad Lietuvos Apeliacinis teismas visiškai nepasisakė dėl baudžiamojo kodekso 18 straipsnyje

⁹¹ Kauno Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 23 d. nutartis byloje Nr. 1A-611-397/2012.

numatytos galimybės pripažinti asmenį ribotai pakaltinamu ir baudžiamojo kodekso 59 straipsnio taikymo. Atsakydamas į šį kasatoriaus argumentą, Aukščiausiasis Teismas pasisakė, jog ambulatorinė teismo psichiatrijos ekspertizė nustatė, kad kasatorius nusikalstamos veikos padarymo metu psichikos sutrikimu nesirgo, nebuvo laikino psichikos sutrikimo būsenos, galėjo suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti, todėl riboto pakaltinamumo kriterijai šioje byloje nenustatyti, taikyti baudžiamojo kodekso 18 straipsnio nuostatų nebuvo pagrindo.⁹²

Šios bylos ganėtinai aiškiai parodo, kad, priimant galutinį sprendimą dėl asmens pripažinimo ribotai pakaltinamu, teismai dažnai remiasi vien tik teismo psichiatrijos ar teismo psichiatrijos-psichologijos ekspertizių išvadomis. Žinoma, teismai privalo į šias išvadas žiūrėti labai rimtai, kadangi tokias išvadas gali pateikti tik specialistai, kuomet yra reikalingos specialiosios žinios, tačiau nereikėtų pernelyg pasikliauti jomis, kadangi ir ekspertai daro klaidas. Todėl minėtų ekspertizių išvadas derėtų vertinti tik kaip vienomis iš duomenų visų kitų byloje surinktų įrodymų kontekste, kruopščiai viską išnagrinėjus bei atidžiai patikrinus gautą informaciją. Kaip teigia A. Meška (2011), nustatant riboto pakaltinamumo institutą neužtenka vien tik teismo psichiatrų išvados, kad asmens gebėjimas suvokti savo nusikalstamos veikos pobūdį ar kontroliuoti savo veiksmus buvo paveiktas psichikos sutrikimo. Tokio poveikio nustatymą kaip išimtinę teisę derėtų palikti teismo kompetencijai. Tokiu atveju, teismas, atsižvelgęs į visas nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, nustatytų, ar psichikos sutrikimas paveikė asmens galimybę suvokti savo veiksmus bei juos kontroliuoti, ar ne, o teismo psichiatrų išvados apie tokio poveikio galimą buvimą taptų tik vienu iš duomenų, į kurį teismas atsižvelgtų vertindamas ir kitas bylos aplinkybes.⁹³ Kitaip tariant, galutinį sprendimą nustatant ribotą pakaltinamumą, kaip ir nurodo baudžiamojo kodekso 18 straipsnis, priimtų teismas, o ekspertų išvados būtų vertinamos tik kaip vienos iš įrodymų, pateiktų byloje.

Galima pastebėti, kad šis A. Meškos siūlymas nustatant riboto pakaltinamumo institutą yra panašus į riboto pakaltinamumo nustatymą Anglijoje. Šioje valstybėje nustatant psichikos sutrikimą bei jo priežastis ekspertų vaidmuo yra neabejotinai

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. sausio 20 d. nutartis byloje Nr. 2K-44/2009.

⁹³ Meška A., Vilniaus Universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui - 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. - Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 252.

svarbus. Tačiau nustatinėjant asmens gebėjimą visapusiškai suvokti savo veiksmus, priimti racionalų sprendimą ar save kontroliuoti, ekspertizės išvados yra tik aktualios.⁹⁴ Tik čia, žinoma, galutinį sprendimą priima ne teismas, o prisiekusieji. Pastarieji, spręsdami apie asmens gebėjimą suvokti savo veiksmus ir juos kontroliuoti, privalo atsižvelgti į ekspertų išvadas bei jomis vadovautis, jei nėra jokių kitų faktų, kurie prieštarautų toms išvadoms ir jas persvertų. Tačiau jeigu atliktos ekspertizės išvados yra neaiškios ar dviprasmiškos, arba byloje yra įrodymų, kurie veda prie skirtingų išvadų, tuomet prisiekusieji, įvertinę ekspertų išvadas santykyje su visais kitais įrodymais, priima jų įsitikinimu teisingą sprendimą.⁹⁵ Jei tokios tendencijos laikytųsi Lietuvos teismai, riboto pakaltinamumo institutas, manytina, būtų nustatomas ne vien tik atliktos ekspertizės išvadų pagrindu, bet ir atsižvelgiant į visus kitus byloje surinktus duomenis, kurie neretai prieštarauja ekspertų išvadoms ir veda prie skirtingo verdikto.

Apibendrinant, kai iškyla abejonių dėl įtariamojo, kaltinamojo psichikos visavertiškumo ir jo pakaltinamumo, tokiam asmeniui yra skiriama ekspertizė jo psichinei būklei nustatyti. Riboto pakaltinamumo atveju dažniausiai yra skiriama psichiatrinė teismo ekspertizė, kuri nustato tiek psichikos sutrikimą (medicininį kriterijų), tiek ir asmens sugebėjimą suvokti ar valdyti savo veiksmus (juridinį kriterijų). Tačiau, norint visapusiškai įvertinti tiriamojo psichinę būklę, siūlytina visais atvejais skirti kompleksinę teismo psichiatrijos – psichologijos ekspertizę. Taip darbas būtų paskirstytas pagal kompetenciją, kas leistų kiekvienam ekspertui dirbti toje srityje, kurią jie išmano geriausiai. Galutinį sprendimą, ar asmuo yra ribotai pakaltinamas, priima teismas, vadovaudamasis atliktų ekspertizių išvadomis bei visais kitais byloje surinktais įrodymais. Kadangi neretai teismai nustato ribotą pakaltinamumą remdamiesi vien tik psichiatrinės ekspertizės išvadomis, siūlytina išimtinę teisę palikti teismo kompetencijai nustatyti, ar psichikos sutrikimas paveikė asmens galimybę suvokti savo veiksmus bei juos kontroliuoti, ar ne, o teismo ekspertizės išvados apie tokio poveikio galimą buvimą būtų vertinamos tik kaip vienos iš įrodymų, pateiktų byloje. Jeigu atliktos ekspertizės išvados būtų neaiškios ar dviprasmiškos, arba byloje būtų įrodymų, kurie vestų prie skirtingų išvadų, tuomet teismas, įvertinęs ekspertų išvadas santykyje su visais kitais įrodymais, priimtų tokį sprendimą, kuris pagal teismo vidinį įsitikinimą būtų teisingas.

⁹⁴ Reed A. and Fitzpatrick B., *Criminal Law*, 4th edition. - London: Sweet and Maxwell Limited, 2009.

⁹⁵ Allen M. J., *Textbook on Criminal Law*, 10th edition. - United States: Oxford University Press Inc., 2009.

4. RIBOTAS PAKALTINAMUMAS ATSKIRUOSE LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO STRAIPSNIUOSE

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas numato tris nusikaltimų sudėtis, kuriose praktiškai yra įteisintas ribotas pakaltinamumas. Tai baudžiamojo kodekso 130 straipsnis (nužudymas labai susijaudinus), 131 straipsnis (naujagimio nužudymas) ir 136 straipsnis (sunkus sveikatos sutrikdymas labai susijaudinus).

Visas šias nusikalstamas veikas sieja tai, kad asmuo nusikalsta būdamas reaktyvios būsenos, kai asmens psichika dėl tam tikrų veiksnių sutrinka tik trumpam laikotarpiui. Riboto pakaltinamumo atveju, be jokios abejonės, toks laikinas gebėjimo visiškai kontroliuoti ir valdyti savo veiksmus sumažėjimas priskirtinas prie psichikos sutrikimų, kadangi sąvoka „psichikos sutrikimas“ apima ne tik asmens psichikos defektus, bet ir vadinamąsias reaktyvias būsenas, kaip pavyzdžiui, fiziologinis afektas, pogimdyvinė depresija ir pan. Todėl pripažintina, kad asmuo, kuris nusikalto būdamas tokios psichikos būsenoje, yra ribotai pakaltinamas.⁹⁶

Tačiau atsakomybė už nusikalstamas veikas, padarytas esant tokiai reaktyviai būsenai, kaip, pavyzdžiui, fiziologinis afektas, vis dėlto yra reglamentuojama ne baudžiamojo kodekso 18 straipsnio, o baudžiamojo kodekso specialiosios dalies normų, kurios nurodo nusikalstamos veikos privalomąjį požymį - asmens didelį susijaudinimą. Baudžiamojo kodekso 130 straipsnis (asmens nužudymas labai susijaudinus) ir 136 straipsnis (sunkus sveikatos sutrikdymas labai susijaudinus) yra priskiriami prie šių normų. Nužudymas ar sunkus sveikatos sutrikdymas kvalifikuojami pagal minėtus straipsnius tuomet, kai nustatomos šios sąlygos: 1) staiga kilęs didelis kaltininko susijaudinimas; 2) toks susijaudinimas kyla dėl nukentėjusiojo neteisėto ar itin įžeidžiančio kaltininką ar jo artimą poelgio; 3) kaltininko veiksmai yra greitas atsakas į tokį nukentėjusiojo poelgį. Pirmoji sąlyga reiškia, kad asmens didelį susijaudinimą turi pasiekti fiziologinio afekto lygį. Afektas - tai tokia trumpalaikė emocinė būsena, kuri susiformuoja staiga dėl kažkokių išorinių veiksnių (dirgiklių), kurie paveikia asmens psichiką ir suformuoja sprendimą padaryti nusikaltimą. Afektas kyla esant kritinėms

⁹⁶ Meška A., Vilniaus Universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui - 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. - Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 241.

aplinkybėms, kurios paveikia žmogaus apsisprendimą, poelgį ir jo kontrolę, dėl to žmogui pasidaro sunku rasti tinkamą išeitį iš netikėtai susidariusios situacijos.⁹⁷ Specialiojoje psichologijos ir psichiatrijos literatūroje skiriama keletas afekto stiprumo laipsnių: patologinis afektas ir fiziologinis afektas. Patologinis afektas yra aukščiausio laipsnio. Šio afekto metu pasireiškia gilus sąmonės aptemimas, po kurio seka visiška dezorientacija, vidinių išgyvenimų nuoseklumo ir ryšių tarp minčių nutrūkimas, stipriausias psichologinis susijaudinimas, daugelio veiksnių automatizmas ir beprasmė agresija. Nustačius patologinį afektą, nusikaltimą padaręs asmuo gali būti pripažintas nepakaltinamu. Tuo tarpu fiziologinis afektas yra silpnesnio laipsnio. Jam būdingi tie patys bruožai, tačiau jie pasireiškia ne taip stipriai: ne toks stiprus sąmonės veiklos sutrikimas, ne visiška dezorientacija, nekraštutinis psichologinis susijaudinimas ir pan. Esant tokiai būsenai kaltininko gebėjimas suprasti bei valdyti savo veiksmus būna ribotas, todėl fiziologinis afektas gali būti pripažintas atsakomybę švelninančia aplinkybe.⁹⁸ Fiziologinio afekto būseną nustatoma pagal faktines bylos aplinkybes, o prireikus gaunama ir specialisto išvada arba skiriama teismo psichologinė, teismo psichologinė-psichiatriinė ar kitokia ekspertizė. Tačiau tokios ekspertizės skiriamos tik turint duomenų, rodančių buvus fiziologinio afekto būseną.⁹⁹

Antroji sąlyga nurodo, kad prieš kaltininką ar jo artimą turi būti nukreipti neteisėti ar itin įžeidžiantys nukentėjusiojo veiksmai. Neteisėtais veiksmais laikomi bet kokie teisei priešingi veiksmai, kurie gali reikštis kėsinimusi į gyvybę, sveikatą, turtą, smūgių sudavimu, kankinimu, tyčiojimusi, įžeidimu, šantažu ir pan. Sprendžiant, ar nukentėjusiojo veiksmai yra itin įžeidžiantys, teismai atsižvelgia į tai, kiek nukentėjusiojo tyčiniai veiksmai prieštarauja moralės bei dorovės principams, pažeidžia žmogaus garbę ir orumą, ir kaip tai paveikia kaltininką, atsižvelgiant į jo individualias asmenines savybes. Lietuvos Apeliacinio Teismo baudžiamojoje byloje Nr. 1A-396/2010 teisėjų kolegija išnagrinėjo nuteistojo E. Ž. apeliacinį skundą, kuriuo jis prašo pakeisti Kauno apygardos teismo 2010 m. birželio 11 d. nuosprendį, perkvalifikuojant jo veiksmus iš baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 1 dalies į 136 straipsnį, sušvelninti paskirtą bausmę ir kiek galima labiau sumažinti priteistą civilinį ieškinį. Nuteistasis E. Ž., tarpusavio konflikto su J. G. metu, būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, smogė mažiausiai

⁹⁷ Piesliakas V., Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. - Vilnius: UAB "Justitia", 2009, p. 394-395.

⁹⁸ Justickis V., Bendroji ir teisės psichologija. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 214-215.

⁹⁹ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 25 d. nutartis byloje Nr. 2K-288/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 18 d. nutartis byloje Nr. 2K-305/2010; Lietuvos Apeliacinio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 8 d. nutartis byloje Nr. 1A-396/2010 ir kt.

vieną kartą ranka J. G. į galvą, taip padarydamas jam galvos sumušimą, dėl kurio J. G. ligoninėje mirė. Apeliantas teigia, kad smūgį sudavė labai susijaudinęs, nes nukentėjusysis spardė skaudamas operuotas kojas, dėl kurių jis yra neįgalus. Lietuvos Apeliacinis Teismas atmetė apeliacinį nuteistojo E. Ž. skundą ir pasisakė, kad iš bylos medžiagos matyti, kad joje nėra objektyvių duomenų apie tai, kad nuteistasis E. Ž. buvo staigaus didelio susijaudinimo būsenoje ar tai, jog nukentėjusysis J. G. atliko neteisėtus ar itin įžeidžiančius veiksmus. E. Ž. ir J. G. karu su kitais asmenimis įvykio vietoje girtavo, kai apsvaigę nuo alkoholio nuteistasis ir nukentėjusysis susikivirčio. Iš paties E. Ž. parodymų matyti, kad kilęs konfliktas tikrai nebuvo tokio laipsnio, kad būtų galėjęs sukelti jam staigaus didelio susijaudinimo būseną, o nukentėjusiojo J. G. veiksmai iš esmės prieštaravo moralės bei dorovės principams, pažeidė nuteistojo garbę ir orumą bei privedė kaltininką prie fiziologinio afekto būsenos. Antai apklausiamas kaip įtariamasis E. Ž. parodė, kad: „buvo šurmuly, t. y. visi garsiai kalbėjome, tuo metu J. G., sėdėdamas fotelyje, spyrė du kartus nestipriai man į koją dešinę, sakydamas ant manęs „gaidys“, vadino mane kitais necenzūriniais žodžiais < ... > aš supykęs dėl tokio J. G. elgesio, būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, atsistočiau ir pasilenkęs J. G. iš kairės pusės kumštimi sudaviau vieną smūgį į kairę veido pusę, t. y. prie kairės akies jam pataikydamas“. Toks J. G. elgesys nesukėlė nuteistajam išskirtinės reakcijos, kadangi pastarasis žinojo, jog nukentėjusysis buvo konfliktiško charakterio. Tai, kad situacija apeliantui nepadarė didesnio poveikio, rodo ir tai, jog po konflikto E. Ž. liko ramiai sėdėti ir toliau gėrė. Bylos duomenys neleidžia teigti ir to, kad nukentėjusiojo poelgis itin įžeidė apeliantą – abu susivaidijo išgertuvių metu, atsižvelgiant į abiejų gyvenimo būdą, J. G. išsakytos frazės nors ir nebuvo tinkamos, tačiau jos nesukėlė išskirtinės apelianto reakcijos. Todėl nuteistojo prašymas jo veiksmus kvalifikuoti kaip atliktus didelio susijaudinimo būsenoje atmetamas, o pirmosios instancijos teismo sprendimas, kuriuo pripažinta, jog E. Ž. tyčia nužudė nukentėjusį J. G., laikytinas teisingu ir pagrįstu.¹⁰⁰

Trečioji sąlyga, siekiant nustatyti baudžiamojo kodekso 130 ar 136 straipsnius, yra ta, kad kaltininko veiksmai turi būti atlikti iš karto po nukentėjusiojo neteisėto ar įžeidžiančio poelgio kaip greitas atsakas į jį. Baudžiamasis įstatymas nenurodo konkretaus laiko, per kurį kaltininkas turi padaryti savo veiksmus, tačiau kaltininko atsakas į neteisėtą ar įžeidžiantį poelgį turi sekti tuojau po nukentėjusiojo veiksmų, kadangi fiziologinio afekto būseną, kai asmuo jaučia didelį susijaudinimą, tęsiasi labai

¹⁰⁰ Lietuvos Apeliacinio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 8 d. nutartis byloje Nr. 1A-396/2010. Taip pat žr. Lietuvos Apeliacinio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 8 d. nutartis byloje Nr. 1A-104/2011.

trumpą laiką. Jeigu nuo nukentėjusiojo poelgio iki kaltininko nusikalstamos veikos praėjo ilgesnis laiko tarpas ar kaltininkas atliko kokius nors pasiruošimo tam veiksmus, tokia nusikalstama veika paprastai negali būti kvalifikuojama kaip padaryta staiga labai susijaudinus, nes šios aplinkybės rodo, jog staigaus didelio susijaudinimo būseną jau buvo praėjusi. Pavyzdžiui, Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje Nr. 2K-20/2007 teisėjų kolegija išnagrinėjo nuteistojo A. Š. skundą dėl Pasvalio rajono apylinkės teismo 2006 m. kovo 6 d. nuosprendžio, kuriuo A. Š. nuteistas pagal baudžiamojo kodekso 135 straipsnio 1 dalį, ir Panevėžio apygardos teismo 2006 m. gegužės 11 d. nutarties, kuria A. Š. apeliacinis skundas atmestas. A. Š. nuteistas už tai, kad, būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, nukentėjusiajam D. Š. tyčia sudavė vieną smūgį peiliu nukentėjusiajam D. Š. į krūtinės sritį, taip padarydamas pastarajam sunkų sveikatos sutrikdymą. Kasaciniu skundu nuteistasis D. Š. prašo perkvalifikuoti jo veiką iš baudžiamojo kodekso 135 straipsnio 1 dalies į baudžiamojo kodekso 136 straipsnį ir paskirti švelnesnę bausmę. Kasatorius teigia, kad nukentėjusysis D. Š. prieš tris-keturias valandas iki konflikto jam sudavė smūgius rankomis ir kojomis į įvairias kūno vietas. Teismo medicinos specialisto išvada patvirtino, kad kasatoriui buvo padarytas sunkus sveikatos sutrikdymas. Šie nukentėjusiojo veiksmai kasatoriui sukėlė didelio susijaudinimo būseną, todėl praėjus keletui valandų nuo pirmojo konflikto kasatorius smogė peiliu nukentėjusiajam į krūtinės sritį. Aukščiausiasis Teismas netenkino A. Š. skundo ir nurodė, kad viena iš būtinų sąlygų veiką kvalifikuoti pagal baudžiamojo kodekso 136 straipsnį yra tai, kad kaltininko veiksmai turi būti greitas atsakas į nukentėjusiojo asmens neteisėtą ar įžeidžiantį poelgį. Įstatymas nenustato laiko, per kurį kaltininkas turi padaryti savo veiksmus, tačiau jis yra pakankamai trumpas, nes fiziologinis afektas, kurį lydi didelis susijaudinimas, tęsiasi trumpą laiką tarpą, matuojamą sekundėmis ar minutėmis. Iš bylos medžiagos matyti, kad konfliktas tarp nuteistojo A. Š. ir nukentėjusiojo D. Š., kurio metu pastarasis sudavė smūgius rankomis ir kojomis nuteistajam A. Š. į įvairias kūno vietas, įvyko apie 17 val. Tuo tarpu konfliktas, kurio metu nuteistasis A. Š. nukentėjusiajam D. Š. sudavė vieną smūgį peiliu į krūtinės sritį ir to pasėkoje sunkiai sutrikdė jo sveikatą, įvyko tarp 20 ir 21 val. Net jei laikyti, kad nukentėjusiojo veiksmai (smūgių sudavimas) buvo neteisėti, veikos kvalifikavimui pagal baudžiamojo kodekso 136 straipsnį, būtina nustatyti, kad nuteistojo veiksmai sekė iškart po neteisėto ar itin įžeidžiančio nukentėjusiojo poelgio. Jei po nukentėjusio poelgio iki sunkaus sveikatos sutrikdymo praėjo ilgesnis laiko tarpas, tokia nusikalstama veika negali būti kvalifikuojama kaip padaryta staiga labai susijaudinus, nes šios aplinkybės rodo, kad staigaus didelio susijaudinimo būseną jam jau buvo praėjusi. Bylos aplinkybės patvirtina, kad nukentėjusysis D. Š. vartojo smurtą

prieš nuteistąjį A. Š., tačiau nuteistojo veiksmai, t. y. smūgis peiliu nukentėjusiajam į krūtinės sritį, sekė ne iš karto po neteisėtų nukentėjusiojo veiksmy, o tik praėjus trijų-keturių valandų laiko tarpui. Tai rodo, kad nuteistasis peiliu sužalojo nukentėjusįjį ne dėl staigaus didelio susijaudinimo būsenos, kurią sukėlė anksčiau atlikti smurtiniai nukentėjusiojo veiksmai, o keršydamas pastarajam dėl prieš tai pavartoto smurto. Atsižvelgiant į tai, teismas pripažįsta, kad A. Š. pagrįstai nuteistas pagal baudžiamojo kodekso 135 straipsnio 1 dalį.¹⁰¹

Didelio susijaudinimo būseną gali sukelti ne tik netikėti, nelaukti nukentėjusiojo neteisėti ar itin įžeidžiantys veiksmai. Tokią būseną gali sukelti ir nevienkartiniai priešingi teisei veiksmai, besitęsiantys iki nusikalstamos veikos padarymo, jei nusikalstama veika padaryta iš kart po paskutiniojo panašaus pobūdžio nukentėjusiojo veiksmo. Kauno apygardos teismo baudžiamojoje byloje Nr. 1-59-60/2009 teismas išnagrinėjo bylą, kurioje M. L. kaltinamas pagal baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 1 dalį už tai, kad po konflikto su savo motinos sugyventiniu A. L. sudavė jam ne mažiau kaip septynis smūgius į galvą, pastarajam nugriuvus ant žemės, du kartus įspyrė jam į krūtinę ir pilvo sritį, dėl ko A. L. įvykio vietoje mirė. Kaltinamasis M. L. ilgą laiką gyveno tokiomis sąlygomis, kuriomis buvo daromas intensyvus neigiamas poveikis jo psichinei savijautai - motina piktnaudžiavo alkoholiu, buvęs motinos sugyventinis A. L. smurtavo ir prieš motiną, ir prieš vaikus, šeima neturėjo nuosavo būsto ir pragyvenimo šaltinio, kaltinamasis būdavo nuolat išvaromas iš namų, šioje situacijoje motinos paramos nesulaukdavo. Teismo psichologai ir teismo psichiatrai ekspertizės akte konstatavo, kad dėl šių neigiamų psichotraumuojančių veiksnių susiformavo kaltinamojo suvokimas apie „uždarą ratą“, kurį nutraukė A. L. elgesys įvykio dieną, suformavęs „paskutinio lašo“ efektą. Kaltinamasis M. L. iš A. L. patyrė ilgalaikį psichotraumuojantį ir frustracinį poveikį, dėl ko jis atsidūrė frustracinėje būsenoje, kuri kilo kaip atsakas į ilgalaikius frustruojančius aplinkos poveikius ir sutrikdė M. L. gebėjimą kritiškai, racionaliai įvertinti situaciją, pilnai suvokti savo veiksmy reikšmę, jų pasekmes bei valingai kontroliuoti savo veiksmy. Nors frustracijos būseną fiziologinio afekto būsenos nepasiekė, tai vis vien neigiamai paveikė kaltinamojo veiklą ir elgesį. Atsižvelgęs į šias aplinkybes, teismas pripažino, kad kaltinamasis M. L. nužudė A. L. staiga labai susijaudinus dėl ilgalaikio neteisėto ir įžeidžiančio A. L. elgesio, todėl veika kvalifikuotina pagal baudžiamojo

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-20/2007. Taip pat žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 25 d. nutartis byloje Nr. 2K-288/2006; Lietuvos Apeliacinio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 8 d. nutartis byloje Nr. 1A-104/2011.

kodekso 130 straipsnį.¹⁰² Tačiau įdomu tai, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje galima pastebėti, kad Aukščiausiasis Teismas laikosi priešingos pozicijos. Štai, pavyzdžiui, Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje Nr. 2K-723/2007 teisėjų kolegija išnagrinėjo nuteistosios D. B. kasacinį skundą dėl Lietuvos Apeliacinio Teismo 2007 m. liepos 20 d. nuosprendžio, kuriuo pakeistas Kauno apygardos teismo 2006 m. balandžio 19 d. nuosprendis. Lietuvos Apeliacinio Teismo nuosprendžiu nuteistosios D. B. nusikalstama veika perkvalifikuota iš baudžiamojo kodekso 130 straipsnio į baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 1 dalį už tai, kad D. B., buitinio konflikto su A. T. metu, tyčia dūrė peiliu nukentėjusiajam A. T. į krūtinės kairę pusę, dėl ko A. T. įvykio vietoje mirė, t. y. tyčia jį nužudė. Bylos duomenimis nustatyta, kad konfliktas tarp nuteistosios D. B. ir nukentėjusiojo A. T. kilo po to, kai pastarasis užsipuolė nuteistosios sūnų, o nuteistoji įsiterpė tarp jų gindama sūnų. Tada nukentėjusysis sudavė jai vieną smūgį ranka į veidą, o nuo smūgio ji griuvo ir atsitrenkė į stalą. Tuo metu sūnus išbėgo iš namo, o nuteistoji nubėgo į virtuvę, paėmė nuo stalo peilį ir sugrįžusi į kambarį, kuriame buvo nukentėjusysis, jam vieną kartą smogė į krūtinės sritį. Aukščiausiasis Teismas, atmesdamas kasacinį skundą, pasisakė, jog sutinkama, kad kasatorės padarytoje veikoje yra kai kurie baudžiamojo kodekso 130 straipsnyje numatyto nusikaltimo požymiai. Nukentėjusiojo A. T. suduotas smūgis vertintinas kaip neteisėti veiksmai kasatorės ir jos sūnaus atžvilgiu. Kasatorės veiksmai taip pat gali būti vertinami kaip greitas atsakas į nukentėjusiojo padarytus neteisėtus veiksmus. Tačiau veikos teisinį vertinimą tokioje situacijoje apsprendžia kaltininko didelio susijaudinimo ar, kitais žodžiais tariant, fiziologinio afekto buvimas. Sutinkama, kad nukentėjusiojo elgesys sujaukino kasatorę, tačiau nelaikoma, kad tai galėjo sukelti fiziologinį afektą. Byloje nustatyta, kad kasatorė ir nukentėjusysis ilgą laiką gyveno kartu ir jiems kartu gyvenant dažnai kildavo konfliktai, o nukentėjusysis net ir smurtaudavo prieš nuteistąją bei jos sūnų. Todėl nukentėjusiojo smurtavimas nebuvo staigus ir nelauktas kasatorei poelgis, kuris galėjo sukelti tokį susijaudinimą, kuris iš dalies aptemdė kasatorės sąmonę ir įtakojo peilio panaudojimą suduodant smūgį į gyvybiškai svarbius žmogaus organus. Didelį susijaudinimą baudžiamojo kodekso 130 straipsnio prasme turi sukelti nelauktas, staiga padarytas, netikėtas kaltininkui nukentėjusiojo poelgis, tuo tarpu įvykio dieną kilęs konfliktas niekuo nesiskyrė nuo įprasto sugyventinių gyvenimo būdo, todėl nuteistajai nebuvo netikėtas ir negalėjo sukelti fiziologinio afekto būsenos.¹⁰³ Toks

¹⁰² Kauno Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. rugsėjo 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-59-60/2009.

¹⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-723/2007.

Aukščiausiojo Teismo sprendimas, manytina, nėra teisingas. Remiantis Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. birželio 18 d. nutarimu Nr. 46 „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“, nužudymas kvalifikuojamas pagal baudžiamojo kodekso 130 straipsnį nepriklausomai nuo to, ar kaltininkas staiga labai susijaudino dėl netikėto, nelaukto nukentėjusiojo poelgio, ar tas poelgis buvo paskutinis iš ankstesnių nevienkarti- nių panašaus pobūdžio nukentėjusiojo poelgių.¹⁰⁴ Todėl nukentėjusiojo smurtavimas minėtoje byloje, nors ir nebuvo netikėtas, galėjo sukelti fiziologinio afekto būseną. Kaltinamoji patyrė ilgalaikį psichotraumuojantį poveikį iš nukentėjusiojo, dėl ko susiformavo „paskutinio lašo“ efektas.

Remiantis baudžiamojo kodekso 59 straipsnio 1 dalies 10 punktu, jei veika padarė asmuo dėl didelio susijaudinimo, kurį nulėmė neteisėti nukentėjusiojo veiksmai, tuomet tai yra pripažįstama atsakomybę lengvinančia aplinkybe. To paties straipsnio 1 dalies 11 punktą nurodo, kad ribotas pakaltinamumas taip pat yra laikomas atsakomybę lengvinančia aplinkybe. Tačiau baudžiamojo kodekso specialiosios dalies normų dispozicijoje ribotas pakaltinamumas kaip privalomas nusikalstamos veikos požymis nėra nurodytas. Be to, remiantis teismų praktika, nustčius fiziologinio afekto būseną¹⁰⁵ asmens nužudymas ar sunkus sveikatos sutrikdymas kvalifikuojami pagal baudžiamojo kodekso 130 ar 136 straipsnį ir tuo pačiu laikoma, kad tokias veikas padarę asmenys yra ribotai pakaltinami.¹⁰⁶ Kaip nurodoma Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje Nr. 2K-184/2010, „staigus didelis susijaudinimas <...> – tai fiziologinio afekto būseną, kai emocinis stresas stabdo intelektualinę veiklą, smarkiai susilpnėja asmens gebėjimas kontroliuoti savo veiksmus, tvardyti, žmogus tampa ribotai pakaltinamas.“¹⁰⁷ Atsižvelgus į tai, galima teigti, kad baudžiamojo kodekso 130 ir 136 straipsniai persipina su baudžiamojo kodekso 18 straipsniu. Dėl šios priežasties siūlytina naikinti baudžiamojo kodekso 130 straipsnio ir 136 straipsnio dispozicijose nurodytas nusikalstamas veikas, o tokias nusikalstamas veikas kaip žmogžudystė ar sunkus sveikatos sutrikdymas, padarytas didelio susijaudinimo būsenoje, rekomenduotina priskirti prie ribotai pakaltinamų asmenų padarytų nusikalstamų veikų, kadangi fiziologinis afektas taip pat yra laikomas psichikos sutrikimu, kuris stipriai

¹⁰⁴ Teismų praktika. 2004, Nr. 21.

¹⁰⁵ Pažymėtina, kad fiziologinio afekto būsenai nustatyti dažniausiai yra skiriama teismo psichiatrijos ar teismo psichiatrijos-psichologijos ekspertizė.

¹⁰⁶ Kauno Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. rugsėjo 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-59-60/2009.

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-184/2010.

susilpnina asmens gebėjimą suvokti ir kontroliuoti savo veiksmus. Jei nusikalstamos veikos metu asmens susijaudinimo būseną nepasiekė fiziologinio afekto lygio, tačiau tai turėjo įtakos nusikalstamos veikos padarymui, neigiamai paveikė kaltinamojo veiklą ir elgesį, tuomet tokiu atveju siūlytina taikyti baudžiamojo kodekso 59 straipsnio 1 dalies 6 arba 10 punktą ir pripažinti tai atsakomybę lengvinančia aplinkybe.

Kita nusikalstama veika, kurioje praktiškai įteisintas ribotas pakaltinamumas, yra naujagimio nužudymas, įtvirtintas baudžiamojo kodekso 131 straipsnyje. Nusikalstama veika kvalifikuojama pagal šį straipsnį tada, kai motina nužudo savo naujagimį dėl gimdymo nulemtos psichinės būsenos, o ne dėl kitų priežasčių. Moters psichinė būseną, kurią sukėlė gimdymas, nustatoma remiantis specialisto išvada, o prireikus skiriama teismo psichologinė, teismo psichologinė-psichiatrinė ar kitokia ekspertizė. Jei moteris iš anksto planavo nužudyti ką tik gimusį kūdikį, tuomet jos baudžiamoji atsakomybė nebus švelninama, nepriklausomai nuo to, ar gimdymas jai sukėlė pakitusią būseną ar ne, o jos veika bus kvalifikuojama pagal baudžiamojo kodekso 129 straipsnį.¹⁰⁸ Šiaulių apygardos teismo baudžiamojoje byloje Nr. 1-36-332/2008 teisėjų kolegija išnagrinėjo bylą, kurioje J. G. kaltinama pagal baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 2 ir 3 punktus už tai, kad namo kieme esančio lauko tualete pagimdžiusi bejėgiškos būklės naujagimį aštriu daiktu nupjovė virkštelę ir įmetė naujagimį į tualetą duobę. Savo nėštumą J. G. slėpė nuo aplinkinių žmonių, net motinos, su kuria kartu gyvena. Per nėštumo laiką kaltinamoji į gydytojus nesikreipė, tai padarė tik pačioje nėštumo pabaigoje, kai sutriko sveikata. Gydytojai nustačius priešgimdyvinius požymius ir išrašius siuntimą į ligoninę gimdymui, kaltinamoji J. G. į ligoninę nenuvyko. Kad ji pagimdė lauko tualete ir kūdikis įkrito į duobę, kaltinamoji pasakė tik tuomet, kai kūdikio apžiūrėti pas ją atvyko seselė. Remdamasis šiomis bylos aplinkybėmis, teismas konstatavo, kad J. G. naujagimio nenorėjo, norėjo juo atsikratyti, o jam gimus jį nužudė perpjovus virkštelę aštriu daiktu ir išmetus kūdikį į tualetą duobę.¹⁰⁹

Galima pastebėti, kad baudžiamojo kodekso 131 straipsnis taip pat konkuruoja su baudžiamojo kodekso 18 straipsniu. Jeigu moteris dėl gimdymo nulemtos būsenos nužudė savo naujagimį, jos nusikalstama veika kvalifikuotina kaip naujagimio

¹⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. birželio 18 d. nutarimas Nr. 46 "Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose", Teismų praktika. 2004, Nr. 21.

¹⁰⁹ Šiaulių Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 29 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr.1-36-332/2008.

nužudymas pagal baudžiamojo kodekso 131 straipsnį ir tuo pačiu galima taikyti baudžiamojo kodekso 18 straipsnį, kuris įtvirtina riboto pakaltinamumo institutą. Gimdymo nulemta būseną laikoma psichinės veiklos sutrikimu, kuris dažniausiai nustatomas remiantis teismo psichiatrinės ar teismo psichiatrinės-psichologinės ekspertizės būdu. Vadinasi, nustačius, kad moteris nužudė savo naujagimį dėl šio psichikos sutrikimo, kuris stipriai susilpnina moters gebėjimą suvokti ir kontroliuoti savo veiksmus, taip pat gali būti pripažinta ribotai pakaltinama. Dėl šios priežasties siūlytina naikinti baudžiamojo kodekso 131 straipsnio dispozicijoje nurodytą nusikalstamą veika, o tokį nusikaltimą kaip naujagimio nužudymas dėl gimdymo nulemtos būsenos rekomenduotina priskirti prie ribotai pakaltinamų asmenų padarytų nusikalstamų veikų.

Taigi, apibendrinant, Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatomos trys nusikaltimų sudėtys, kuriose praktiškai yra įteisintas ribotas pakaltinamumas. Tai baudžiamojo kodekso 131 straipsnis (naujagimio nužudymas) 130 straipsnis (nužudymas labai susijaudinus) ir 136 straipsnis (sunkus sveikatos sutrikdymas labai susijaudinus). Nusikalstama veika kvalifikuojama pagal baudžiamojo kodekso 131 straipsnį tada, kai motina nužudo savo naujagimį dėl gimdymo nulemtos psichinės būsenos, o ne dėl kitų priežasčių. Jei moteris iš anksto planavo nužudyti ką tik gimusį kūdikį, tuomet jos veika bus kvalifikuojama pagal baudžiamojo kodekso 129 straipsnį. Nusikalstama veika kvalifikuojama pagal baudžiamojo kodekso 130 straipsnį arba 136 straipsnį, kai nusikalstama veika padaroma kaltininkui esant fiziologinio afekto būsenos, kurią sukėlė neteisėtas ar itin įžeidžiantis jį ar jo artimą asmenį nukentėjusiojo poelgis. Kaltininko veiksmai turi būti atlikti iškart po nukentėjusiojo neteisėto ar įžeidžiančio poelgio kaip greitas atsakas į jį. Jeigu nuo nukentėjusiojo poelgio iki kaltininko nusikalstamos veikos praėjo ilgesnis laiko tarpas ar kaltininkas atliko kokius nors pasiruošimo tam veiksmus, tokia nusikalstama veika negali būti kvalifikuojama kaip padaryta staiga labai susijaudinus, nes šios aplinkybės rodo, jog staigaus didelio susijaudinimo būseną jau buvo praėjusi. Šios trys nusikalstamos veikos konkuruoja su riboto pakaltinamumo institutu, todėl siūlytina baudžiamojo kodekso 130, 131 ir 136 straipsnius naikinti, o nusikalstamas veikas, kurios nurodomos šių straipsnių dispozicijose, priskirti prie ribotai pakaltinamų asmenų padaromų nusikalstamų veikų. Žinoma, kiekvienu atveju siekiant nustatyti riboto pakaltinamumo institutą privalu nustatyti ne tik medicininį, bet ir juridinį riboto pakaltinamumo kriterijus.

5. RIBOTO PAKALTINAMUMO TEISINĖS PASEKMĖS

Visas baudžiamasis procesas baudžiamojoje byloje užbaigiamas paskyrus bausmę.¹¹⁰ Viena iš bausmės paskirčių yra teisingumo įgyvendinimas. Tai įtvirtina Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 41 straipsnio 2 dalies 5 punktas. Aukščiausiasis Teismas nurodo, kad bausmė yra teisinga tada, kai ji atitinka padarytos veikos pavojingumą ir kaltininko asmenybės pavojingumą. Baudžiamosios teisės paskirties (baudžiamojo kodekso 1 straipsnis) kontekste tai reiškia, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp nusikalstamos veikos pavojingumo pobūdžio ir už šią veiką numatytos bausmės turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija).¹¹¹ Paprastai teismas skiria bausmę pagal baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankciją laikydamasis šio kodekso bendrosios dalies nuostatų.¹¹² Tačiau, kai teismas, įvertinęs visas bylos aplinkybes, padaro išvadą, kad kaltininkui konkretaus straipsnio sankcijoje numatyta švelniausia bausmė nėra teisinga, tuomet teismas gali išeiti už baudžiamojo įstatymo sankcijos ribų ir paskirti švelnesnę negu įstatymo numatytą bausmę. Tai reiškia, jog teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas suponuoja galimybę teismui už padarytą nusikalstamą veiką paskirti švelnesnę bausmės rūšį negu numatyta sankcijoje už padarytą nusikalstamą veiką arba mažesnę bausmę negu yra numatyta atitinkamo straipsnio sankcijoje minimali bausmė.

Numatant riboto pakaltinamumo institutą, baudžiamajame įstatyme realizuojamas teisingumo principas.¹¹³ Šis institutas leidžia bausmės individualizaciją tiems asmenims, kuriems dėl tam tikrų psichinės veiklos sutrikimų, kurie nesuponuoja nepakaltinamumo, yra sunkiau orientuotis juos supančioje aplinkoje bei pasirinkti teisingą elgesio variantą nei tiems, kurie yra normalios psichikos. Remiantis riboto pakaltinamumo institutu, tokiems asmenims gali būti paskiriama švelnesnė bausmė ar net atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kadangi nusikalstamos veikos

¹¹⁰ Piesliakas V., Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes. Jurisprudencija, 2008, Nr. 11 (113), p. 7.

¹¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-594/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-632/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-45/2007 ir kt.

¹¹² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 54 straipsnio 1 dalis.

¹¹³ Soloveičikas D., Švedas G., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 116.

padarymo metu šių asmenų veiksams bei jų gebėjimui atsispirti nuo tokių veiksų darymo tam tikros įtakos turėjo psichikos sutrikimas. Tai įtvirtina baudžiamojo kodekso 18 straipsnis. Šio straipsnio 2 dalis nurodo, kad teismo pripažintiems ribotai pakaltinamais asmenims, padariusiems baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkų tyčinį nusikaltimą, bausmė gali būti švelninama remiantis šio kodekso 59 straipsniu, arba jis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės ir jam taikomos šio kodekso 67 straipsnyje numatytos baudžiamojo poveikio priemonės arba šio kodekso 98 straipsnyje numatytos priverčiamosios medicinos priemonės. Remiantis baudžiamojo kodekso 18 straipsnio 3 dalimi, teismo pripažintiems ribotai pakaltinamiems asmenims, kurie padarė sunkų arba labai sunkų nusikaltimą, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės nėra numatytas, tačiau bausmė jam gali būti švelninama remiantis šio kodekso 59 straipsniu.

Atsakomybę lengvinančių aplinkybių nustatymas yra viena iš bausmės individualizavimo sąlygų. Šios aplinkybės parodo teismui tuos teigiamus momentus, kurie mažina nusikalstamos veikos pavojingumą ir leidžia švelninti baudžiamąją atsakomybę.¹¹⁴ Baudžiamojo kodekso 59 straipsnio 1 dalis nurodo sąrašą atsakomybę lengvinančių aplinkybių, kurių pagrindu gali būti skiriama švelnesnė negu įstatymo numatyta bausmė. Šiame sąraše yra minimas ir ribotas pakaltinamumas. Tai reiškia, kad, nepriklausomai nuo to, ar asmuo padarė baudžiamąjį nusižengimą ar labai sunkų nusikaltimą, teismas, pripažinęs asmenį ribotai pakaltinamu, skirdamas bausmę turi atsižvelgti į ribotą pakaltinamumą kaip į atsakomybę lengvinančią aplinkybę. Remiantis baudžiamojo kodekso 59 straipsnio 2 dalimi, teismas gali pripažinti atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis ir kitas baudžiamojo kodekso 59 straipsnio 1 dalyje nenurodytas aplinkybes. Tačiau pažymėtina, kad kiekvienu konkrečiu atveju teismas savo nuožiūra nusprendžia, ar pripažinti tam tikras aplinkybes, nenurodytas baudžiamojo kodekso 59 straipsnio 1 dalyje, atsakomybe lengvinančiomis, ar ne. Štai, pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172/2008 teisėjų kolegija išnagrino nuteistojo L. G. skundą dėl Kauno apygardos teismo 2007 m. spalio 17 d. nuosprendžio, kuriuo jis nuteistas pagal baudžiamojo kodekso 180 straipsnio 3 dalį šešerių metų laisvės atėmimo bausme už tai, kad, veikdamas bendrininkų grupe, apiplėšė G. K. ir V. K. Kasaciniu skundu nuteistasis L. G. prašo sumažinti jam paskirtą laisvės atėmimo bausmę ir kaip vieną iš argumentų nurodo, kad

¹¹⁴ Drakšas R., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 323.

nebuvo atsižvelgta į tai, kad jis yra antros grupės invalidas. Aukščiausiasis Teismas atmetė nuteistojo L. G. kasacinį skundą ir, atsakydamas į šį kasatoriaus argumentą, nurodė, kad įstatyme nėra nuostatų, kad neįgalumas turi būti laikomas atsakomybę lengvinančia aplinkybe. Teismas turi teisę, bet ne pareigą neįgalumą pripažinti atsakomybę lengvinančia aplinkybe, todėl teismas, priimdamas sprendimą nepripažinti šios aplinkybės atsakomybę lengvinančia aplinkybe, įstatymo nepažeidė.¹¹⁵

Kai teismas, įvertinęs visas byloje esančias aplinkybes, nusprendžia asmenį atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, tuomet tokiam asmeniui gali būti paskirta baudžiamojo poveikio priemonė. Baudžiamojo poveikio priemonė - tai teismo skiriama valstybės prievartos priemonė, kuri apriboja pilnamečio asmens, atleisto nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, teises ir laisves bei nustato specialias pareigas. Baudžiamojo poveikio priemonė nėra bausmė. Tačiau, kadangi ji yra skiriama už padarytą nusikalstamą veiką, baudžiamojo poveikio priemonė turi padėti įgyvendinti bausmės paskirtį. Todėl neabejotina, kad atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės ir paskyrus baudžiamojo poveikio priemonę, turi būti siekiama to paties rezultato, kurio siekiama bausme, t.y. asmens pataisymo, galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas apribojimo ar atėmimo ir t.t.¹¹⁶ Baudžiamojo kodekso 67 straipsnio 2 dalis išvardija penkias baudžiamojo poveikio priemones: uždraudimas naudotis specialia teise (teismas gali uždrausti naudotis specialiomis teisėmis, pavyzdžiui, teise vairuoti transporto priemones, teise laikyti ir nešioti ginklą ir pan., tik tais atvejais, kai asmuo padaro nusikalstamą veiką naudodamasis šiomis teisėmis);¹¹⁷ turtinės žalos atlyginimas ar pašalinimas (teismas skiria turtinės žalos atlyginimą ar pašalinimą, kai dėl nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo buvo padaryta žalos asmeniui, nuosavybei ar gamtai);¹¹⁸ nemokami darbai (teismas skiria nemokamų darbų atlikimą sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos ar kitose valstybinėse ar nevalstybinėse įstaigose bei organizacijose tik asmeniui sutikus);¹¹⁹ įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą (teismas gali skirti nuo 5 iki 25 MGL);¹²⁰ turto konfiskavimas (teismas gali konfiskuoti bet kokio pavidalo turtą, esantį pas kaltininką, jo bendrininką ar kitus asmenis, ir tik tą turtą, kuris buvo nusikaltimo įrankis, priemonė ar nusikalstamos veikos

¹¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172/2008.

¹¹⁶ Pavilionis V., Švedas G., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 375-376.

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 68 straipsnis.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 69 straipsnis.

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 70 straipsnis.

¹²⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 71 straipsnis.

rezultatas).¹²¹ Kurią baudžiamojo poveikio priemonę paskirti ir ar paskirti daugiau nei vieną, sprendžia teismas. Kaip nurodoma baudžiamojo kodekso 67 straipsnio 5 dalyje, kai skiriamos dvi ar daugiau baudžiamojo poveikio priemonių, privalu atsižvelgti į jų suderinamumą ir galimybes taisomai veikti nuteistąjį. Tai reiškia, kad paskirtos baudžiamojo poveikio priemonės negali dubliuotis arba kelti keblumų dėl jų vykdymo.¹²² Be to, bet kokia teismo paskirta baudžiamojo poveikio priemonė, kurios asmuo negali įvykdyti, gali būti pakeista kita baudžiamojo poveikio priemone.¹²³ Tačiau pažymėtina, kad baudžiamojo poveikio priemonių vykdymo vengimas sudaro baudžiamąjį nusižengimą ir užtraukia baudžiamąją atsakomybę.

Diskutuotina yra tai, ar visas baudžiamojo kodekso 67 straipsnio 2 dalyje išvardintas baudžiamojo poveikio priemonės tikslinga skirti asmenims, pripažintiems ribotai pakaltinamais. Štai, pavyzdžiui, tokią baudžiamojo poveikio priemonę kaip nemokamų darbų atlikimas sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos įstaigose, manytina, reikėtų skirti itin atsargiai, kadangi net ir menkiausias psichinės veiklos sutrikimas, kaip pavyzdžiui, asmenybės sutrikimas,¹²⁴ gali tam tikrais atvejais padaryti daugiau žalos negu naudos. Kaip teigia N. Lapkauskienė (2004), asmenys, turintys asmenybės sutrikimų, nesugeba prisitaikyti prie pakitusios realybės, elgiasi jiems įprastu stereotipišku būdu, dėl to kankinami ne tik aplinkiniai, bet nukenčia ir jie patys. Šie asmenys stokoja savikritikos, nesuvokia, kad elgiasi netinkamai. Priešingai, jie yra įsitikinę, kad elgiasi teisingai. Juos valdo emocijos, jie nesugeba kitų suprasti, nesugeba gyventi be konfliktų, yra nejautrūs, nekantrūs, nuolat besipriešinantys kitų reikalavimams.¹²⁵ Todėl abejotina, ar toks asmuo, kuris turi psichinės veiklos sutrikimų ir kuomet jam pačiam reikia tam tikros priežiūros bei pagalbos, galėtų tinkamai atlikti darbus sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos įstaigose, kurios rūpinasi invalidais, nusenusiais ar kitais pagalbos reikalingais asmenimis, kuomet tokios savybės kaip tolerantiškumas kito asmens silpnumui, jautrumas kito nelaimei yra nepaprastai svarbios.

¹²¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 72 straipsnis.

¹²² Drakšas R., Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. Monografija. - Vilnius: UAB "Justitia", 2008, p. 206.

¹²³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 74 straipsnis.

¹²⁴ Tarptautinėje statistinėje ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijoje asmenybės sutrikimas yra priskiriamas prie psichikos sutrikimų. Žr. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. vasario 23 d. įsakymas Nr. V-164 "Dėl tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtojo pataisyto ir papildyto leidimo "Sisteminis ligų sąrašas" (Australijos modifikacija, TLK - 10 - AM) įdiegimo". Prieiga per internetą: <http://www.sic.hi.lt/sam515/i2011_V-164.doc>.

¹²⁵ Lapkauskienė L., Psichikos sveikatos sutrikimai ir slaugos pagrindai. Mokomoji knyga. - Vilnius: Vilniaus kolegija, 2004, p. 55.

Įdomu tai, kad šios rūšies baudžiamojo poveikio priemonė, t. y. nemokamų darbų atlikimas sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos įstaigose, gali būti taikoma net ir tokiems asmenims, teismo pripažintiems ribotai pakaltinamais, kurie padarė sunkų arba labai sunkų nusikaltimą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje Nr. 2K - 594/2005 teisėjų kolegija išnagrinėjo Lietuvos generalinio prokuroro pavaduotojo kasacinį skundą dėl Lietuvos Apeliacinio teismo 2005 m. balandžio 13 d. nuosprendžio, kuriuo Kauno apygardos teismo 2004 m. liepos 5 d. nuosprendis (K. P. nuteistas pagal baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 1 dalį laisvės atėmimu šešeriems metams) buvo pakeistas - vadovaujantis baudžiamojo kodekso 18 straipsnio 1 dalimi pripažinta, kad K. P. nužudė J. P. būdamas ribotai pakaltinamas ir tai laikoma jo atsakomybę lengvinanti aplinkybė. Pritaikius baudžiamojo kodekso 54 straipsnio 3 dalį, K. P. paskirtas laisvės apribojimas dvejiems metams, įpareigojant K. P. per šios bausmės atlikimo laiką neatlygintinai išdirbti 100 valandų globos ir rūpybos įstaigose ar nevalstybinėse organizacijose, kurios rūpinasi invalidais, nusenusiais ar kitais pagalbos reikalingais asmenimis. K. P. nuteistas už tai, kad savo namuose, tarpusavio asmeninių nesutarimų metu, smogdamas rankomis ir spardydamas kojomis, sudavė savo žmonai J. P. ne mažiau kaip 4 smūgius į krūtinės sritį, ne mažiau kaip 12 smūgių į galvą ir kaklą ir ne mažiau kaip 15 smūgių į rankas, kojas, nugarą, dėl ko nukentėjusioji mirė. Kasatorius nurodė, kad apeliacinės instancijos teismas netinkamai taikė baudžiamąjį įstatymą - baudžiamojo kodekso 54 straipsnio 3 dalies nuostatas - ir paskyrė aiškiai per švelnią bausmę. Aukščiausiasis Teismas kasacinį skundą tenkino iš dalies ir paskyrė nuteistajam K. P. laisvės atėmimą dvejiems metams, atliekant šią bausmę atvirojoje kolonijoje. Teismas nurodė, kad baudžiamojo kodekso 54 straipsnio 3 dalis pritaikyta tinkamai, nuteistajam K. P. gali būti paskirta mažesnė nei sankcijoje numatyta bausmė. Tačiau, apeliacinės instancijos teismui skiriant bausmę K. P., liko neįvertintos itin sunkios jo padarytos nusikalstamos veikos pasekmės, todėl nors ir yra pagrindas taikyti šį įstatymą, bet mažesne apimtimi ir skirti nors ir mažesnę nei sankcijoje numatyta, bet laisvės atėmimo bausmę.¹²⁶ Sutinkamai su tokia Aukščiausiojo Teismo pozicija, asmenims, teismo pripažintiems ribotai pakaltinamiems, kurie padarė sunkų arba labai sunkų nusikaltimą, visais atvejais turėtų būti skiriama laisvės atėmimo bausmė, tik mažesnė negu numatyta atitinkamo straipsnio sankcijoje. Tokią baudžiamojo poveikio priemonę kaip nemokamų darbų atlikimas sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos

¹²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-594/2005.

įstaigose šiems asmenims skirti nėra tikslinga, kadangi tokiais atvejais šios poveikio priemonės paskyrimas neužtikrina įstatyme įtvirtintos baudmės paskirties.

Prie poveikio priemonių, kurios gali būti taikomos asmenims, pripažintiems ribotai pakaltinamais, priskiriamos ir priverčiamosios medicinos priemonės.¹²⁷ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, jog „priverčiamosios medicinos priemonės – tai ir gydomojo, ir valstybės prievartos poveikio priemonių visuma, tam tikras jų derinys. Šiomis priemonėmis siekiama užtikrinti pavojingas veikas padariusių asmenų sveikatos apsaugą, gydymą ir kitus gyvybiškai svarbius interesus. Kartu minėtomis priemonėmis norima apsaugoti visuomenę nuo kitų galimų sutrikusios psichikos asmenų pavojingų veikų.“¹²⁸ Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas neužtraukia teistumo ir kitų baudžiamajame įstatyme numatytų pasekmių. Šios rūšies poveikio priemonės skiria teismas, tačiau taikydamas priverčiamąją medicinos priemonę teismas nenustato jos taikymo trukmės, kadangi neįmanoma iš anksto numatyti, kiek reikės laiko, kol asmuo pasveiks ar pagerės jo psichikos būklė bei išnyks jo pavojingumas.

Teismas priverčiamąsias medicinos priemones skiria vadovaudamasis baudžiamojo kodekso 98 straipsniu. Šio straipsnio 1 dalyje yra nurodomos keturios skirtingo lygio priverčiamosios medicinos priemonės: ambulatorinis stebėjimas pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis; stacionarinis stebėjimas bendro stebėjimo sąlygomis psichikos sveikatos priežiūros įstaigose; stacionarinis stebėjimas sustiprinto stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose; stacionarinis stebėjimas griežto stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose. Riboto pakaltinamumo atveju gali būti taikomos tik pirmosios trys priverčiamosios medicinos priemonės, kadangi tik tokie ribotai pakaltinamais pripažinti asmenys, kurie padarė baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, gali būti atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės. Už sunkų arba labai sunkų nusikaltimą baudžiamasis įstatymas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ribotai pakaltinamais pripažintiems asmenims nenumato. Kadangi stacionarinis stebėjimas griežto stebėjimo sąlygomis gali būti

¹²⁷ Pažymėtina, kad priverčiamosios medicinos priemonės, priešingai nei kitos baudžiamajame kodekse numatytos poveikio priemonės, gali būti taikomos tik tokiems asmenims, kurie yra teismo pripažinti nepakaltinamais ar ribotai pakaltinamais, taip pat tokiems asmenims, kuriems po nusikalstamos veikos padarymo ar baudmės paskyrimo sutriko psichika ir dėl to jie negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti.

¹²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-569/2005.

taikomas tik tokiems asmenims, kurie kėsinosi į žmogaus gyvybę ar sveikatą, ši priverčiamoji medicinos prievartos priemonė gali būti taikoma tik nepakaltinamais pripažintiems asmenims.

Ar paskirti priverčiamąją medicinos priemonę ir kokią, teismas nusprendžia remdamasis ekspertų psichiatrų rekomendacijomis. Pavyzdžiui, Šiaulių apygardos teismo baudžiamojoje byloje Nr. 1A-307-300/2010 teisėjų kolegija išnagrinėjo V. A. apeliacinį skundą dėl Akmenės rajono apylinkės teismo 2010 m. gegužės 24 d. nutarties, kuria pripažinta, kad pavojingas visuomenei veikas, numatytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 284 straipsnio 1 dalyje ir 284 straipsnio 1 dalyje, V. A. padarė būdamas riboto pakaltinamumo būsenoje, jam taikytos priverčiamosios medicinos priemonės - priverstinis stacionarinis stebėjimas ir gydymas specializuotoje psichikos sveikatos priežiūros, gydymo įstaigoje bendro stebėjimo sąlygomis. Apeliaciniu skundu V. A. prašo panaikinti pirmosios instancijos teismo nutartį ir priverstinį stacionarinį stebėjimą ir gydymą specializuotoje psichikos sveikatos priežiūros, gydymo įstaigoje bendro stebėjimo sąlygomis pakeisti ambulatoriniu gydymu. Teismas apeliacinį skundą atmetė ir parodė, kad teismo psichiatrijos ekspertizės akto išvadoje nurodyta, kad šiuo metu V. A. neserga lėtiniu psichikos sutrikimu, tačiau dėl lengvo protinio atsilikimo su žymiais emocijų ir valios sferos sutrikimais jis ribotai gali suprasti savo veiksmus ir juos valdyti. Taip pat nurodyta, kad V. A. psichinės būsenos sąlygotas agresyvus elgesys kelia pavojų visuomenei, todėl rekomenduojama jam taikyti priverčiamąsias medicininio pobūdžio priemones – priverstinį stebėjimą ir gydymą specializuotoje gydymo įstaigoje bendro stebėjimo sąlygomis. Apklaustas teisme ekspertas nurodė, jog teismo posėdžio metu jaučiamas stiprus V. A. susijaudinimas, žema tolerancija stresui, išsakomi nepagrįsti motyvai, atsiranda liguistas vertinimas, iš elgesio posėdžio metu kyla abejonių, kad V. A. pastoviai vartoja vaistus. Be to, ekspertas parodė, kad ambulatorinis gydymas netikslingas ir problematiškas dėl jo vengimo gydytis, nes yra medicininių duomenų, kad jis vengia gydytis, ką patvirtina ir jo elgesys teismo posėdžio metu. Todėl skundžiama teismo nutartis taikyti V. A. priverčiamąją medicinos priemonę - priverstinį stacionarinį stebėjimą ir gydymą specializuotoje psichikos sveikatos priežiūros, gydymo įstaigoje bendro stebėjimo sąlygomis - yra teisėta ir pagrįsta.¹²⁹

¹²⁹ Šiaulių Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. rugsėjo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-307-300/2010.

Taigi, riboto pakaltinamumo institutas leidžia bausmės individualizaciją tiems asmenims, kuriems dėl tam tikrų psichinės veiklos sutrikimų, kurie nesuponuoja nepakaltinamumo, yra sunkiau orientuotis juos supančioje aplinkoje bei pasirinkti teisingą elgesio variantą nei tiems, kurie yra normalios psichikos. Remiantis riboto pakaltinamumo institutu, tokiems asmenims, padariusiems baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, gali būti paskiriama švelnesnė bausmė negu yra numatyta atitinkamo straipsnio sankcijoje minimali ar net atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės taikant baudžiamojo poveikio priemones arba priverčiamąsias medicinos priemones. Tuo tarpu teismo pripažintiems ribotai pakaltinamiems asmenims, kurie padarė sunkų arba labai sunkų nusikaltimą, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės nėra numatytas, tačiau tokiam asmeniui bausmė gali būti švelninama. Baudžiamasis įstatymas ne įpareigoja, o suteikia teisę teismui nuspręsti, ar taikyti asmeniui, teismo pripažintam ribotai pakaltinamam, atitinkamas teisinės priemones ir kokias, ar ne. Kiekvienu konkrečiu atveju privaloma atsižvelgti į bendruosius bausmės skyrimo principus, įvertinti psichikos sutrikimo įtaką nusikalstamos veikos padarymui ir nuspręsti, ar sušvelninant bausmę arba atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės bus realizuota bausmės paskirtis.

IŠVADOS

1. Riboto pakaltinamumo institutas užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose sėkmingai funkcionuoja jau daugelį metų. Kiekviena valstybė šiuo institutu užtikrina, kad tokiems asmenims, kurie dėl psichikos sutrikimų, dėl kurių jie negali pasikliauti nepakaltinamumo institutu, tačiau nusikalstamos veikos padarymo metu jų gebėjimas suvokti bei valdyti savo veiksmus buvo apribotas, būtų paskirta teisinga bausmė bei suteikta reikiama sveikatos priežiūra. Riboto pakaltinamumo institutas užtikrina tokių asmenų teisių apsaugą, todėl jis yra reikalingas kiekvienos demokratinės valstybės jurisdikcijai.

2. Nors riboto pakaltinamumo užuomazgų galima aptikti dar XVI a., įvesti Lietuvos Respublikos jurisdikcijoje šį institutą buvo mėginta tik 1994 m. Tačiau net ir tuo metu šiai baudžiamojo proceso normai dar nebuvo pasirengta, kadangi tais pačiais metais ji buvo panaikinta jai net nespėjus įsigaliooti. Ir tik po ilgų diskusijų ir svarstymų, po kruopščiai išanalizuotos ilgametės užsienio valstybių praktikos, 2000 m. Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose riboto pakaltinamumo institutas, nors ir nedrąsiai (įsigalėjo tik po trijų metų), galiausiai buvo įtvirtintas.

3. Riboto pakaltinamumo apibrėžimas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 18 straipsnyje. Remiantis šio straipsnio 1 dalimi, ribotas pakaltinamumas - tai tokia psichinė asmens būseną, kuri nusikalstamos veikos darymo metu dėl psichikos sutrikimo, nesančio pakankamu pagrindu pripažinti asmenį nepakaltinamu, neleidžia visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų.

4. Baudžiamosios teisės prasme ribotas pakaltinamumas vertinamas pagal du kriterijus: medicininis (biologinis) kriterijus ir juridinis (psichologinis) kriterijus. Medicininio kriterijaus išraiška baudžiamajame įstatyme yra psichikos sutrikimas, o juridinio - asmens negalėjimas visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų dėl psichikos sutrikimo. Šie du kriterijai išplaukia vienas iš kito, todėl privalu nustatyti tiek medicininį, tiek ir juridinį kriterijų, kadangi vieno iš jų nebuvimas panaikina galimybę asmenį pripažinti ribotai pakaltinamu.

5. Medicininis (biologinis) riboto pakaltinamumo kriterijus - tai tam tikras psichinės veiklos sutrikimas, dėl kurio nusikalstamos veikos padarymo metu asmuo negali visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų. Šis riboto pakaltinamumo instituto kriterijus savo turiniu yra platesnis nei nepakaltinamumo atveju - jį gali sudaryti ne tik psichikos ligos, sudarančios nepakaltinamumo medicininį kriterijų (lengvesnės formos ligos), bet ir kitos psichikos sutrikimų formos. Tačiau riboto pakaltinamumo atveju psichikos sutrikimo laipsnis ir to sutrikimo pasireiškimo intensyvumas neturi būti pakankamas asmenį pripažinti nepakaltinamu.

6. Asmuo, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu buvo apsvaigęs nuo psichiką veikiančių medžiagų, gali būti pripažintas ribotai pakaltinamu tik tuo atveju, jei dėl ilgalaikio psichoaktyvių medžiagų vartojimo asmuo netenka galimybės suvokti jį supančią tikrovę, t. y. suserga psichikos liga. Savanoriškas fiziologinis apsvaigimas nepašalina baudžiamosios atsakomybės už tokioje būsenoje padarytą veiką, nepriklausomai nuo apsvaigimo laipsnio. Priešingai, jei savanoriškas fiziologinis apsvaigimas turėjo įtakos nusikalstamos veikos padarymui, tuomet tai bus dar ir sunkinanti aplinkybė. Patologinis apsvaigimas, kuris retai sutinkamas tiek psichiatrinėje, tiek teisminėje praktikoje, sudaro medicininį (biologinį) nepakaltinamumo kriterijų, todėl asmuo, padaręs nusikalstamą veiką pataloginio apsvaigimo būsenos, pripažįstamas nepakaltinamu ir baudžiamojon atsakomybėn netraukiamas. Tokia apsvaigimo būseną, kuri nėra pakankama pripažinti patalogine, greičiausiai bus priskiriama fiziologiniam apsvaigimui, todėl asmuo bus pakaltinamas bei traukiamas baudžiamojon atsakomybėn.

7. Juridinis (psichologinis) riboto pakaltinamumo kriterijus apibūdina tokį asmens psichikos sutrikimą, kuris tik iš dalies atima jam sugebėjimą suvokti savo veiksmų esmę arba, nors ir suvokiant jų esmę, iš dalies riboja gebėjimą juos valdyti. Sprendžiant juridinio (psichologinio) riboto pakaltinamumo kriterijaus nustatymo klausimą, pakanka nustatyti bent vieną iš šių požymių: kad asmuo negalėjo suvokti savo veiksmų esmės (intelektualusis požymis) arba valdyti savo veiksmų (valinis požymis). Šie požymiai yra alternatyvūs.

8. Kai iškyla abejonių dėl įtariamojo, kaltinamojo psichikos visavertiškumo ir jo pakaltinamumo, tokiam asmeniui yra skiriama ekspertizė jo psichinei būklei nustatyti.

Riboto pakaltinamumo atveju, dažniausiai yra skiriama psichiatrinė teismo ekspertizė, kuri nustato tiek psichikos sutrikimą (medicininį kriterijų), tiek ir asmens sugebėjimą suvokti ar valdyti savo veiksmus (juridinį kriterijų). Galutinį sprendimą, ar asmuo yra ribotai pakaltinamas, priima teismas, vadovaudamasis atliktų ekspertizių išvadomis bei visais kitais byloje surinktais įrodymais.

9. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatomos trys nusikaltimų sudėty, kuriose praktiškai yra įteisintas ribotas pakaltinamumas. Tai baudžiamojo kodekso 131 straipsnis (naujagimio nužudymas) 130 straipsnis (nužudymas labai susijaudinus) ir 136 straipsnis (sunkus sveikatos sutrikdymas labai susijaudinus). Nusikalstama veika kvalifikuojama pagal baudžiamojo kodekso 131 straipsnį tada, kai motina nužudo savo naujagimį dėl gimdymo nulemtos psichinės būsenos, o ne dėl kitų priežasčių. Jei moteris iš anksto planavo nužudyti ką tik gimusį kūdikį, tuomet jos veika bus kvalifikuojama pagal baudžiamojo kodekso 129 straipsnį. Nusikalstama veika kvalifikuojama pagal baudžiamojo kodekso 130 straipsnį arba 136 straipsnį, kai nusikalstama veika padaroma kaltininkui esant fiziologinio afekto būsenos, kurią sukėlė neteisėtas ar itin įžeidžiantis jį ar jo artimą asmenį nukentėjusiojo poelgis. Kaltininko veiksmai turi būti atlikti iškart po nukentėjusiojo neteisėto ar įžeidžiančio poelgio kaip greitas atsakas į jį. Jeigu nuo nukentėjusiojo poelgio iki kaltininko nusikalstamos veikos praėjo ilgesnis laiko tarpas ar kaltininkas atliko kokius nors pasiruošimo tam veiksmus, tokia nusikalstama veika negali būti kvalifikuojama kaip padaryta staiga labai susijaudinus, nes šios aplinkybės rodo, kad staigaus didelio susijaudinimo būseną jau buvo praėjusi.

10. Riboto pakaltinamumo institutas leidžia bausmės individualizaciją tiems asmenims, kuriems dėl tam tikrų psichinės veiklos sutrikimų, kurie nesuponuoja nepakaltinamumo, yra sunkiau orientuotis juos supančioje aplinkoje bei pasirinkti teisingą elgesio variantą nei tiems, kurie yra normalios psichikos. Remiantis riboto pakaltinamumo institutu, tokiems asmenims, padariusiems baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, gali būti paskiriama švelnesnė bausmė negu yra numatyta atitinkamo straipsnio sankcijoje minimali ar net atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės taikant baudžiamojo poveikio arba priverčiamąsias medicinos priemones. Tuo tarpu teismo pripažintiems ribotai pakaltinamiems asmenims, kurie padarė sunkų arba labai sunkų nusikaltimą, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės nėra numatytas, tačiau tokiam asmeniui bausmė gali būti

švelninama. Baudžiamasis įstatymas ne įpareigoja, o suteikia teisę teismui nuspręsti, ar taikyti asmeniui, teismo pripažintam ribotai pakaltinamu, atitinkamas teisinės priemonės ir kokias, ar ne. Kiekvienu konkrečiu atveju privaloma atsižvelgti į bendruosius bausmės skyrimo principus, įvertinti psichikos sutrikimo įtaką nusikalstamos veikos padarymui ir nuspręsti, ar sušvelninant bausmę arba atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės bus realizuota bausmės paskirtis.

REKOMENDACIJOS IR PASIŪLYMAI

1. Išanalizavus riboto pakaltinamumo institutą, galima pastebėti, kad šiandieninė riboto pakaltinamumo formuluotė, kuri yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 18 straipsnio 1 dalyje, nėra pakankamai tiksli ir aiški. Tai sudaro sunkumą ne tik ekspertams jį nustatinėjant, bet ir teismams jį taikant, todėl siūlytina ją redaguoti.

Sutinkamai su A. Meškos siūlymu, rekomenduotina riboto pakaltinamumo formuluotę, įtvirtintą Baudžiamojo kodekso 18 straipsnio 1 dalyje, keisti į šią:

„Asmenį teismas pripažįsta ribotai pakaltinamu, jeigu darant šio kodekso uždraustą veiką šiam asmeniui dėl įgimtos ar įgytos psichikos anomalijos poveikio labai susilpnėjo galimybė suvokti pavojingą savo nusikalstamos veikos pobūdį ir (ar) susilaikyti nuo tokios veikos“.

2. Norint visapusiškai įvertinti tiriamojo psichinę būklę, siūlytina visais atvejais skirti kompleksinę teismo psichiatrijos – psichologijos ekspertizę. Psichikos anomalijos (medicininio kriterijaus) nustatymą derėtų palikti psichiatro kompetencijai, o galimybės suvokti pavojingą savo nusikalstamos veikos pobūdį ir (ar) susilaikyti nuo tokios veikos susilpnėjimą (juridinio kriterijaus) - psichologui. Taip darbas būtų paskirstytas pagal kompetenciją, kas leistų kiekvienam ekspertui dirbti toje srityje, kurią jie išmano geriausiai.

3. Neretai teismai nustato ribotą pakaltinamumą remdamiesi vien tik psichiatrinės ekspertizės išvadomis, todėl siūlytina palikti teismo kompetencijai išimtinę teisę, atsižvelgus į visas nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, nustatyti, ar dėl psichikos anomalijos poveikio labai susilpnėjo galimybė suvokti pavojingą savo nusikalstamos veikos pobūdį ir (ar) susilaikyti nuo tokios veikos, ar ne, o teismo psichiatrinės-psichologinės ekspertizės išvados apie tokio poveikio galimą buvimą taptų tik vienu iš duomenų, į kuriuos teismas atsižvelgtų vertindamas ir kitas bylos aplinkybes. Jeigu atliktos ekspertizės išvados būtų neaiškios ar dviprasmiškos, arba byloje būtų įrodymų, kurie vestų prie skirtingų išvadų, tuomet teismas, įvertinęs ekspertų išvadas santykiyje su visais kitais įrodymais, priimtų tokį sprendimą, kuris pagal teismo vidinį

įsitikinimą būtų teisingas. Tačiau jei byloje nebūtų jokių kitų faktų, kurie prieštarautų toms išvadoms ir jas persvertų, tuomet teismas turėtų jomis vadovautis.

4. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 130, 131 ir 136 straipsniuose nurodomas nusikalstamas veikas sieja tai, kad asmuo nusikalsta būdamas reaktyvios būsenos, kai asmens psichika dėl tam tikrų veiksmų sutrinka tik trumpam laikotarpiui. Riboto pakaltinamumo atveju toks laikinas gebėjimo kontroliuoti ir valdyti savo veiksmus sumažėjimas priskirtinas prie psichikos sutrikimų, kadangi sąvoka „psichikos sutrikimas“ apima ne tik asmens psichikos defektus, bet ir vadinamąsias reaktyvias būsenas, kaip pavyzdžiui, fiziologinis afektas, pogimdyvinė depresija ir pan., kas leidžia manyti, kad asmuo, kuris nusikalto būdamas tokios psichikos būsenoje, yra ribotai pakaltinamas. Deja, baudžiamoji atsakomybė už tokias nusikalstamas veikas, kaip naujagimio nužudymas dėl gimdymo nulemtos psichinės būsenos, sunkus sveikatos sutrikdymas ar nužudymas labai susijaudinus yra reglamentuojama ne baudžiamojo kodekso 18 straipsnio, o baudžiamojo kodekso specialiosios dalies normų. Todėl akivaizdu, kad Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 130, 131 ir 136 straipsniuose nurodytos nusikalstamos veikos konkuruoja su riboto pakaltinamumo institutu, todėl siūlytina jas naikinti, o nusikalstamas veikas, kurios yra nurodomos šių straipsnių dispozicijose, priskirti prie ribotai pakaltinamų asmenų padaromų nusikalstamų veikų.

SANTRAUKA

Reikšminiai žodžiai: *ribotas pakaltinamumas, medicininis kriterijus, juridinis kriterijus, intoksikacija, teismo ekspertizė, fiziologinis afektas, švelnesnė bausmė, priverčiamosios medicinos priemonės.*

Šiame darbe yra nagrinėjamas riboto pakaltinamumo institutas Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje, jo samprata ir baudžiamoji teisinė reikšmė. Siekiant parodyti šio instituto svarbą demokratinės valstybės jurisdikcijai, apžvelgiama riboto pakaltinamumo istorinė raida užsienio valstybėse bei aptariamas jo vystymasis Lietuvos teisinėje sistemoje. Ypatingas dėmesys skiriamas riboto pakaltinamumo instituto turinį sudarančių medicininio ir juridinio kriterijų atskleidimui, analizuojama jų apimtis bei nustatomos ribos. Kadangi neretai nusikalstamas veikas padaro apsvaigę nuo psichiką veikiančių medžiagų asmenys, kurie siekia būti pripažinti ribotai pakaltinamais, apžvelgiama ir tokių medžiagų įtaka nustatant šį institutą.

Pažymėtina, kad riboto pakaltinamumo instituto analizė neapsiriboja vien tik jo turinį sudarančių kriterijų atskleidimu, bet ir apibrėžia asmenų baudžiamąją atsakomybę bei numato galimybę sušvelninti bausmę ar atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ir taikyti baudžiamojo poveikio ar medicinos prievartos priemones. Todėl šiame darbe aptariamos ir riboto pakaltinamumo teisinės pasekmės. Be to, nagrinėjama nustatymo problematika, apžvelgiamas fiziologinis afektas, pogimdyvinė būseną bei jų santykis su ribotu pakaltinamumu.

Lietuvoje riboto pakaltinamumo institutui skiriama nepaprastai mažai dėmesio, todėl analizuojant šį institutą buvo nepaprastai svarbu atskleisti jo nustatymo bei taikymo probleminius aspektus bei pateikti atitinkamus sprendimo būdus.

SUMMARY

The Meaning of Diminished Responsibility and Its Criminal Legal Significance

Key words: *diminished responsibility, medical criteria, juridical criteria, intoxication, forensic, physiological affect, lower sentence, medical coercive measures.*

This article analyzes the institute of diminished responsibility in Lithuanian criminal law, its meaning and its criminal legal significance. In order to show the importance of this institute for democratic state jurisdiction, it has been looked over historical development of diminished responsibility in foreign countries and its growth in Lithuanian legal system. Special attention has been paid to the content of the institute of diminished responsibility - medical and juridical criteria - analyzing its volume and setting the range. Whereas criminals, who seek to rely on diminished responsibility, frequently commit offences under the influence of psychoactive substances, it has also been important to analyze the impact of such substances in establishing this institute.

It is essential to note that analysis of diminished responsibility institute includes not only the disclosure of its content's criteria, but also determines criminal responsibility and allows the possibility of a lower sentence or exempt from criminal responsibility and application of criminal sanctions or medical coercive measures. Therefore, legal consequences of the institute of diminished responsibility have also been examined. Furthermore, this article discusses establishment issues of the diminished responsibility institute, its relationship with physiological affect and postnatal condition.

In Lithuania the institute of diminished responsibility has been analyzed very abstractedly, therefore it was undoubtedly important to disclose problematic aspects of establishment and application of this institute and to propose appropriate solutions.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Meška. A, Vilniaus Universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui - 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. - Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011.
2. Piesliakas V., Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. - Vilnius: UAB "Justitia", 2009.
3. Drakšas R., Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. Monografija. - Vilnius: UAB "Justitia", 2008.
4. Drakšas R., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
5. Radavičius L.E., Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. - Vilnius: MRU leidybos centras, 2004.
6. Pavilonis V., Švedas G., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
7. Soloveičikas D., Švedas G., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
8. Lapkauskienė L., Psichikos sveikatos sutrikimai ir slaugos pagrindai. Mokomoji knyga. - Vilnius: Vilniaus kolegija, 2004.
9. Justickis V., Bendroji ir teisės psichologija. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
10. Pradel J., Lyginamoji baudžiamoji teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2001.
11. Marcinkevičienė J., Pakaltinamų asmenų su psichikos sutrikimais visuomenei pavojingų veikų prevencija. Agresija ir smurtas - psichinė norma ir patologija. - Vilnius: Lietuvos teismo psichiatrijos asociacija, 2001.
12. Piesliakas V., Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. - Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996.
13. Švedas G., Riboto pakaltinamumo problema//Teisė, Nr. 29, 1995.
14. P.R. Glazerbrook, Blackstone's Statutes on Criminal Law 2008-2009, 18th edition. - United States: Oxford University Press Inc, 2009.

15. Reed A. and Fitzpatrick B., Criminal Law, 4th edition. - London: Sweet and Maxwell Limited, 2009.
16. Allen M. J., Textbook on Criminal Law, 10th edition. - United States: Oxford University Press Inc., 2009.
17. Russell Heaton, Criminal Law, 2nd edition. - United States: Oxford University Press Inc., 2006.
18. Alan Reed and Ben Fitzpatrick, Criminal Law, 3rd edition. - London: Sweet and Maxwell Limited, 2006.
19. Piesliakas V., Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes. Jurisprudencija, 2008, Nr. 11 (113).
20. Kanapeckaitė J., Įtariamųjų (kaltinamųjų) fiziniai arba psichiniai trūkumai bei jų reikšmė įgyvendinant teisę į gynybą. Jurisprudencija, 2003, Nr. 38(30).
21. Kanapeckaitė J., Įtariamųjų psichikos trūkumų (sutrikimų) atskleidimas ir nustatymas. Jurisprudencija, 2005, Nr. 75(67).
22. Justickis V., Valickas G., Psichologinės ekspertizės funkcijos. Jurisprudencija, 2003, Nr. 43(35).
23. Discussion Paper 31, Provocation, Diminished Responsibility and Infanticide, 1993.

24. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (aktuali 2014-01-08 redakcija Nr. VIII-1968) // Valstybės žinios: 2000, Nr. 89-2741.
25. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (aktuali 2013-12-05 redakcija Nr. IX-785) // Valstybės žinios: 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46.
26. Koronerio ir Teisingumo Aktas 2009, 52 straipsnis, 1 dalis // <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2009/25/section/52>.
27. Prancūzijos baudžiamasis kodeksas, 122-1 straipsnis // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
28. Vokietijos baudžiamasis kodeksas. Prieiga per internetą // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
29. Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. birželio 18 d. nutarimas Nr. 46 "Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose" // Teismų praktika. 2004, Nr. 21.

31. Kondrackis V., Apsvaigimo reikšmė baudžiamajai atsakomybei. Teisės klinika, Vilniaus Apygardos Administracinis Teismas, (2007-07-12) // <http://www.vaateismas.lt/lt/aktualijos/aktuali-informacija/archive/apsvaigimo-reiksme-baudzi-8bqq/p1020.html>.
32. Landy F. Sparr, Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online, 37:2:168-181, June, 2009 // <http://www.jaapl.org/content/37/2/168.full?sid=8f8df867-4099-47d0-b1bc-40e6ccad3258>.
33. The Free Dictionary by Farlex // <http://www.thefreedictionary.com/Psyche>.
34. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2013 m. gegužės 13 d. įsakymas Nr. I-125 "Rekomendacijos dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso atliekant ikiteisminį tyrimą" // <http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Rekomendacijos/tabid/166/Default.aspx>.
35. Tesimo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių darymo Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. rugpjūčio 18 d. įsakymu Nr. V-499 // http://www.vtpt.lt/lt/teisine_informacija/darymo_nuostatai.html.
36. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. vasario 23 d. įsakymas Nr. V-164 „Dėl tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtojo pataisyto ir papildyto leidimo „Sisteminis ligų sąrašas“ (Australijos modifikacija, TLK - 10 - AM) įdiegimo“ // http://www.sic.hi.lt/sam515/i2011_V-164.doc.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 22 d. nutartis byloje Nr. 2K-142/2008.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis byloje Nr. 2K-636/2005.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 19 d. nutartis byloje Nr. 2K-62/2008.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 18 d. nutartis byloje Nr. 2K-302/2010.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 19 d. nutartis byloje Nr. 2K-62/2008.

42. Klaipėdos Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 13 d. nutartis byloje Nr. 1A-415-557/2008.
43. Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 18 d. nutartis byloje Nr. 2K-666/2003.
44. Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. rugpjūčio 17 d. nutartis byloje Nr. 1A-525-114/10.
45. Kauno Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjos 2010 m. vasario 18 d. nuosprendis byloje Nr. 1-82-60/2010.
46. Lietuvos Apeliacinio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 10 d. nuosprendis byloje Nr. 1A-44/2010.
47. Lietuvos Apeliacinio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 22 d. nutartis byloje Nr. 1A-197/2008.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 12 d. nutartis byloje Nr. 2K-284/2005.
49. Lietuvos Apeliacinio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 3 d. nutartis byloje Nr. 1A-398/2007.
50. Lietuvos Apeliacinio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 29 d. nutartį byloje Nr. 1A-553/2011.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 25 d. nutartis byloje Nr. 2K-288/2006.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 18 d. nutartis byloje Nr. 2K-305/2010.
53. Lietuvos Apeliacinio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 8 d. nutartis byloje Nr. 1A-396/2010.
54. Lietuvos Apeliacinio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 8 d. nutartis byloje Nr. 1A-104/2011.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-20/2007.
56. Kauno Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. rugsėjo 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-59-60/2009.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-723/2007.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 16 d. nutartis byloje Nr. 2K-28/2007.

59. Kauno Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 23 d. nutartis byloje Nr. 1A-611-397/2012.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. sausio 20 d. nutartis byloje Nr. 2K-44/2009.
61. Kauno Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. rugsėjo 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-59-60/2009.
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-184/2010.
63. Šiaulių Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 29 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-36-332/2008.
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-594/2007.
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-632/2007.
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-45/2007.
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172/2008.
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-594/2005.
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-569/2005.
70. Šiaulių Apygardos Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. rugsėjo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-307-300/2010.
71. HM Advocate v Dingwall [1867] 5 Irvine 466.
72. M’Naghten’s Case [1843-60] All ER Rep 229.
73. R v Seers (John Samuel) [1984] 79 Cr App R 261.
74. R v Ahluwalia [1992] 4 All ER 889.
75. R v Simcox [1964] Crim LR 402.
76. R v Tandy (Linda Mary) [1989] 1 WLR 350.
77. R v Reynolds [1988] Crim LR 679.
78. R v Vinagre (Orlando Jose Gonzales) [1979] 69 CrApp R 104.
79. R v Wood (Clive) [2008] 3 All ER 898.
80. R v Gittens (Charlesworth Alexander) [1984] 3 All ER 252.
81. R v Dietschmann (Anthony) [2003] 1 All ER 897.

Darbas baigtas: 2014-03-03

daiva.uzdaviniene@gmail.com